

ΧΡΟΝΙΑ 2

ΔΡΙΘ. 13

ΙΔΕΑ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ . ΣΠΥΡΟΣ ΜΕΛΑΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΓΙΑΝΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗ : 'Ο ρόλος τῶν δια-
νοουμένων στὴ σύγχρονη κοινωνία.

ΓΙΩΡΓΟΥ ΘΕΟΤΟΚΑ : 'Η νέα λογοτεχνία.
ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΣΥΔΗ : 'Η ποίηση στὴ 1933.

ΝΤΙΜΗ ΔΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ : 'Ο κύκλος
τῶν στοχασμῶν.

Ι. Σ. ΣΥΓΚΕΛΛΑΚΗ : Οἱ νέες ἠθικὲς βάσεις
τῆς ἐργασίας (Συνέχεια).

ΤΑ ΒΙΒΔΙΑ τῶν κ. κ. Γ. Θ. καὶ Γ. Σ. Βουρ.
βλιναπούλου.—ΕΥΡΩΠΑΪΚΑ ΘΕΜΑΤΑ
τῶν κ. κ. Ντ. Ἀποστ. καὶ Γ. Θ.—ΕΛΕΥ-
ΘΕΡΕΣ ΓΝΩΜΕΣ.—ΠΡΟΣΩΠΑ ΚΑΙ
ΠΡΑΓΜΑΤΑ.

ΓΕΝΑΡΗΣ 1934

ΤΙΜΗ ΔΡ. 10

ΕΚΔΟΣΗ ΚΑΙ ΤΥΠΟΣ Μ. ΣΔΛΙΒΕΡΟΥ-ΔΘΗΝΑΙ

Ι Δ Ε Α

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ — ΟΡΓΑΝΟ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΗΣ ΣΚΕΨΗΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΣΠΥΡΟΣ ΜΕΛΑΣ

ΙΔΡΥΤΕΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΑΧΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ :
ΣΠΥΡΟΣ ΜΕΛΑΣ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΘΕΟΤΟΚΑΣ
ΓΙΑΝΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ

ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ : ΚΑΘΕ ΟΜΟΪΔΕΑΤΗΣ Σ' ΟΠΟΙ-
ΟΔΗΠΟΤΕ ΚΛΑΔΟ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ Η ΤΗΣ
ΤΕΧΝΗΣ ΜΕ ΤΗΝ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΗ ΤΗΣ ΔΗ-
ΜΟΤΙΚΗΣ.

ΤΑ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ ΔΕΝ ΕΠΙΣΤΡΕΦΟΝΤΑΙ.

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ :
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ «Ι Δ Ε Α»
ΕΚΔΟΤΙΚΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ Μ. ΣΑΛΙΒΕΡΟΥ
ΣΤΑΔΙΟΥ 14 - ΑΘΗΝΑΙ
ΕΜΒΑΣΜΑΤΑ : Μ. ΣΑΛΙΒΕΡΟΝ - ΑΘΗΝΑΣ

ΤΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ ΔΡ. 10.—

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ : ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ
ΓΙΑ ΕΝΑ ΧΡΟΝΟ ΔΡ. 120.— Λ. Α. 0.12.0
ΓΙΑ ΕΞΗ ΜΗΝΕΣ ΔΡ. 70.—

ΓΙΑΝΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗ

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΔΙΑΝΟΟΥΜΕΝΩΝ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Ένα από τὰ λιγοστά σημεῖα, ὅπου συναντιοῦνται ὁ φιλοσοφικὸς στοχασμὸς κι' ὁ κοινὸς νοῦς εἶναι ἡ ἀντίληψη ὅτι, σὲ κάθε ἀνθρώπο, συνυπάρχουν δύο ἀνταγωνιστικὲς ὀντότητες. Ἡ μιὰ, πού, συνειδητὰ ὁ πρῶτος καὶ συγκεχυμένα ὁ δεύτερος, ἀνάγκη σὲ μιὰ ἀνώτερη ἀρχή, εἶναι ἔξω καὶ πάνω ἀπὸ κάθε τοπικὴ καὶ χρονικὴ παραλλαγή. Προβάλλει αὐτόνομη, ἀναλλοίωτη καὶ οἰκουμενικὴ, σὰν ἓνα ἀξεδιάλυτο κι' ὅμως τόσο γνώριμο εἶδωλο, πού ὀνομάζεται ὀνθρώπινη φύση. Ἀντίθετα ἡ ἄλλη, πού παρουσιάζεται σὰν πρόσκαιρη καὶ σχετικὴ, ὀργανώνεται καὶ ξεπηδαίει μέσα ἀπ' τὸ σύμπλεγμα τῶν ὄρων, πού ἀποτελοῦν τὴν εἰδικὴ καταχώρηση τοῦ καθενὸς στὸ κοινωνικὸ του περιβάλλον. Ὡστόσο τὸ μεγάλο χάσμα, πού χωρίζει τὸ φιλοσοφικὸ στοχασμὸ ἀπ' τὸν κοινὸ νοῦ, δὲ γεφυρώνεται κι' ἐδῶ παρὰ μόνο στιγμιαῖα. Ἐνῶ ὁ φιλοσοφικὸς στοχασμὸς βάζει τὸν τόνο πότε στὴ μιὰ ὀντότητα καὶ πότε στὴν ἄλλη, ἡ προτίμη-

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ Μ. ΣΑΛΙΒΕΡΟΥ ΣΤΑΔΙΟΥ 14-ΑΘΗΝΑΙ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

- Θόμψον Ἄρ.**—Εἰσαγωγή εἰς τὴν ἐπιστήμην. Μετάφρασις ὑπὸ Α. Δ. Σίδερη. Δρ. 25.—
- Ἰνζενιέρος Ζ.**—Ἡ ὑπόκρισις εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς. Μετάφρασις ὑπὸ Α. Δαλεξίου. Δρ. 27.—
- Κάτρη Θ.**—Φιλοσοφικά. Δρ. 29.—
- Κάζονι Γ.**—Ἡ φιλοσοφία τῆς Θρησκείας. Μετάφρασις ὑπὸ Π. Γρατσιάτου. Δρ. 24.—
- Καούτσκυ Κ.**—Οἰκονομικὲς θεωρίαι τοῦ Κάρλ Μάρξ. Μετάφρασις ὑπὸ Π. Πουλιπούλου. Δρ. 40.—
- Κάρλαϊλ.**—Οἱ ἥρωες. Δρ. 35.—
- Κορδάτου Γ.**—Ἀρχαῖαι Θρησκείαι καὶ Χριστιανισμός. Δρ. 30.—
- Κορδάτου Γ.**—Ἡ κοινωνικὴ σημασία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως τοῦ 1821. Δρ. 25.—
- Κουνέα Σπ.**—Ἡ Ἰδέα τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν παρὰ τοῖς Ἕλλησι. Δρ. 60.—
- Λακσίν Κ. Α.**—Ἡ ἀγωγή ἐπὶ τῆ βάσει τῆς ἐπιστήμης. Μετάφρασις ὑπὸ Ν. Καζαντζάκη. Δρ. 24.—
- Λίππς Γ.**—Ἡ ἐλευθερία τῆς Βουλῆσεως. Μετάφρασις ὑπὸ Α. Δαλεξίου. Δρ. 35.—
- Λομπρόζο Κ.**—Πνευματισμὸς καὶ ὑπνωτισμὸς. Μετάφρασις ὑπὸ Μιχ. Καίτη. Δρ. 25.—
- Κουρέτα Δ.**—Δι Ψυχώσεις εἰς τὴν λογοτεχνίαν. Ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ δράματα. Δρ. 125.—
- Μιρξ Κάρλ.**—Κριτικὴ τῆς Πολιτ. Οἰκονομίας. Δρ. 50.—
- Μεντσικώφ.**—Μελέται περὶ τῆς ἀνθρώπινης φύσεως. Μετάφρασις ὑπὸ Α. Γεωργιάδου. Δρ. 32.—
- Μπέρξον Ἐρρ.**—Τὸ γέλοιο. Μετάφρασις ὑπὸ Ν. Καζαντζάκη. Δρ. 24.—
- Μπέρξον Ἐρρ.**—Ἡ Δημιουργὸς ἐξέλιξις. Μετάφρασις ὑπὸ Κ. Θ. Παπαλεξάνδρου. Δρ. 50.—
- Μπέρξον Ἐρρ.**—Φαντάσματα καὶ δνεῖρα. Ψυχὴ καὶ σῶμα. Μετάφρασις ὑπὸ Α. Δαλεξίου. Δρ. 25.—
- Μπουχάριν Ν.**—Θεωρία τοῦ Ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ. Μετάφρασις ὑπὸ Π. Ὁρφανοῦ. Τόμοι 2. Δρ. 90.—
- Μπύχνερ.**—Ὁ Δαρβινισμὸς. Μετάφρασις ὑπὸ Α. Φαρμακοπούλου. Δρ. 20.—

ΕΥΚΟΛΙΑΙ ΠΑΝΡΩΜΗΣ ΔΙΑ ΜΗΝΙΑΙΩΝ ΔΟΣΕΩΝ
ΖΗΤΗΣΑΤΕ ΤΙΜΟΚΑΤΑΛΟΓΟΝ ΔΩΡΕΑΝ

ση του κοινού νοῦ φαίνεται νὰ πηγαινέι σταθερά στή δεύτερη. Ὁ ἐπίμονος αὐτός προσανατολισμός δέν εἶναι ἀνεξήγητος. Ὅ,τι χαρακτηρίζει βασικά τὸν κοινὸ νοῦ εἶνε ἡ αὐθορμησία κι' ἡ συμβατικότητα. Τοῦ λείπει ὀλότελα ἡ ἰδιαίτερη διάθεση κι' ἡ μεγάλη ἀντοχή, πού ἀπαιτεῖ ἡ συστηματικὴ κι' ἐξαντλητικὴ σκέψη. Ἐπειτα ἡ καθημερινὴ ζωὴ, πού εἶναι τὸ καθαυτὸ πεδίο τῆς δράσης του, κυλάει μ' ἕνα ρυθμὸ γοργάτατο. Γιὰ νὰ προσαρμοστεῖ σ' αὐτὸν καὶ ν' ἀποφύγει τ' ἀδιάκοπα ξαφνιάσματα, μηχανεύεται καὶ χρησιμοποιεῖ ἕνα πολὺ κόμοδο ἐργαλεῖο: τὶς κατηγορίες. Πολύτιμες γιὰ τὴν κατάταξη τοῦ ἀψόχου περιβάλλοντος του, ἀναδείχνονται σωτήριες γιὰ τὸ ξεδιάλυμα τοῦ ἐμψύχου, πού εἶναι τὸ πιὸ θολὸ κι' ἀβέβαιο. Χάρη σ' αὐτές, συγκεντρώνει τὰ ἄτομα σὲ διάφορες ὀμάδες, πού καθεμιὰ τους ἔχει ἀπὸ ἕνα κύριο διακριτικὸ γνώρισμα, φυσιολογικὸ ἢ κοινωνικὸ: φύλο, ἡλικία, ἐθνικότητα, ἐπάγγελμα. Μὲ τὸν καιρὸ ὁμως ἡ ἐτικέττα γίνεται περιεχόμενο, τὸ ἐξωτερικὸ χαρακτηριστικὸ, ψυχολογικὸ τεκμήριο. Ἄν, στὴν ἀρχή, οἱ κατηγορίες (κυρίως οἱ καθαυτὸ κοινωνικὲς) ἀνταποκρίνονται στὴ γενικὴ ἀνάγκη μιᾶς εὐχρηστικῆς «σημαντικῆς» γιὰ τὴν ἀμοιβαία καὶ συνοπτικὴ ἀναγνώριση τῶν προσώπων, στὸ τέλος χρησιμεύουν γιὰ τὴν προεξόφληση τοῦ ἐσωτερικοῦ ποιοῦ τοῦ καθενός. Κι' ἐδῶ φανερώνεται ἡ συνειθισμένη ἀπλουστευτικὴ τάση τοῦ κοινοῦ νοῦ νὰ παράγει τὸ ὅλο ἀπ' τὸ μέρος.

Ὡστόσο δέν μπορούμε νὰ παραβλέψουμε τὸ γεγονός ὅτι ἡ τάση αὐτὴ ἐνισχύθηκε, στὴν εἰδικὴ περίπτωσι πού μᾶς ἀπασχολεῖ, ἀπὸ δυὸ δυνατὲς ἐπιδράσεις. Ἡ μιὰ, ἄμεσα, ἐμπειρικὰ ἐξακριβωμένη, πηγάζει ἀπὸ τὸ φαινόμενο τοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας. Ἡ ἄλλη, πού ἔχει τὴ σφραγίδα καὶ τὴν οἴση τῆς πιὸ κατηγορηματικῆς κι' ἀδιάλλαχτης ἐπιστημονικότητας, ξεπήδησε ἀπ' τὴν ταξικὴ διδασκαλία τοῦ μαρξισμοῦ. Σὲ κανένα δέν ξεφεύγει ἡ ἀκατάπαυτη ἐξέλιξη πρὸς τὴν εἰδικευση, πού ἐπικρατεῖ σ' ὅλους τοὺς κλάδους τοῦ βιοπορισμοῦ. Δέν εἶναι μάλιστα λίγοι ἐκεῖνοι, πού παρακολουθοῦν μὲ ἀνησυχία τὴν ἐπαγγελματικὴ αὐτὴ κονιορτοποίηση. Σ' αὐτὴ δὲ βλέπουν μόνον ἕνα βάνασο κομμάτιασμα τῆς πολυσύνθετης καὶ πολύτροπης προσωπικότητας τοῦ ἀνθρώπου, μιὰ ἀνίερη ἀποσυνθετικὴ προσβολή, πού δὲ σεβάστηκε οὔτε τὶς ἀγνότερες μορφές τῆς δράσης του, ἀλλὰ κι' ἕνα σοβαρὸ ἐμπόδιο γιὰ τὴ βαθύτερη ἐπικοινωνία μὲ τοὺς διπλανούς του. Οἱ φόβοι αὐτοὶ δέν φαίνονται ἀδικαιολόγητοι. Ἄν, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, ὁ ἀκατάπαυτος περιορισμὸς τῆς ἐπαγγελματικῆς ἀρμοδιότητας, σφηνώνοντας βαθύτερα καὶ στερεότερα τὸ ἄτομο μέσα στὸν κοινωνικὸ μηχανισμό, τοῦ συνειδητοποιεῖ τὴν ἀδιάρρητη ἐξάρτηση του ἀπὸ τὸ περιβάλλον καὶ τοῦ τονώνει τὸ αἶσθημα τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης (χωρὶς διόλου τοῦτο νὰ σημαί-

νει ὅτι ἡ συνειδητοποίηση ἐκείνη ἔχει γι' ἀναγκαία συνέπεια τὸ αἶσθημα αὐτό), ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, πιέζοντας τὸ ἀπ' ὄλες τὶς πλευρὲς καὶ στενεύοντας ὀλοένα τὸν πνευματικὸ του ὄριζοντα, τὸ διαφοροποιεῖ ριζικὰ ἀπὸ τοὺς τριγυρινούς του καὶ κάνει προβληματικὴ κάθε ψυχικώτερη συνεννόηση μαζὴ τους. Ἐτσι, ἀντὶ τὸ ἐπάγγελμα νὰ εἶναι κυριαρχημένο ἐσωτερικὰ ἀπὸ τὸν τιτλοῦχο του καὶ νὰ χρησιμεύει σὰν ἕνας συνειδητὸς καὶ θεληματικὸς δεσμὸς ἀνάμεσα σ' αὐτὸν καὶ τοὺς ἄλλους, καταντάει ψύχωση γιὰ κείνον κι' ἀνυπερβλητὸς φραγμὸς γιὰ τοὺς διπλανούς. Βέβαια, ὀφείλουμε ν' ἀναγνωρίσουμε ὅτι κι' ἄλλοι σημαντικοί, ἂν ὄχι σημαντικώτεροι, παράγοντες συντελοῦν στὴν κατάστασι αὐτὴ. Ὡστόσο ἡ ἀνάλυσι τους δέν ἔχει θέση ἐδῶ.

Ὡσο γιὰ τὴν ἀκτινοβολία τῆς ταξικῆς διδασκαλίας τοῦ μαρξισμοῦ, τὸ μυστικὸ τῆς βρίσκεται σὲ δυὸ ἀντιφατικὰ γεγονότα: κατὰ φερε νὰ ἐμπνεύσει τὴν πεποίθησι ὅτι προβάλλει σὰν μιὰ ἐπιστημονικὴ ἀποκάλυψι τὴ στιγμὴ πού δέν εἶναι ἡ ἴδια παρὰ μιὰ δουλεμένη μορφή τῆς τάσης τοῦ κοινοῦ νοῦ νὰ συνάγει τὸ ἀτομικὸ ἀπ' τὸ κοινωνικὸ. Ὡπως ὁ κοινὸς νοῦς, ὁ μαρξισμὸς ζητάει τὸ κλειδί τῆς ψυχολογικῆς σύνθεσης τοῦ ἀτόμου μέσα στὴν κοινωνικὴ τάξι, ὅπου ἀνήκει. Γι' αὐτὸν, ὁ ἐργάτης καθὼς κι' ὁ ἐργοδότης εἶναι αὐτὸ πού εἶναι γιὰτὶ ἀπλοῦστα κατέχουν μιὰ ὀρισμένη θέση στὸ σύνολο τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ μαρξικὴ διδασκαλία ἐνδιαφέρεται πρὶν ἀπ' ὅλα γιὰ τὴν ἐξήγησι τῆς συμπεριφορᾶς τῶν ὀμάδων, πού βρίσκονται συγκεντρωμένες γύρω ἀπ' τὴ μεγάλη ὑπόθεσι τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς. Κατὰ δεύτερο λόγο ἀσχολεῖται μὲ τὶς ἄλλες λειτουργίες, τὶς παράγωγες καὶ μὴ «παραγωγικὲς». Πάντως ἡ διατάξι τῆς ἀπὸ τὶς πυκνὲς φάλαγγες τῶν φανατικῶν καὶ συνειδητῶν ὀπαδῶν καθὼς καὶ τὸ εὐκόλο ξάπλωμα τῆς στίς μεγάλες μάζες εἶχαν γιὰ φυσικὴ συνέπεια νὰ δυναμώσουν τὴ γενικὴ διάθεσι γιὰ τὴν προεξόφλησι τῆς νοοτροπίας τοῦ ἀτόμου ἀπ' τὴν ἰδιαίτερη κοινωνικὴ του τοποθέτησι.

Ὡσο ὁμως κι' ἂν ἐξηγεῖται ἢ, ἀκόμα, κι' ἂν δικαιολογεῖται ἡ διάθεσι αὐτὴ, θὰ μπορούσε νὰ εἶχε κανεὶς τὴν ἀξίωσι νὰ μὴν ξεπερνοῦσε ὀρισμένα φυσιολογικὰ ὄρια. Λογικὸ θὰ ἦταν, ἂν ὄχι στὸ ὄνομα κανενός ἀνώτερου στοχασμοῦ, ἀλλ' ἀπὸ σεβασμὸ στὴν ἀμεσώτερη πείρα, νὰ μείνουν κάποιες βασικὲς καὶ γενικὲς ἀνθρώπινες λειτουργίες ἔξω ἀπὸ κάθε κοινωνικὸ πλαίσιο. Διόλου ἀπίθανο μάλιστα νὰ συμβαίνει τοῦτο ὡς ἕνα βαθμὸ. Ἄν κρίνει κανεὶς ἀπ' τὸν πλοῦτο καὶ τὴν ποικιλία τῶν λαϊκῶν ἀνεκδότων καὶ ἀφορισμῶν, πού ἔχουν νὰ κάνουν μὲ τὶς φυσιολογικὲς ἀνάγκες τοῦ γένους μας, μιὰ ἀπὸ τὶς πανηγυρικώτερα ἀναγνωρισμένες ἀλήθειες πρέπει νὰ εἶναι ἡ

αίωonia ἐπικαιρότητα κι' ἡ ἀκαταμάχητη ἔνταση τους. Πόση φαντασία δὲν ξοδεύουν τόσοι καὶ τόσοι ἀνώνομοι δημιουργοὶ γιὰ νὰ μᾶς πείσουν - σάν νὰ ὑπῆρχε καμμιά ἀνάγκη γι' αὐτό! — ὅτι, πρὶν ἀπ' ὅλα, εἴμαστε ζῶα! Ὁ ὄργασμός τους ἄνωστα ἐδῶ. Ἄν δὲν ἀγνοοῦν τίς συναισθηματικὲς καταστάσεις, ποῦ παίξουν ἓνα τόσο μεγάλο ρόλο στὴ ζωὴ, ἂν, ἀκόμα, δείχνουν κάποιον ἐνδιαφέρον γιὰ τίς πνευματικὲς λειτουργίες (ὅσο τοῦλάχιστο πορίζουν κανένα ἀπρόοπτο καὶ πολυμήχανο μέσο γιὰ κάποιον φυσιολογικὸ χορτασμό), δὲ φαίνονται νὰ νιάζονται διόλου γιὰ τὸ βαθύτερο μηχανισμό τους οὔτε νὰ ὑποπεύονται καμμιά πλατιά κι' ἐπιμονὴ ἠθικὴ ἀπασχόληση. Εἶνε τόση μάλιστα ἡ παντοδυναμία αὐτῆς τῆς τάσης τοῦ κοινοῦ νοῦ ὥστε κι' ἐξαιρετικὲς καλλιτεχνικὲς ἰδιουσυγκρασίες ὑπόκωψαν σ' αὐτὴν. Εἶναι πασίγνωστος ὁ ἀμειλιχτος ἐκεῖνος ἀφορισμός: «δὺο δυνάμεις σέρνουν τὸν κόσμον: ἡ πείνα κι' ὁ ἔρωσ (σάν σαρκικὴ ὑπόθεση)». Ὅπως δὴποτε προβάλλει ἓνα οἰκουμενικὸ καὶ χτυπητὸ γεγονός: ὅτι ἡ μεγάλη πλειονοψηφία τῶν ἀνθρώπων μένει ὑποταγμένη σὲ ἄμεσους καὶ πρακτικοὺς σκοποὺς. Διόλου παράξενη, λοιπόν, ἡ κοινωνικὴ κατάπληξη, ποῦ προξενεῖ, σάν καμμιά τερατολογικὴ περίπτωσι, ἀκόμα καὶ στὰ πιὸ προχωρημένα περιβάλλοντα (ὑπόκωφα κι' ἀνομολόγητα, σ' αὐτά), τὸ θέαμα τῶν ἀνθρώπων, ποῦ ἀδιαφοροῦν ἀποφασιστικὰ γιὰ τίς ὠφελιμιστικὲς ἐπιδιώξεις κι' ἀφοσιώνονται δλόψυχα στὶς ἀσύλληφτες γιὰ τοὺς ἄλλους πνευματικὲς πραγματικότητες ἢ στὴν ἐπιδίωξη ἁπώτερων ἠθικῶν σκοπῶν. Ὅσο γενικὴ εἶναι ἡ κατάπληξη αὐτὴ ἄλλο τόσο ὁμοίομορφη εἶναι ἡ διέξοδος, ποῦ βρῖσκει: ὅποιοι καταπιάνονται μ' αὐτὲς τίς ἰδιότροπες λειτουργίες, ποῦ μοιάζουν σάν παραφρονία μέσα στὸν κανονικὸ κοινωνικὸ ρυθμὸ, παραπέμπονται ἀναπόφευκτα σὲ μιὰ ἰδιαίτερη τάξη—πράξη ποῦ ἀποτελεῖ τὴν πιὸ ἥπια μορφή τῆς ἐξορίας. Τοὺς λένε «διανοουμένους». Ἄν προσέξει κανεὶς ἀπὸ κοντὰ τὸν πλατὺ αὐτὸν ὄρο, θὰ δεῖ ὅτι μ' αὐτὸν ἔνοοσιν συνήθως, συγκεχυμένα κι' ἀκαθόριστα τίς περισσότερες φορές, τρεῖς διάφορες κατηγορίες ἀνθρώπων: τοὺς ἐπιστήμονες, τοὺς λογοτέχνες καὶ τοὺς ἠθικολόγους στοχαστές. Δὲν ἀποκλείεται, βέβαια, οἱ ἰδιότητες αὐτῆς, ποῦ ἔχουν γιὰ κοινὸ γνῶρισμα (μολονότι σὲ ἄνισο βαθμὸ) τὴν ἀφιλόκερδη καὶ συγκινημένη θεώρηση τῶν πραγματικότητων, ποῦ ἀντιστοιχοῦν στὴν καθεμία, νὰ συγκεντρωθοῦν, σὲ διάφορες ἀναλογίες, σ' ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπο. Ὅστόσο εἶναι χρήσιμο, ὄχι μόνο γιὰ τὴν κατανόηση τῆς γενικῆς συμπεριφορᾶς τῶν ἰδιαίτερων αὐτῶν ἀνθρώπων τύπων, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν διευκρίνηση τῶν σκέψεων, ποῦ ἀναπτύσσονται ἐδῶ, δὲ τονιστεῖ ὅτι, στὸν τελευταῖο, ὑπάρχει, βαθύτερο κι' ἀγνώριτο, τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ πεπρωμένα καὶ τὴν εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου.— Ἡ ταξινόηση

ὅμως τῶν διανοουμένων δὲν παρουσιάζεται μετὴν ἴδια μορφή σ' ὅλα τὰ περιβάλλοντα. Στὶς καθυστερημένες κοινωνίες, ὅπου ἡ πνευματικὴ στενότητα καὶ ἀτροφία δὲν τοὺς ἐπιτρέπει νὰ ἐνοποιήσουν τὴ ζωὴ τους, ἐσωτερικὴ κι' ἐξωτερικὴ, πηγάζει ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τίς ἀρνητικὲς ψυχολογικὲς ἀντιδράσεις, ποῦ ξεσηκώνουν γύρω τους. Στὶς προχωρημένες, παίρνει καὶ μιὰ δικαίωμα οικονομικὴ, ἀφοῦ αὐτὲς τοὺς προφέρουν τὴ δυνατότητα (ποῦ, ὅταν εἶναι προικισμένοι μετὰ ξεχωριστὸ ἄλγαντο, ἰσοδυναμεῖ μετὰ βεβαιότητα), νὰ σταδιοδρομήσουν καὶ ἐπαγγελματικὰ μετὴν ἄσκηση τοῦ στοχασμοῦ τους.

Ἐτσι, θέλοντας καὶ μὴ, οἱ διανοούμενοι ἀποτελοῦν μιὰ ἰδιαίτερη κοινωνικὴ τάξη, ποῦ τὰ δόσημα τῆς ἄλλοῦ εἶναι μόνο ψυχολογικά, ἄλλοῦ καὶ οικονομικά. Ποιὰ εἶναι τώρα ἡ ἀντανάκλαση αὐτοῦ τοῦ φαινομένου μέσα τους; Τὸ ὅτι ἀνήκουν σὲ μιὰ ἰδιαίτερη κατηγορία ἀνθρώπων εἶναι ἀπὸ τὰ πρῶτα πράγματα, ποῦ ξεκαθαρίζουν στὴ συνείδηση τους. Γιὰ τὸν πειστοῦν γι' αὐτό, δὲν τοὺς χρειάζεται καμμιά ἐξωτερικὴ, κοινωνικὴ διαφοροποίηση. Ἀκριβῶς γιὰτὶ εἶναι διανοούμενοι, εἶναι διαφανεῖς στὸν ἑαυτὸ τους (ὡς ἓνα σημεῖο πάντα!). Μετὰ ἑξῆστερο μάτι βλέπουν ἀκόμη κι' ὅλους τοὺς ἄλλους. Ἄν ἔχουν βαθιὰ ἐπίγνωση τῶν ἀκατάλυτων διαφορῶν, ποῦ τοὺς χωρίζουν ἀπ' αὐτοὺς, ξέρουν καὶ τίς βασικὲς κοινότητες, ποῦ ἔχουν μετὰ τοὺς ὁμοίους τους. Ἀφησμένοι στὸν ψυχολογικὸ μηχανισμό, ποῦ βάζει σὲ κίνηση μιὰ τέτοια διπλὴ διαπίστωση, θὰ εἶχαν ὅλη τὴ διάθεση ν' ἀποτραβηχτοῦν ἀπὸ κάθε στενὴ ἐπαφὴ μετὰ τοὺς βέβηλους καὶ νὰ μὴ χερρίζουν τὴν οικειότητα τους παρὰ μόνο στοὺς ἀνθρώπους, ποῦ τοὺς μοιάζουν. Ἴσως μάλιστα ἡ διάθεση αὐτὴ νὰ παίρνει μεγαλότερες διαστάσεις ὅταν ἡ ἐσωτερικὴ ἰδιορρυθμία τῶν διανοουμένων βρῖσκει τὴν ἀντίστοιχη κοινωνικὴ καθιέρωση. Ὅπως δὴποτε, εἴτε σταδιοδρομοῦν κι' ἐπαγγελματικὰ μετὴν ἄσκηση τοῦ στοχασμοῦ τους εἴτε εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ κάνουν διπλὴ ζωὴ, ἡ ἐξάρτηση ἀπὸ τὸ περιβάλλον τοὺς εἶναι ὑπέμετρα καταθλιπτικὴ. Ἄν ἡ ἀναγκαστικὴ βιοποροστικὴ ἀπασχόληση εἶναι πικρὴ γιὰ τὸν καθένα, γιὰ τοὺς διανοουμένους εἶναι ἀσύγκριτα πικρότερη. Ἐαίρουν τόσο καλά ὅτι θὰ εἶχαν νὰ κάνουν κάτι καλύτερο ἂν ὄργανωναν κυριαρχικὰ τὴ ζωὴ τους! Ἀκόμα καὶ στὴν περίπτωσι ὅπου ζοῦν ἀπὸ τὴν καθαυτὴ προσωπικὴ τους ἐργασία (ἐκτὸς ἂν ἔφτασαν σὸ σημεῖο νὰ τῆς δώσουν τὸ ρυθμὸ ποῦ θέλουν), θὰ προτιμοῦσαν νὰ μὴ ἦταν ὑποταγμένη στὶς ὤμες καὶ τυφλὲς βιωτικὲς ἀνάγκες.

Ἡ συνείδηση ὅμως τῆς ἰδιορρυθμίας τους (μετὰ τὴν ἀντιθετικὴν κι' ἐχθρικὴν ἀπέναντι τοῦ περιβάλλοντος θὰ μπορούσε νὰ ἐπινησεί) ἐρεθίζεται ἀκόμη παραπάνω ἀπὸ τὸν ἰδιαίτερον τρόπο, ποῦ μ' αὐτὸν τοὺς ἀνατικρύβουν οἱ διάφορες κοινωνικὲς κατηγορίες τῶν ἀνθρώ-

πων. "Αν ξεκινήσουμε από τόν κόσμο τής οικονομίας, θά δοῦμε ἀμέσως τίς ἐργατικές μάζες ὀρθωμένες, κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τής μαρξιστικής κατήχησης, σέ μιὰ στάση ἐχθρότητας καί δυσπιστίας ἀπέναντι τους. Γι' αὐτούς, οἱ διανοούμενοι εἶναι οἱ ἄνθρωποι, πού βάζουν οἱ πλουτοκράτες (μέ σπουδαῖα, φυσικά, ὑλικά ἀνταλλάγματα!) νά ἐξυμνοῦν σ' ἄλλους τούς τόνους τὰ ἀγαθὰ τής σημερινῆς κοινωνίας, δηλ. οἱ ἄνθρωποι πού ἔχασαν κάθε αὐτοσεβασμό καί γνωρίζουν τή μεγαλύτερη ἠθική ταπείνωση. Ὅπως δὴποτε, καί στήν περίπτωση πού θά ἔκαναν ἐξαίρεση γιά μερικούς διανοομένους, διατηροῦν τήν ἀκλόνητη πεποίθηση, ὅτι ὅλοι τους εἶναι κοινωνικά παράσιτα. ἀφοῦ κανένας δέν παράγει ὑλικά ἀγαθὰ. Στό σημείο αὐτό, ἡ νοοτροπία τους δέ διαφέρει καθόλου ἀπὸ τήν νοοτροπία τῶν ἀντιπάλων τους, τῶν ἀνθρώπων τοῦ κεφαλαίου. Σέ ὁποιοδήποτε κοινωνικό στρώμα κι' ἂν ἐκδηλωθεῖ ὁ ὕλισμός σάν ψυχολογία, γεννάει στερεότυπα τίς ἴδιες ἐσωτερικές καταστάσεις. Ἡ ἀποκλειστική προσήλωση στό ὑλικό μέρος τής ζωῆς καί στό κέρδος (ἀδιάφορο ἀπὸ κίνητρο ἀνέχειας ἢ πλεονεξίας) καταλήγει ἀναπόφευκτα στήν προγραφή τοῦ πνεύματος. Στούς ἀνθρώπους τοῦ κεφαλαίου ὁμως φουντώνει ἀκόμα ἡ περιφρόνηση γιά τούς διανοομένους, πού ἀγωνίζονται σκληρὰ γιά τή συντήρησή τους, κι' ὁ φθόνος γιά ὄσους ὑλικά εἶναι χειραφετημένοι. "Αν τώρα οἱ διανοούμενοι εἶναι, γιά τούς ἐργάτες, οἱ πνευματικοὶ ὑπηρετές τής κυρίαρχης οικονομικῆς τάξης, γιά τήν τελευταία προβάλλουν, κάθε φορά πού σηκώνουν τή φωνή γιά νά στιγματίσουν τίς ἀδικίες ἢ τίς ἀσυναρτησίες της, σάν οἱ ἀνεύθυνοι κι' ἀναρμόδιοι συμβουλάτορες, πού κατέχονται ἀπὸ κάποια ἀνεξιχνίαστη κι' ἀθεράπευτη μεταρρυθμιστική μανία καί θεωροῦν ἀπαραίτητη τήν ὑπαρξή τους καί κοσμοσωτήριες τίς λύσεις τους. Κυρίαρχη μὲν πέρα γιά πέρα ἀπ' τήν τεχνικότητα τοῦ λειτουργήματος της, πού βασίζεται ὡστόσο σέ μερικές πολὺ ἀπλές πρωταρχικές πραγματικότητες, βρῖσκεται στήν ἀπόλυτη ἀδυναμία νά παραδεχτεῖ ὅτι θά μπορούσε ὁ περίπλοκος κόσμος τῆς ν' ἀναλυθεῖ ἀπὸ ἀνθρώπους, πού τὸν παρακολουθοῦν ἀπ' ἔξω, σέ στοιχεῖα ὀλοτέλα ἀσύλληπτα γι' αὐτήν. Ὅ,τι ὁμως θεωρεῖ σάν τὸ κορυφωμα τῆς ἰταμότητας εἶναι ἡ ἀμείλικτη πρόθεση τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν νά ὑποτάξουν τὸν σιδερόφραχτο κόσμο της σέ ὀρισμένα ἀπόλυτα καί πολὺ στοιχειώδη ἠθικά προστάγματα — Ὅστόσο ἡ νοοτροπία τῆς κυρίαρχης οικονομικῆς τάξης ἀκτινοβολεῖ μ' ἐξαιρετικὴ ἔνταση. Ὁ ἠλιθιστικὸς οἶστρος, πού τήν κατέχει, περνάει μέ τήν ἴδια ὀρμή καί σ' ἄλλους ἐκείνους, πού ζοῦν, ἄμεσα ἢ ἔμμεσα, ἀπ' αὐτήν. Καί οἱ δορυφόροι της εἶναι ἐξ ἴσου μ' αὐτήν ἀνίκανοι νά φανταστοῦν κάθε ξόδεμα δυνάμεων γιά μὴ ὀφελιμιστικὸς σκοπός. Ἐτσι, ἡ οικονομικὴ ἀδηφαγία, πού θερρίζει τὰ

σπλάχνα τῆς σημερινῆς κοινωνίας, ὀλοένα ἀπομονώνει τούς ἀνθρώπους, πού ἡ δράση τους δέν ἐξουσιάζεται ἀπὸ τήν ἀποθησαυριστικὴ ψύχωση.

"Αν τώρα περάσουμε στήν τάξη τῶν ἀνθρώπων τῆς δράσης, τῶν πολιτικῶν, θά ἐξακριβώσουμε ὅτι κι' αὐτῶν τὰ αἰσθήματα δέν εἶναι πολὺ στοργικά γιά τούς διανοομένους (ὄσο τούλάχιστο οἱ πρῶτοι ἔχουν μόνο τήν ιδιότητα τοῦ πολιτικοῦ κι' οἱ δεῦτεροι μόνο τοῦ διανοομένου). "Αν δέν συμβαίνει νά τούς ἀγνοοῦν ὀλοτέλα ἢ νά μὴν ἀμφιβάλλουν γιά τή χρησιμότητά τους, τούς ἀντικρίζουν ὀπως δὴποτε μέ μεγάλη συγκατάβαση κι' ὑπεροψία. Καί δέν εἶναι ἀνεξήγητη ἡ στάση τους αὐτή. Τὸ μεγάλο πάθος τοῦ πολιτικοῦ εἶναι ἡ ἐξουσία. Γι' αὐτόν, ὅλα ἐκεῖ ἀνάγονται. Μπρὸς στὰ μάτια του, ἄνθρωποι καί γεγονότα φωνάζουν σάν ἀπλὰ μέσα γιά τὸν μοναδικὸ καί στερεότυπο σκοπὸ. Ὅστόσο δέν ἀργεῖ νά νιώσει πόσο δύσκολη ὑπόθεση εἶναι ἡ κατάκτηση κι' ἡ διατήρηση τῆς ἐξουσίας. Γιὰ νά πετύχει ἀπόλυτα, πρέπει νά ἐμπνεύσει στοὺς ἀνθρώπους τήν πεποίθηση ὅτι τούς εἶναι ἀπαραίτητος. Πόσες ὁμως ἀνταγωνιστικὲς δυνάμεις δέν ὀρθώνονται μπροστὰ στίς προσπάθειες, πού καταβάλλει γιά νά δημιουργήσει καί νά διαιωνίσει τήν πίστη ἢ τήν παραίτηση αὐτή! "Ἐχει νά λογαριασθεῖ, ὄχι μόνο μέ τούς ἀνθρώπους, μέ τήν ἀστάθεια καί τίς προδοσίες τῶν ὀπαδῶν ἢ τῶν συνεργατῶν, μέ τήν δημαγωγία καί τίς συκοφαντίες τῶν ἀντιπάλων, ἀλλὰ καί μέ πλῆθος ἀστάθμητους παράγοντες—μέ ὅλα ἐκείνα τ' ἀπρόβλεπτα καί μοιραῖα γεγονότα, πού μποροῦν τόσο εὐκόλα νά τοῦ καταλογιστοῦν ὅταν συμβαίνουν στίς μέρες του καί νά τὸν χαντακώσουν. Ἡ βασικὴ στάση τοῦ πολιτικοῦ εἶναι ὁ ἀγώνας. Ἀναγκαστικά ὄλη του ἡ ὑπαρξή εἶναι προσανατολισμένη πρὸς τὰ ἔξω. Ἄλλοτε μέ ἀγαλλίαση κι' ἄλλοτε μέ τρόμο, βλέπει τίς πράξεις του πότε νά ξεπολυθῶν κύματα ἐνθουσιασμοῦ καί λατρίας καί πότε νά φέρνουν ξεσπάσματα ἀγανάχτησης ἢ καί καταστρεπτικῆς μανίας. Δέν ἀργεῖ ν' ἀποχτήσῃ τὸ αἶσθημα ὅτι παίζει μέ δυνάμεις κολοσσιαῖες. Στὸ τέλος, νιώθει τὸν ἑαυτό του σάν ἓνα συμπτυκνωτῆρα ἀδάμαστης ἐνέργειας, πού κάθε του κίνηση καταγράφεται ζηλότυπα ἀπὸ ἓνα ἐξαιρετικὰ εὐαίσθητο ὄσο κι' ἀχανὴ δειχτή, τὴν κοινὴ γνώμη. Πόσο διαφορετικὴ, γιά τὸν πολιτικὸ, ἡ περίπτωση τοῦ διανοομένου! Ἐκεῖνο πού, σ' αὐτόν, τοῦ κάνει τὴ βαθύτερη ἐντύπωση εἶναι ἡ μοναξιά του. Γιατί, σάν μοναξιά βλέπει τὴν ἐντονὴ ἐσωτερικὴ ζωὴ τοῦ διανοομένου καί τὸ ἀποτράβηγμα του ἀπ' τούς λογισμὸς λογισμὸς ἀγῶνες, πού γεμίζουν καθημερινὰ τὴ δική του ὑπαρξή. Ὁ διανοούμενος ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ἡρέμια καί περισυλλογὴ γιά νά κυοφορήσῃ ἄνετα τὴ σκέψη του. Τίποτε δὲ φαίνεται νά μεσολαβεῖ ἀνάμεσα σ' αὐτόν

καί τῆ σκέψῃ του (ὄσο τοῦλάχιστο κατορθώνει νά τῆς δίνεται ὀλίγε-
λα), καμμιά ἄλλη ἀντίσταση δέν ὀρθώνειται μπροστά του ἔξω ἀπό
τὴν ἀντίσταση τῆς ἴδιας του τῆς σκέψῃς. Γιά τὸν πολιτικό, ἡ στάση
τοῦ διανοομένου εἶναι λίγο πολὺ ἢ στάση τοῦ ἀνθρώπου, πού θά
νόμιζε τὸν ἑαυτὸ του σὲ παρέα μόνο καὶ μόνο γιατί βρίσκεται ἀντί-
κρου στὸν καθρέφτη του. Διόλου παράξενο ἂν, τελικά, τοῦ φαίνεται
ὁ διανοούμενος σάν ἀσύδοτος κι' ἀνεύθυνος ἀλλὰ καὶ σάν μονολο-
γικός κι' ἀναπάντητος—μέ ἄλλα λόγια, σάν μιὰ ὑπαρξή ξένη στοὺς
μεγάλους παλμούς καὶ τίς ὀμαδικές ἐξάρσεις. Διόλου παράξενη,
ἀκόμη, ἡ ἐκπληξή του, ἂν ἔχει ἡ δυσφορία του. ὅταν διαπιστώνει, σάν
γνήσιος ἄνθρωπος τῆς δράσης, πού δὲ συνείθισε νά κλαίει τὰ μά-
τια μπροστά στὴν πραγματικότητα, ὅτι ὁ διανοούμενος ἐπηρεάζει
τὸ περιβάλλον του μέ τρόπο πολὺ διαφορετικό ἀπὸ τὸν δικό του, ἀλ-
λὰ πολλές φορές (ἂν ἔχει τὸ ἀπαιτούμενο ἀνάστημα) βαθύτερο καὶ
μονιμώτερο.

Ἄλλὰ ὁ τύπος τοῦ διανοομένου, πού μᾶς ἀπασχολεῖ, δὲ
βρίσκει τὴ δικαίωση του οὔτε στοὺς ἀνθρώπους, πού ἔχουνε
τὴ μεγαλύτερη συγγένεια μαζί του καὶ θάπρεπε νά τὸν νιώθουνε
βαθύτερα. Ἐνοοῦμε τοὺς λογοτέχνες καὶ τοὺς ἐπιστήμονες. Οἱ
πρῶτοι (κι' ἔχουμε πάντα ὑπ' ὄψῃμας ὄσους ἐνσαρκώνουν ἀπόλυτα,
μέ τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ ἀδιαλλαξία τὴν οὐσία τοῦ λειτουργήματος
τους) ἔχουν τὴν ἱερὴ φρικὴ κάθε διδασκαλίας, τῆς συστηματικῆς,
φυσικά, κατὰ πρῶτο λόγο. Τὸ μεγάλο τους σύνθημα εἶναι ἡ τέχνη
γιά τὴν τέχνη. Τὸ περίεργο ὅμως εἶναι ὅτι τίς περισσότερες φορές πα-
ραβιάζουν οἱ ἴδιοι τὸ ἀξίωμα τους. Γιατί, ἂν ἡ τέχνη δέν πρέπει νά
ὑπακούει παρά μόνο στὴν κυρίαρχη ἐμπνευσι τοῦ καλλιτέχνη καὶ ν'
ἀδιαφορεῖ γιά κάθε ἐξωτερικὴ ἐπιταγή, ἂν ἀποτελεῖ, σὸ ὄνομα τῆς
ὀμορφιάς, τὴν περιοχὴ τῆς ἀσυδοσίας καὶ τῆς ὀλοκληρωτικῆς λύτρω-
σης, δέν μπορεῖ μέ κανένα τρόπο νά ἔχει τὴν ἀξίωση νά παῦσει νά
εἶναι γιά τὸν ἑαυτὸ τῆς καὶ νά ρυθμίσει μέ τίς ἀρχές καὶ τοὺς νό-
μους τῆς τῆ ζωῆ, ὅπου ἡ κάθε πράξη ἀντισταθμίζεται καὶ κυρώνεται
μέ τίς πιὸ σοβαρές εὐθύνες. Ὡστόσο, παράλληλα μέ τὴν ἀδιστορία,
ἂν ἔχει τὴν ἐχθρότητα, πού δείχνουν οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς γιὰ τὰ
ἐγκόσμια, ἐκδηλώνουν καὶ μεγάλη ἀγανάκτηση γιά τοὺς ἠθικολόγους
στοχαστές. Στὴν περίπτωσή τους βλέπουν ἕνα εἶδος ξεπεσμοῦ καὶ
προδοσίας τοῦ πνεύματος. Ἔτσι θεωροῦν ἀπαραίτητο νά τοὺς
στιγματίσουν γιά τὴν ὑπέρομηρη σημασία, πού δίνουν στὴν ἀγορά,
λιποτακτώντας ἀπὸ τὴν ἀτάραχη καὶ διεκπεραιωτικὴ θεώρηση τῶν ἀν-
θρώπων πραγμάτων.—Ὅσο γιά τοὺς ἐπιστήμονες, ἐκεῖνο πού
προσδιορίζει βασικά τὴ νοοτροπία τους εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ἔχουν
νά κάνουν στίς γνωστικές προσπάθειες τους. μέ μιὰ δύναμη ὀλίγε.

τελα ἑτερογενῆ, μέ τὴν ποικιλόμορφη ἀντίσταση τῆς φύσης. Ἡ αἰ-
σθησι, πού τοὺς δεσπόζει, εἶναι ὅτι βρίσκονται σὸ ἀπώτατο ὄριο
τῆς ἀνθρώπινης ἐνέργειας, ὅτι εἶναι ἀρπαγμένοι σὸ χέριον μέ τὸ
καθαυτὸ ἄγνωστο, δηλ. μέ πραγματικότητες, πού ξεπερνοῦν τὴν
ἀνθρώπινη σφαῖρα τῶν ἀμοιβαίων συναισθηματικῶν καὶ πνευματικῶν
ἀντιδράσεων. Φυσικά τείνουν νά ὑποτιμῆσουν, ἀπὸ τὴ γνωστικὴ
ἀποψη ἀρχικά. ἀπὸ κάθε ἀποψη ἀργότερα (ἀφοῦ, σ' αὐτοὺς, τὸ πά-
θος τῆς γνώσης εἶναι κυρίαρχο), τίς καθαυτὸ ἀνθρώπινες πραγματι-
κότητες. Ἄν ὁ καλλιτέχνης καταστρώνει τὸν ἱεραρχικό του πλῆνακα
τῶν ἀξιών χρησιμοποιώντας γιά μοναδικὸ μέτρο τὴν ὀμορφιά. ὁ ἐπι-
στήμονας βαθμολογεῖ καὶ κατατάσσει κάθε πραγματικότητα ἀνά-
λογα μέ τὸ ποσοστὸ ἀλήθειας, πού κρύβει ἢ μέ τὴ δυσκολία πού
τὸ ξεσκεπάζει. Ξεκινώντας ἀπὸ τὸ ἀξίωμα πῶς ὁ ἄνθρωπος εἶναι
διαφανέστερος στὸν ἄνθρωπο ἀπὸ ὅ,τι τοῦ εἶναι ἡ φύση καὶ πῶς
φτάνει (ὅπως στὴ φύση) ἡ διαφάνεια αὐτὴ γιά τὴν πραγματοποίηση
κάθε σκοποῦ, πού τὴν προϋποθέτει ὀπωσδήποτε, συμπεραίνει μονο-
μιάς ὅτι εἶναι ἀδικαιολόγητος ὁ θόρυβος πού γίνεται γύρω ἀπὸ
τὰ κοινωνικά προβλήματα, ἀσύγκριτα ἀπλοῦστερα ἀπὸ τὰ φυ-
σικά. Ξεχνάει ὀλοτετα τὴν ἀντίσταση, πού φέρνει ὁ ἄνθρωπος
στὸν ἄνθρωπο. καὶ τὰ μεγάλα ἠθικά προβλήματα (ἄγνωστα στὴ φύ-
ση) πού ἡ ἀντίσταση αὐτὴ γεννάει. Τοῦ λείπει βασικά (ὅπως καὶ τοῦ
καλλιτέχνη), μαζί μέ τὸ αἶσθημα τῆς ἀνθρώπινης ἀντίστασης (καὶ
μάλιστα τῆς ὀμαδικῆς), ἡ ἠθικὴ ἐπίγνωση. Ἡ μονομανία τῆς γνώσης
ἢ τῆς ὀμορφιάς ἐξαγοράζεται ἀναπόφευκτα μέ τὴν ἠθικὴ στείρωση
ἢ ἀτροφία. Πῶς, λοιπόν, νά μὴ παραξενεύει καὶ νά μὴ ἐξεγείρει
τὸν ἐπιστήμονα ἢ περίπτωσή τοῦ ἠθικολόγου στοχαστῆ, πού βάζει
τίς πνευματικές του ἐφεδρείες στὴν ὑπέρθεσι μιᾶς πραγματικότητας
γι' αὐτὸν ἀνύπαρκτης ἢ ἀμελητέας ;—Ὁ μόνος πνευματικὸς ἄνθρω-
πος, πού φαίνεται νά κάνει ἐξάιρεση στὴ δυσπιστία, πού γεννάει
ὁ ἠθικολόγος διανοούμενος, εἶναι ἐκεῖνος ἀκριβῶς, πού τοῦ μοιάζει
παραπάνω : ὁ καθαυτὸ φιλόσοφος. Βέβαια ὑπάρχουν φιλόσοφοι,
πού σ' αὐτοὺς κυριαρχεῖ τὸ ὑπερβατικό, τὸ μεταφυσικό στοιχεῖο κι' αὐ-
τοὶ φαίνονται νά εἶναι οἱ πιὸ γνήσιοι καὶ δυνατοί. Ὅσο ὅμως κι' ἂν τοὺς
σκληρῶνουν οἱ ὀντολογικὲς ἀνησυχίες, δὲ μένουν ποτὲ ξένοι σὸ ἠθικό
πρόβλημα, πού γι' αὐτοὺς εἶναι πάντα συνάρτησι τοῦ μεταφυσικοῦ.
Ἡ μόνη ἀντίρρηση, πού φαίνονται νά ἔχουν γιά τοὺς ἠθικολόγους
στοχαστές, εἶναι ἡ ἀτροφία, σ' αὐτοὺς, τῆς μεταφυσικῆς διάθεσης,
πού ὀλοτετα ποτὲ δέν τοὺς λείπει ἀλλὰ ἐκδηλώνεται μέ τίς πιὸ ἀ-
πρόοπτες καὶ παραπλανητικὲς μορφές. Μπορεῖ, ἀκόμη, νά διαφω-
νοῦν μέ τίς συγκεκριμένες ἠθικὲς θέσεις τους. Ποτὲ ὅμως δέν κατα-

δικάζουν τό καθαυτό λειτούργημα τους. Ίσως μάλιστα νά εἶναι ἐν-
δόμευχα πολύ ἱκανοποιημένοι (πρὸ πάντων στήν περίπτωση τῆς ἰδεο-
λογικῆς σύμπτωσης) ἀπό τήν ὑπαρξή τους, πού ἐπιτρέπει ἕνα τόσο
ἀνακουφιστικό καταμερισμό τῆς ἐργασίας. Χάρη σ' αὐτούς, ἀπαλλάσσεται ὁ μεταφυσικός (ὅσο τοῦλάχιστο δέν ἔχει βρεῖ τίς ἀπαντήσεις
στά ὄντολογικά ἐρωτήματα, πού τὸν τυραννοῦν) ἀπό τήν ὑποχρέω-
ση ν' ἀγωνίζεται ταυτόχρονα σέ δύο διαφορετικά ἐπίπεδα.

(Συνεχίζεται στό ἐπόμενο τεῦχος τῆς «Ἰδέας»).

ΓΙΑΝΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ

ΓΙΩΡΓΟΥ ΘΕΟΤΟΚΑ

Η ΝΕΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Εἶναι βέβαια πολύ νωρίς γιά νά μελετήσῃ κανεῖς μεθοδικά τίς
τάσεις καί τίς δυνατότητες τῆς νέας λογοτεχνικῆς γενεᾶς. Ἄρκετά
πρωτότυπα ταλέντα ξεχωρίστηκαν τά τελευταῖα αὐτά χρόνια, ἄρκετά
νέα ὀνόματα καταχωρήθηκαν στά κατάστιχα τῶν ἑλληνικῶν γραμ-
μάτων κ' ἔγινε πολὺς λόγος γιά νέες σχολές, παρατάξεις καί ἐπι-
δράσεις. Μά ὅλα αὐτά ἀποτελοῦν ἀκόμα ἕνα σύνολο θολὸ καί ἀκα-
ταστάλαχτο κ' οἱ ἴδιοι οἱ συγγραφεῖς τῆς τελευταίας φουρνιάς θά
δυσκολευόντανε πολὺ ἂν ἔπρεπε νά κατατάξουν τὸν ἑαυτό τους.
Σ' αὐτό τὸ ἄρθρο θά προσπαθῶ νά σημειώσω ἀπλῶς μερικὲς ἀπὸ
τίς πιὸ χαρακτηριστικὲς λογοτεχνικὲς διαθέσεις τῆς γενεᾶς μας
καί νά διατυπώσω ὀρισμένες προβλέψεις, πού ἐξάγονται, νομίζω,
ἀπὸ τὰ πράματα. Τὸ μέλλον φυσικά εἶναι πάντα γεμάτο ἀπρόοπτα
καί στήν ἐποχὴ μας, βέβαια, περισσότερο ἀπὸ ἄλλοτε.

Στὸ πρόσφατο παρελθὸν ἡ λογοτεχνία μας πέρασε μιὰ πολὺ
δύσκολη στιγμή. Οἱ πόλεμοι, ἡ Καταστροφή, οἱ οἰκονομικὲς κρίσεις,
τὸ ἀπότομο φανέρωμα τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος, ἡ ἀμεσώτερη
ἐπικοινωνία μὲ τὴν Εὐρώπη, οἱ ὀλοένα δυνατότεροι ἀντίκτυποι τῆς
εὐρωπαϊκῆς ζωῆς, ἀναστατώσανε πολὺ βαθιὰ τὴ μικρὴ καί ἀναπαυ-
μένη ἑλληνικὴ κοινωνία, τὰ ἦθη τῆς, τὰ ἱδανικά τῆς, τὴ συναισθη-
ματικὴ ζωὴ τῆς. Ἔσπασε ἡ συνέχεια τῆς ἐξέλιξῆς μας καί μήκαμε
μονομιᾶς στὸ ὀρμητικὸ ρεῦμα τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα ἀπροετοίμαστοι
καί παραζαλισμένοι. Ἡ λογοτεχνία δέν μπόρεσε νά ἀνταποκριθεῖ
ἀμέσως στίς ἀνάγκες τῆς ἐποχῆς. Οἱ παλιὲς φόρμες δέν εἴτανε
κατάλληλες γι' αὐτὴν τὴν καινούργια καί ἄστατη «ἑλληνικὴ πραγ-
ματικότητα». Οἱ νέοι λογοτεχνικοὶ τρόποι δέν εἴτανε δυνατὸ νά
δημιουργηθοῦν ἀπὸ τὴ μιὰ μέρα στήν ἄλλη. Ἡ πρόσκαιρη αὐτὴ
ἀμηχανία τῆς λογοτεχνίας προκάλεσε γιά ἕνα διάστημα μιὰν ἀλη-
θινὴ ἀπόγνωση τῶν πνευμάτων. Πολλοὶ νόμισαν πὼς τὰ ἑλληνικά
γράμματα μαράθηκαν ἀνεπανόρθωτα καί δέν ἔχουνε πιὰ κανένα

μέλλον. "Άλλοι έλυσαν βιαστικά τὰ ζητήματα άντιγράφοντας έξωτερικά τούς τελευταίους λογοτεχνικούς νεωτερισμούς τής Εύρώπης και γέννησαν έτσι, τριγύρω τους, πολλή δυσπιστία για καθετί «μοντέρνο». Η λέξη αυτή δέ μ' άρέσει καθόλου, τó νόμά της 'όμως έπρεπε νά κρηθεύη ψηλότερα. Γιατί «μοντερνισμός» σημαίνει γνώση και άγάπη τής εποχής πού ζούμε και δημιουργία μιάς τέχνης, πού νά πηγάζει αθόρμητα από τή ζωή μας. Και πρώτο χρέος ενός πνευματικού άνθρώπου είναι νά μη φοβάται τή ζωή. Μά, όπως κι 'άν είναι, ή κακή χρήση τών «μοντέρνων» πραγμάτων από άνθρώπους χωρίς ταλέντο μέρδεψε στόν τόπο μας τὰ ζητήματα άκόμα περισσότερο, καθώς κ' οί στείρες συζητήσεις ύπέρ ή κατά τού «μοντερνισμού» από άνθρώπους πού δέν καταλάβαιναν τήν εποχή μας.

Αυτή ή κατάσταση τής άμηχανίας και τής άπογοήτευσης βάσταξε μερικά χρόνια και συνεχίζεται, άκόμα και σήμερα, στα πνεύματα και στα γραφτά αρκετών από τούς πρεσβύτερους μας. Στο μεταξύ όμως οί πρώτοι ένήλικοι τής μεταπολεμικής γενεάς (οί «νέοι κι τού 1930») άρχισαν νά λένε τὰ δικά τους και μιλήσανε άβίαστα μιά καινούργια γλώσσα. Παρά τις βασικές αντίθεσεις τους, έχουν ώστόσο όρισμένα κοινά γνωρίσματα: θέτουνε τὰ ίδια περίπου προβλήματα, εκφράζουνε συγγενικές άνησυχίες, δείχνουνε συχνά τήν ίδια προτίμηση για όρισμένα είδη τού λόγου, για όρισμένους καλλιτεχνικούς τρόπους. Χωρίζονται, θαρρείς, από άγεφύρωτα χάσματα στήν περιοχή τής φιλοσοφικής σκέψης (Ιδεαλισμός και ύλισμός) καθώς και στήν περιοχή τής πολιτικής δράσης (δημοκράτες, έθνικιστές, κομμουνιστές) μά τούς χαρακτηρίζει όλος κάποιος κοινός *άέρας* τής γενεάς — τó άπροσδιόριστο και όμως πολύ αίσθητό ύφος μιάς καινούργιας εποχής. Είναι γεγονός ότι συνεννοούνται εύκολα άναμεταξύ τους, ό καθένας τους καταλαβαίνει δίχως κόπο τις προθέσεις και τήν εργασία τών συνοδοιπόρων του, ενώ οί πρεσβύτεροι, έξόν από λιγοστές έξαιρέσεις, *δέν καταλαβαίνουν*. Δέν παραγνωρίζω τó γεγονός ότι υπάρχουν, άνάμεσα στους πρεσβύτερους μας, όρισμένοι άνθρώποι, πού ανήκουνε, με τή δημιουργική εργασία τους, στό ρεύμα τής μεταπολεμικής γενεάς. Μά θέλω νά σημειώσω εδώ τις όμαδικές κατευθύνσεις, δίχως νά σταθώ σέ άτομικές περιπτώσεις.

Η νέα αυτή λογοτεχνική γενεά τών άνθρώπων, πού άρχισαν νά σκέπτονται μετά τόν πόλεμο και εκφράζουν σήμερα μιά καινούργια «έλληνική πραγματικότητα», δείχνει μιά έντονη κλίση πρós τήν πεζογραφία και κυρίως πρós δύο είδη τού πεζού λόγου, πού οί προηγούμενες γενεές τά είχαν αφήσει στό περιθώριο τής λογοτεχνικής ζωής: τó μυθιστόρημα και τó δοκίμιο. Η παλιά έλληνική ήθογραφία με τήν έξοχική της άτμόσφαιρα και τó δυνατό τοπικό

της χρώμα, είδος περιγραφικό και στατικό, φαίνεται πώς έξάντλησε τις δυνατότητες της και έκλεισε τόν κύκλο της. Η τελευταία προέκτασή της ήταν ή λογοτεχνία τής ταβέρνας, πού μεσουρανούσε γύρω στα 1920. Από τότε ή ήθογραφική μας παράδοση δέν μπόρεσε πιά νά άνανεωθεί. Και δέν πρόκειται βέβαια εδώ νά θρηνησουμε ούτε νά πανηγυρίσουμε για τó τέλος μιάς λογοτεχνικής περιόδου, πού σ' αυτήν άλλωστε χρωστούμε άρκετά πολύτιμα πράματα. Η έλληνική ήθογραφία, μπαίνοντας στή λογοτεχνική μας ιστορία, πρέπει νά είναι στό έξής ένα άντικείμενο ψύχραιμης και δίκαιης μελέτης και όχι θολής και φουριόζικης πολεμικής, πού δέν έχει πιά κανένα νόημα.

Τó μυθιστόρημα είναι τó νεώτερο είδος τής παγκόσμιας λογοτεχνίας, άφού οί πρώτοι μεγάλοι μυθιστοριογράφοι, ό Μπαλζάκ, ό Σταντάλ, ό Ντικενς, φανερώθηκαν μόλις πρίν έκατό χρόνια, και βρίσκεται άκόμα στήν περίοδο τής πρώτης του ανάπτυξης. Ένας αιώνας δέν είναι μεγάλο διάστημα στήν ηλικία ενός καλλιτεχνικού είδους. Η αίσθητική αυτής τής καινούργιας τέχνης δέν έχει άκόμα συνειδητοποιηθεί πολύ καθαρά, και γενικά, στήν κοινή όμιλία, όνομάζουμε μυθιστόρημα κάθε αφήγηση πού ξεπερνά τις 200 ή 250 σελίδες, όποιοδήποτε κι 'άν είναι τó περιεχόμενό της. Με τήν πείρα όμως πού μας δίνουν τὰ πρώτα έκατό χρόνια τής τέχνης αυτής, μπορούμε νά πούμε ότι ό άνώτερος προορισμός της είναι νά πάρει, μες στή σύγχρονη ζωή, τή θέση τής αρχαίας έποποιίας, εκφράζοντας, με πλατιά συνθετικά έργα, τήν ήρωική πορεία, τις αντίθεσεις, τούς άγώνες, τὰ μεγαλεία και τις μιζέριες τής ανθρωπότητος. "Ωστε όλα χωρούνε και όλα επιβάλλεται νά μπουνε μες στό μυθιστόρημα, ή ζωή τής καρδιάς, ή ζωή τών αισθήσεων και τών παθών, ή ζωή τής σκέψης, ή ζωή τών άφαιρεμένων ιδεών καθώς κ' ή πιό πεζή ύλική ζωή τών άνθρώπων, ή ψυχή τής φύσης κ' ή ψυχή τών πόντων, τó έλεύθερο άτομο, πού αγωνίζεται μοναχό του έναντιον τής μοίρας, κ' οί μεγάλες ανθρωπίνες ομάδες, πού δημιουργούνε, με τις δραματικές συγκρούσεις τους, τήν ιστορία. Η καινούργια τέχνη φιλοδοξεί νά είναι μιά συνισταμένη όλων τών δυνάμεων και όλων τών άπόψεων τής ζωής, συγχωνεύοντας τὰ πάντα μες σέ μίαν ένιαία έκρηξη ζωικής όρμης. Αναπολώντας μιά γραφική μπερζονική εικόνα, πού τή συναντήσαμε σέ μίαν άλλη περιοχή τού πνεύματος, θά μπορούσαμε νά πούμε πώς τó μεγάλο μυθιστόρημα εκφράζει, μπροστά στα άνθρώπινα πράματα, μιά διάθεση άνάλογη με τήν όρμη μιάς έπέλασης ήπικου.

Απ' αυτή τήν άποψη τó μυθιστόρημα είναι τó κατ' έξοχήν λογοτεχνικό είδος τού αιώνα μας, τó καταλληλότερο για νά εκφράσει τó δυναμισμό του, τις βίαιες αντίθεσεις του, τή βαθιά άναστάτωση

της πνευματικής και της υλικής του ζωής, την αγωνία του και τα μεγάλα όνειρά του. Κ' είναι φυσικό ότι η μεταπολεμική μας γενεά αϋθόρμητα κλίνει προς αϋτήν την τέχνη (πού οί πρεσβύτεροί μας "Έλληνες, κατά κανόνα, δέν αίσθάνθησαν την ανάγκη της), στα έργα αϋτής της τέχνης γυρεύει τόν έαυτό της, σ' αϋτήν θέλει νά δώσει τις περισσότερες δημιουργικές δυνάμεις της. Δέν υπάρχει αμφοβολία πώς οί άνεμοί της έλληνικής λογοτεχνίας φυσούν σήμερα κυρίως προς τή διεύθυνση του μυθιστορήματος. Νιώθεις, γύρω σ' αϋτό τó είδος, κάποιο πάθος, κάποια ένταση τών θελήσεων από τή μεριά τών συγγραφέων, κάποια δίψα από τή μεριά του κοινού, κάποιον όργανό ζωής. Κάτι συμβαίνει, σάν από μιά βαθιά ανάγκη της γενεάς και της έποχής. Προβάλλουνε κιόλας στο φώς οί πρώτες μυθιστορηματικές συνθέσεις του Είκοστού Αίωνα, πού αναδίνουνε συχνά μιά μουσική παράξενη, τραχιά, ανυπόφορη για τους *μη μεμνημένους*. Μά ή νιότη, γρινιάζοντας και μαλώνοντας, δείχνει ωστόσο, από τήν πρώτη στιγμή, πώς μπαίνει στο νόημα, πώς αϋτός είναι ό δρόμος.

Ανάφερα πριν και τó δοκίμιο, πού έχει τούτο τó κοινό με τó μυθιστόρημα ότι είναι κι' αϋτό ένα είδος, πού μπορεί νά χωρέσει τά πάντα. Για τούτο άλλωστε, σάν τó μυθιστόρημα, τó δοκίμιο σηκώνει τή μεγαλύτερη έκμετάλλευση και τις χειρότερες νοθείες. Μά ή έκμετάλλευση τών λογοτεχνικών ειδών από ανθρώπους ακατάλληλους δέν πρέπει νά μάς τρομάζει. Τά καλά έργα δέ χάνουνε τίποτα από τήν αξία τους έπειδή περιστοιχίζονται από πλήθος σκάρτα. Ίσως μάλιστα από μιάν άποψη (πού δέν είνε άλλωστε ή μόνη άποψη τών πραγμάτων), θά μπορούσαμε νά πούμε ότι ό μεγάλος αριθμός τών άποτυχημένων έργων έξυψώνει ακόμα περισσότερο τά έργα αξίας, έμφανίζοντάς τα όχι σάν άπομονωμένες και άνεύθυνες ατομικές προσπάθειες, αλλά σάν τó κορύφωμα μιάς συνολικής πνευματικής προσπάθειας της έποχής τους. Δέ βλάφτει ωστόσο νά θέσουμε έγκαίρως ύπ' όψη της νέας γενεάς τήν άληθινή σημασία του δοκιμίου, πού, για νά εκπληρώσει τόν προορισμό του, πρέπει νά περιέχει μιά διανοητική ουσία αξιοπρόσεκτη και νά τήν πλάθει με κάποιαν ατομική πρωτοτυπία και με κάποιον καλλιτεχνικό τρόπο. Είναι τó είδος πού εκφράζει τις πιο διανοητικές αναζητήσεις μιάς λογοτεχνίας, τις πιο κριτικές διαθέσεις της, γύρω σε όλα τά θέματα πού μπορούν νά άπασχολήσουν τó πνεύμα του ανθρώπου, είναι συνάμα τó είδος πού καθρεφτίζει, καθαρότερα από κάθε άλλο, τις ιδεολογικές αντιθέσεις μιάς λογοτεχνικής έποχής, δίχως όμως νά έγκαταλείπει ποτέ τή φροντίδα της όμορφιάς. Πρέπει νά είναι τέχνη, είδεμη φυσικά δέν μπορεί νά πάρει θέση μες στην εξέλιξη μιάς λογοτεχνίας. Και πρέπει, ακόμα, ή σκέψη πού εκθέτει νά έχει ζυμωθεί με τήν ξεχω-

ριστή ζωή ενός ανθρώπου, νά ύπακούει σ'έναν ιδιαίτερο ατομικό ρυθμό, είδεμη δέ θά είναι άλλο τίποτα παρά μιά πληροφοριακή έργασία άπρόσωπη και άψυχη. Από δώ και πέρα τó στάδιο είναι άπόλυτα έλεύθερο στα ενδιαφέροντα και στα γούστα του καθενός. Τó δοκίμιο μπορεί νά είναι μιά έρωτική έξομολόγηση, ένας περίπατος μέσα σ'έναν κήπο, μιά περιγραφή της φύσης ή της πόλης, μιά κριτική της τέχνης, μιά φιλοσοφική, ήθικη ή αίσθητική συζήτηση, μιά ψυχολογική ανάλυση, ένας ιδεολογικός άγώνας, μιά μελέτη τών ήθών—ή και όλα αϋτά μαζί και ό,τι άλλο θέλετε. Φτάνει νά τηρούνται οί προϋποθέσεις πού σημειώσαμε. Δέν υπάρχουν έδω δρόμοι χαραγμένοι και στρωμένοι από τά πριν, δέν υπάρχουν (άποτείνουμαι, όπως συνήθως, στους σπουδαστές) τά δεκανίκια του φροντιστηρίου, μόνιμες βιβλιογραφίες και αλάνθαστες φίσεις. Θά περπατήσεις μοναχός σου, έλεύθερος, μες στο μεγάλο κόσμο, με μόνια βοηθήματα τήν καρδιά σου και τή σκέψη σου, και θά φτιάσεις κάτι δλότελα δικό σου και *άλλιότιο*.

Είναι φανερό πόσο ταιριάζει τó είδος αϋτό στην έποχή μας, πού τή χαρακτηρίζει ή γενική αναθεώρηση τών πνευματικών αξιών, ή γενική αναζήτηση νέων πνευματικών δρόμων. Θά έλεγα πώς ταιριάζει ειδικότερα στους "Έλληνες, πού είναι αναμφισβήτητα ένας λαός με κριτικό πνεύμα και με δυνατή κλίση προς τή συζήτηση τών έγκοσμίων πραγμάτων. Η αϋθόρμητη κλίση της γενεάς μας προς τó είδος αϋτό, συνδυασμένη με κάποιο ζύπνημα της φιλοσοφικής σκέψης, πού παρατηρείται στον τόπο μας τους τελευταίους καιρούς, μάς επιτρέπει νά προβλέψουμε για τó κοντινό μέλλον μιά σοβαρή ανάπτυξη του ελληνικού δοκιμίου, πού θά είναι σά μιά γέφυρα ανάμεσα στη συστηματική φιλοσοφία και κοινωνιολογία και στην καθαυτό λογοτεχνία. Γέφυρα άπαραίτητη για τή βαθύτερη καλλιέργεια μιάς λογοτεχνίας και για τή δημιουργία μιάς σοβαρής κοινωνικής παιδείας και μιάς πνευματικής παράδοσης.

Αρχίζει λοιπόν στα ελληνικά γράμματα ή περίοδος του μυθιστορήματος και του δοκιμίου. Στο συμπέρασμα αϋτό με οδηγεί όχι μόνο ή παρακολούθηση τών τυπωμένων πραγμάτων (πού δέν είναι άλλωστε πολλά, ίσαμε σήμερα, αναφορικά με αϋτά τά δύο είδη), αλλά κυρίως ή προσωπική γνωριμία με τή γενεά μας και με τους νεωτέρους αδελφούς μας, ή παρακολούθηση από κοντά τών αναζητήσεων και τών τάσεων της σημερινής νιότης. Τó ποθ θά μάς πάει αϋτή ή νέα λογοτεχνική περίοδος, ένας Θεός τó ξέρει. "Ας βαδίσουμε με καλή καρδιά και με τή βεβαιότητα πώς τó ελληνικό πνεύμα δέν μπορεί ποτέ νά σβήσει. Ο δρόμος ξανοίγεται άτέλειωτος μπροστά μας, φτάνει νά μη μάς λείψει ή θέληση.

Ἡ ἀνάπτυξη τῶν δύο εἰδῶν, πού ἀνάφερα παραπάνω, θά προ-καλέσει ἀναγκαστικά ὀρισμένες μετατοπίσεις τῶν πραγμάτων τῆς λογοτεχνίας μας. Τὸ διήγημα φυσικά θά χάσει τὰ πρωτεῖα μὲς στὴν πεζογραφία μας καὶ θά πάρει τὴ σωστή του θέση, θά γίνει δη-λαδὴ ἕνας πλανήτης τοῦ μυθιστορήματος καὶ θά γυρίζει γύρω ἀπ' αὐτὸ τὸ κεντρικὸ πεζογραφικὸ εἶδος. Ἡ κριτικὴ, ἂν θέλει νὰ ἀποκτήσει ἕνα κύρος ἀνάλογο μὲ τὴν ἀποστολὴ της, θά πρέπει νὰ τείνει πρὸς τὸ ἐπίπεδο τῆς τέχνης τοῦ δοκιμίου, νὰ γίνει στοχαστικότερη, ἀνα-λυτικότερη, σοβαρότερη στὴν ἐμφάνισή καὶ στὰ ἤθη. Οἱ εὐκολοὶ δογματισμοί, τὸ αὐθαίρετο μ' ἀρέσει· δὲ μ' ἀρέσει, ἡ ψυσηματικὴ ἄρνηση, οἱ ἀδικαιολόγητοι ἐνθουσιασμοί, φανερόνουν μιά ἔλλειψη πνευματικῆς πολιτισμοῦ, πού θά γίνεται ὀλοένα καὶ πιὸ αἰσθητή. Ἀπὸ τοὺς κριτικοὺς τῆς νέας λογοτεχνίας ἡ ἐποχὴ θά ἀπαιτήσῃ μιά βαθιὰ γνώση τῶν πραγμάτων τοῦ πνεύματος, μιά πλατιὰ ἀν-τίληψη τῶν λογοτεχνικῶν ζητημάτων, μεγάλους ὀρίζοντες, σοβαρὴ σκέψη, γνώμες δικαιολογημένες καὶ στερεές.

Γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς ποίησης καὶ τοῦ θεάτρου δὲν εἶπα τίποτα. Ὁμολογῶ πὼς βρίσκουμαι σὲ μεγάλη δυσκολία ὅταν πρόκειται νὰ μιλήσω γι' αὐτὰ τὰ δυὸ λογοτεχνικά μας εἶδη, πού ἔχουν ἀσφαλῶς ἀνάγκη ἀπὸ μιά ριζικὴ ἀνανέωση, ἀλλὰ μοιάζουνε σήμερα σὰ νὰ τοὺς λείπει ἡ ὄρεξη νὰ βαδίσουν ἐμπρός. Συνεχίζουνε, θαρρεῖς, μη-χανικά καὶ αὐτόματα, δοξασμένες παραδόσεις, πού ἔκλεισαν τὸν κύκλο τους, καὶ φοβοῦνται τὸ μέλλον. Οἱ ποιητὲς μιλοῦνε γιὰ τὴ «χρεωκοπία τῆς ποίησης» κ' οἱ ἄνθρωποι τοῦ θεάτρου αἰσθάνονται πὼς μιά νεογέννητη θεαματικὴ τέχνη, ὡς χτὲς περιφρονημένη ἀπὸ τοὺς «διανοουμένους», τοὺς ἔχει ξεπεράσει στὴ δυναμικότητα, στὴν εὐρύτητα τῶν συνθέσεων κ' ἴσως καὶ στὴν καθαυτὸ αἰσθητικὴ συγ-κίνηση. Ὁ κινηματογράφος προχωρεῖ, ἐνῶ τὸ θέατρο στέκεται ἀπο-καρδιωμένο, σὰ νὰ μὴν μπορεῖ νὰ χωρέσει τὴν ὀρμητικὴ καὶ ἀντι-φατικὴ ἐποχὴ μας μὲς στὰ ἀλύγιστα πλαίσιά του. Γίνονται βέβαια σήμερα στὴν Ἀθήνα σκηνικὲς προσπάθειες, πού δὲν ἔγιναν ποτέ, μὰ τὸ πνεῦμα τῆς δημιουργίας κοιμᾶται, σ' αὐτὴν τὴν τέχνη. Ὑπνο-βαθὴ. Καὶ δὲν εἶναι δυνατό δυστυχῶς νὰ γίνει λόγος στὸν τόπο μας γιὰ κινηματογραφικὴ δημιουργία.

Σχετικὰ μὲ τὴν ποίηση εἶπα κάποτε πὼς τὸ ἔργο τοῦ Καβάφη, πού χαιρετίζεται συχνά σὰ μιά ἀνέλπιστη ἀνανέωση τοῦ ἑλληνι-κοῦ λυρισμοῦ, δὲν εἶναι μιά ἀρχή, ἀλλὰ ἕνα τέλος. Εἶναι, νομίζω, τὸ ἠλιόγευμα μῆς ὁμορφῆς μέρας, μιά ἡδονικὴ διάλυση αἰσθητικῶν καὶ πνευματικῶν ἀξιών. Σημαντικὸς ποιητὴς, ἂν θέλετε, ἐξαιρετικὴ φυσιογνωμία, ἀλλὰ ὄχι *πρωτοπόρος*. Ὡς σήμερα δὲ φαίνεται νὰ μᾶς ἀνοιξε καινούργιους δρόμους. Αὐτὸς βέβαια εἶπε τὸ τραγοῦδι

που καὶ τὸ κράτησε ψηλά, μὰ τὸ πέρασμά του αὐξήσε καταπληχτι-κά τὴν ἀμηχανία τοῦ λυρισμοῦ μας. Ἴσως μιά μέρα τὸ πέρασμά του κριθεῖ ὡς εὐεργετικὸ ἀπὸ τὴν ἐξῆς ἀποψη: ὅτι ἔθεσε ὡμὰ τὴν ἑλ-ληνικὴ ποίηση μπροστὰ στὸ δίλημμα ἢ νὰ παραιτηθεῖ ἀπὸ τὴν ἀπο-στολὴ της ἀπὸ δῶ καὶ πέρα ἢ νὰ βρεῖ μιά καινούργια κοίτη, πού δὲν τὴν βρῆκε ὡστόσο αὐτός. Εἶναι ὅμως νωρίς γιὰ νὰ μιλήσουμε μὲ κάποια βεβαιότητα γιὰ τὴν ἱστορικὴ σημασία αὐτοῦ τοῦ παρά-ξενου ἀνθρώπου μὲ τὴν ἀρρωστημένη ἰδιοφυΐα. *

Πάντως ἄς μὴν προδικάζουμε τὸ μέλλον. Στὸν κόσμον τοῦ πνεύ-ματος καὶ τῆς τέχνης ὅλες οἱ ἐξελίξεις, ὅλες οἱ ἀνανεώσεις, ὅλες οἱ ἐπαναστάσεις εἶναι πάντα δυνατές, φτάνει νὰ ὑπάρχει ζωντάνια. Κανένας ἀπαράβατος ἀντικειμενικὸς κανόνας δὲ μᾶς ἐπιβάλλει νὰ ἀποκλείσουμε ἕνα πιθανὸ ξύπνημα τῶν καλλιτεχνικῶν εἰδῶν, πού μᾶς φαίνονται σήμερα σταματημένα. Σὲ τελευταία ἀνάλυση, ἡ ἐξέ-λιξη ὅλων τῶν ζητημάτων, πού ἀγγίσαμε σὲ τούτη τὴ συνοπτικὴ ἐπισκόπηση τῆς νέας λογοτεχνικῆς μας κίνησης, θά ἐξαρτηθεῖ ἀπὸ τίς ζωϊκὲς ὁρμές τῶν ἀνθρώπων πού ἔλαχε νὰ ζοῦνε σ' αὐτὴν τὴν τόσο συγκλονιστικὴ, τὴν τόσο ἐπικίνδυνη, μὰ καὶ τόσο γοητευτικὴ ἐποχὴ.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΘΕΟΤΟΚΑΣ

* Ὡς σήμερα ἡ ἐπίδραση τοῦ Καβάφη ὑπῆρξε καρπαφάρα μονάχα στὴν κριτι-κή, πού τὴν ἀνάγκασε νὰ σκεφτεῖ ὀρισμένα προβλήματα πού τὰ ἀγνοοῦσε ὀλόκληρα.
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ "ΙΔΕΑ", ΤΟΜΟΣ ΙΙΙ

Η ΠΟΙΗΣΗ ΣΤΑ 1933

Ἡ ποίηση στὰ 1933! Λίγους ἀνθρώπους θὰ ἐνδιαφέρει ἡ παρουσία της καὶ λιγώτερος ἡ ἐξέλιξή της. Ἡ κακομοιριά, ἡ δυσπιστία, ἡ ἀλαζονεία κι' ἡ κουφότητα τῆς ἐποχῆς μας λίγο στέκεται στὰ καλλιτεχνικὰ προβλήματα ἢ γιὰ νὰ διασκεδάσει ἢ γιὰ νὰ ἐξαφθεῖ—κι' ὄχι γιὰ ν' ἀνησυχῆσει βαθύτερα. «Ἀπέσβετο καὶ ἄλλον ὕδωρ», «Τὸ ἄλλας ἐμωράνθη». Νοθεύτηκε ἡ ἐσωτερικότερη ὑπόστασή μας, ἐκείνη ποὺ ἔχει τὴ δύναμη ὅλα νὰ τὰ διαισθάνεται καὶ νὰ τὰ διακρίνει καὶ νὰ τ' ἀποκαλύπτει. Ἡ ἀναζητήσή μας σήμερα κατευθύνεται στὸν ἕξω κόσμο. Λαχταροῦμε γιὰ κάτι σύνθετο, ἐνῶ μᾶς λείπει τὸ πολὺ ἀπλό.

Πόσον ἐνθουσιασμό ἔδινε ἄλλοτε ἡ ἀνασκόπηση μιᾶς ὀλόκληρης ποιετικῆς χρονιάς καὶ πόσες ἐλπίδες γιὰ τὴν ἴδια μας πνευματικὴ ἐθνικὴ ὑπόσταση χάριζε! Τώρα κάποια ὑπολείμματα, κάποια ἐρείπια στὸ βλέμμα μας ἔρχονται. Δὲν ἀντικρύζει κανένας παρὰ σχεδιάσματα. Πολλοὶ βάλθηκαν νὰ γράψουνε ποιήματα, θάβοντας τὴν ἴδια τὴν ποίηση. Ἄλλοι μένουνε στὸ στάδιο τῆς προσπάθειας. Ἄλλοι τ' ἄρθρα τους καὶ τίς πιὸ τυχαῖες σκέψεις τους τὰ κάνουνε στίχους. Ἀπὸ παντοῦ ἔρχεται ἡ πνοὴ μιᾶς ἀντιποιητικῆς ἀτμόσφαιρας. Στέρεψε τὸ πηγαῖο τραγούδι, τὸ ἀληθινὸ κι' ἐλικρινές. Οἱ νέοι, ὅσοι μένουνε στὴν ποιετικὴ μας παράδοση, συνεχιστὲς συνεπεῖς τοῦ αἰωνόβιου ἑλληνικοῦ τραγουδιοῦ, ἔχουν ν' ἀντιμετωπίσουνε τὴν ἐπιθετικὴ εἰρωνεία καὶ τὸν χαιρέκακο σαρκασμὸ μιᾶς κριτικῆς παραστρατημένης καὶ μιᾶς ὀμαδικῆς καχυποψίας διάχυτης. Πολλὰ κριτήρια, ἄτοπα κι' ἀνεύθυνα, προστεθήκανε, τέτοια, ποὺ κι' ἡ πιὸ ἀνισόρροπη σκέψη κι' ὁ πιὸ ἔκφυλος αισθαντισμὸς βρίσκουνε κάποτε τὴ δικαίωσή τους. Ὁ ρυθμὸς ἔγινε προαιρετικὸς. Ἡ ἀρμονία, ἀκριβῆ. Ἡ ἐπιλογή τῶν ἐμπνεύσεων, μάταιος κόπος. Ἡ γλώσσα, ἔρμαιο τοῦ προσωπικοῦ γούστου. Οἱ ἐπιδράσεις, μόδα. Μ' ἕνα λόγο, τὸ τραγούδι ἀπέβη πεζολόγημα τοῦ πιὸ κατώτερου εἴδους. Κάπου βέβαια ὑπάρ-

χουν καὶ κάποιοι ὁάσεις, ὅμως ἡ ἔρημιὰ εἶναι πληκτικὴ καὶ καταθλιπτικὴ. Κάποτε νομίζεις πὼς συνομωτοῦν γύρω σου ὄλοι γιὰ νὰ πνίξουν ὅ,τι ὠραῖο ἔχει ἡ ζωὴ, τόσο ποὺ ὑποψιάζεσαι βάσιμα πὼς ὅ,τι ἀπόμεινε στὴν ποίηση εἶναι μιὰ ἀντίδραση. Δηλαδή πὼς θάχε πάψει καὶ ν' ἀναφέρεται ἀκόμα ἡ ποίηση, ἂν δὲν ἔπαιρναν μερικοὶ τὴν ὑποπη πρωτοβουλία νὰ τὴν ὑπονομεύουνε στὴν ἴδια τῆς περιοχῆ. Γιατὶ ὑπονόμηση τῆς ποιετικῆς ἐμπνοῆς εἶναι ἡ ἀρνηση τῶν ἀναφαίρετων ποιετικῶν στοιχείων ποὺ συνιστοῦνε τὸ τραγούδι, ἡ καθάρηση τοῦ μέτρου γιὰ τὴν ἐκτίμηση τοῦ ποιετικοῦ λόγου, ἡ πεζολογία στὸν ποιετικὸ χῶρο, ἡ ἀπόδοση τῶν ψυχικῶν καταστάσεων ὄχι μὲ τὴν ἀλήθεια τοῦ πάθους οὔτε μὲ τὸ πάθος τῆς ἀλήθειας, ἡ ζωὴ ποὺ δὲν ἔχει ἔντονη ἐπισφράγιση ποὺ νὰ φανερώνει τὴν ὑπάρξή της.

Ἄς ζητήσουμε τὸν τάχα συγχρονιζόμενον ποιητὴ, πρὶν ζητήσουμε τὰ προϊόντα του. Καμμιά σχέση δὲ θάχει μὲ τὸ ἴδιο του τὸ ἔργο. Τίποτα μέσα σ' αὐτὸ δὲ θὰ τὸν καθρεφτίζει. Τὸ περιεχόμενο θάναί διάφορο ἀπὸ τὸ περιέχον. Κι' ὄχι γιατί ἀξιολογικὰ διαφέρουνε, δηλαδή ὅτι ὁ ποιητὴς εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ τὸ ποίημά του ἢ κι' ἀντίθετα—στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶναι ὅμοια καταδικασμένοι κι' ὁ ἀβέβαιος ποιητὴς κι' ἡ νόθα ποίησή του. Εἶναι μόνο δυὸ διαφορετικὰ πράγματα, τῆς ἴδιας ὅμως ποιότητος, ποὺ διαφέρουνε στὸ ὅτι ὁ μὲν ποιητὴς εἶναι ἄνθρωπος, κατὰ τεκμήριο, ἡ δὲ ποίησή του γραμμένη σὲ χαρτί, ἐπίσης κατὰ τεκμήριο, ὕπάρχουνε κι' οἱ ἐξαιρέσεις, ὑπάρχει κι' ὁ βαθμὸς τοῦ παραστρατήματος. Ὅμως οἱ ἐξαιρέσεις δὲ μποροῦν νὰ σταματήσουνε τὴ δίνη τοῦ ἀντιαισθητικοῦ χοροῦ, ὅπου ἡ ποίηση ὑφίσταται, κάτω ἀπὸ τὰ πόδια τῶν μανιακῶν χορευτῶν τῆς, ἕνα τσαλαπάτημα σφοδρὸ κι' ἀνήλεο. Θ' ἀφήσουμε τοὺς προλόγους καὶ θὰ πᾶμε στὴν πραγματικότητα. Τὸ ταξίδι στὴν ποιετικὴ παραγωγή τῆς χρονιάς θάναί σύντομο καὶ γοργό, χωρὶς μεγάλους σταθμούς.

Θ' ἀρχίσουμε, φυσικά, ἀπὸ τὸν Παλαμᾶ. Εἶδαμε φέτος σὲ δευτέρη ἔκδοση, ποὺ ἔχει ἀκριβῶς κάποια ἱστορικὴ σημασία, τὴν πρώτη ποιετικὴ συλλογὴ του, τὰ «Τραγούδια τῆς Πατρίδος μου». Εἶναι τὸ πρῶτο Παλαμικὸ τραγούδι ποὺ ἀπὸ τότε ὁ Legrand προφητικὰ τὸ ξετύλιγμά του προαισθάνθηκε. Ὁ Παλαμᾶς ἀνεξέλικτος, στὴν πρώτη του δημιουργία, πάντα ἔχει νὰ παρουσιάσει. Κάποιο διδάγμα θάχουν νὰ πάρουν οἱ νέοι ποὺ θὰ τὸν ἰδοῦνε στὰ πρῶτα του βήματα. Θὰ νοιώσουνε τ' ἀπέριπτο τραγούδι, χωρὶς καμμιάν ὑπερβολὴ του, ποὺ προοιωνίζει τὸν μελλοντικὸ μεγάλο ποιητὴ, ὅπως τὸν

γνωρίσαμε στην «'Ασάλευτη Ζωή» και στο «Δωδεκάλογο του Γύφτου». Στη γραμματολογία μας ασφαλώς τ'όνομα του Παλαμά σταθμός θά μείνει. Παλαμική θά ὀνομαστεῖ ἡ ἐποχή του, Προπαλαμική ἡ ἐποχή πού ὑπῆρξε προτιήτερα ἀπ' αὐτόν και Μεταπαλαμική ἐκείνη πού θ' ἀκολουθήσει. Γι' αὐτό, ὁ πρῶτος κύκλος τῶν τραγουδιῶν του, τῶν τραγουδιῶν τῆς πρῶτης ἡλικίας, ἀσφαλώς εἶναι τὸ πρόπλασμα πού ὕστερα φανέρωσε τὸν παγκαλόμορφο γλυπτικό διάκοσμο τοῦ ποιητικοῦ νοοῦ του. Εἶναι ἄξια ἐνός Παλαμά τὰ «Τραγούδια τῆς Πατρίδος μου»: Δὲν πρέπει νὰ τεθεῖ ἔτσι τὸ ρῶτημα, ἀλλ' ἀλλιώτικα: Ἡ ἐξέλιξη τοῦ Παλαμά τέτοια ἔπρεπε νᾶχε τὴν ἀφετηρία της: Τώρα μπορούμε ν' ἀπαντήσουμε: ἀκριβῶς τέτοια. Γιατί τὰ «Τραγούδια τῆς Πατρίδος μου» εἶν' ἕνας κύκλος ποιημάτων λιτός, γάργαρας, πού δείχνει πῶς ὁ νέος τότε ποιητῆς ἔδινε εἰλικρινέστατα τῆς ψυχῆς του τὸ περιεχόμενο. Κι' ἀκριβῶς τὴν ἴδια εἰλικρινεῖα διατήρησε και στὰ πιὸ σύνθετα τραγούδια του ἀργότερα. Κι' ἂν αὐτὰ ξάφνισαν τοὺς ἀνίδεις, διόλου δὲν εὐθύνεται γι' αὐτὸ ὁ ποιητῆς. Ὁ Παλαμάς διατήρησε τὴν ἐκφραστικὴ σαφήνεια ἀκέραια. Φτάνει μόνο νὰ τὸν προσέξει ὁ ἀναγνώστης του, πού πλούσια πρέπει νᾶναι θρεμμένος με τοῦ ποιητικοῦ λόγου τὴ μελέτη. Καὶ βέβαια πρέπει νὰ ὑπενθυμίσουμε σ' ὅσους θά τὸν διαβάσουν ἐκεῖνο πού ὁ Παλαμάς θεώρησε ἄλλοτε ὡς ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ τοὺς μελετητῆς τοῦ Σολωμοῦ. Τὰ «Τραγούδια τῆς Πατρίδος μου» λοιπὸν πρέπει νὰ τὰ θεωρήσουμε σὰ φυσικὴ ἀπαρχὴ τοῦ Παλαμικοῦ ἔργου, σὰν τὸ πρῶτο σκαλοπάτι τῆς ποιητικῆς κλίμακας, ὅπως αὐτὴ ἐξεδηλώθη με τὴ σειρά πού ἀκολούθησαν οἱ ἐκδόσεις του, πού ἀνεβάζει στὸν ἐπιβλητικό οὐρανὸ τοῦ τραγουδιοῦ. Ἀντίθετα πρὸς τὰ ὁμοίμορφα «Τραγούδια τῆς Πατρίδος μου», οἱ «Δειλοὶ και σκληροὶ στίχοι» τοῦ ποιητῆ μας εἶναι ἄνισα ποιήματα διαφόρων ἐποχῶν. Περιέχουν ἀπὸ τὰ πρῶτα τραγούδια τοῦ Παλαμά, ἀκόμα και ποιήματα στὴν καθαρῶς τὸν «Ὑπνο», μέχρι τὰ τελευταῖα του. Ἐτσι δείχνεται ὁ Παλαμάς ὄλων τῶν καιρῶν, με ἀπτή τὴν ἀλματικὴ ἐξέλιξη του. Τέλος, ἡ «Ποιητικὴ μου» εἶναι τὸ αὐτοκριτικό βιβλίο, ὅπου ὁ ποιητῆς ἀντικειμενικοποιεῖ τὴν ποίησή του, σὲ στιγμὲς ἐξομολογητικῆς κριτικῆς. Πρέπει νὰ διαβαστεῖ, πρὸ παντός, ἀπὸ τοὺς νέους.

Ἀξιοσημείωτος και τοῦ Καβάφη ὁ θάνατος. Ἦρθε νὰ τὸν βρεῖ στὸ ἀπόγειο τῆς δόξας, πού τοῦ ἐπιφύλαξαν οἱ λογῆς θαυμαστῆς του. Γιατί σὲ πολλῆς κατηγορίες ἀνήκουν ὅσοι τὸ ἔργο του χειροκροτοῦν. Μερικοὶ ἔχουν κάποιαν ἐπίγνωση, παραμορφωμένη και μεγαλοποιημένη ὅμως. Ἄλλοι εἶναι οἱ παρασυρμένοι. Ἄλλοι οἱ ἀπληροφόρητοι. Κι' ἄλλοι—αὐτοὶ εἶναι οἱ χειρότεροι—οἱ ὕστερόβουλοι οἱ κακεντρεχεῖς, ὅσοι τὴ φιλολογία, σὲ πολιτικὴ μεταβάλλουν.

Τώρα πού ὁ Καβάφης ἔλειψε και στὸ ἔργο του δὲ μπορεῖ νὰ προστεθεῖ οὔτε μιὰ σειρά, οὔτε ν' ἀφαιρεθεῖ τίποτα, τώρα πού συγκεντρωμένοι οἱ στίχοι του θά φανερωθοῦνε, θά κριθεῖ ὅπως θά πρέπει τὸ ἔργο του. Ἐμεῖς πάντα πιστεύουμε πῶς ὕστερ ἀπὸ χρόνια—ἄρχισε ἀπὸ τώρα ἡ παρακμὴ του—ὁ Καβάφης θά ὑπάρχει σὰν ἕνα φάντασμα πού θά ξαφνίζει, πού θά δείχνει μέχρι πιὸ βαθμὸ παραμορφώνεται ἡ πιὸ αὐστηρὴ τῆς τέχνης ἐκδήλωση: ἡ ποίηση. Ἄλλωστε, με τί ἂν ἀντισταθεῖ στὸν αἰώνιο νόμο τῆς φθορᾶς ὁ Καβάφης: Καὶ ποσοτικά και ποιοτικά τὸ ἔργο του δὲ μπορεῖ ν' ἀναπτύξει τὴν ἀντίσταση ἐκείνη πού προβάλλουν ἐνάντια στὸ χρόνο τὰ αἰώνια προϊόντα τοῦ πνεύματος. Κι' ἀφοῦ δὲ θά ζήσει ὁ Καβάφης, μπορούμε νὰ φανταστοῦμε τί περιμένει τοὺς Καβαφολόγους ποιητῆς.

Ἀπὸ τοὺς γνωστούς, ὁ Μ. Τσιριμῶκος μᾶς ἔδωσε φέτος τὰ «Δεκάστιχα και Βιτανέλες», ποιήματα ἐπιγραμματικῆς συντομίας και λεπτοῦ γούστου.

Ὁ Κλαύδιος Μαρκίνας ἐξέδωκε τώρα τελευταῖα τὰ «Καταφύγια», ὅπου φανερώνει μιὰ νοσταλγία και κάποια κούραση. Ἡ διάθεσή του ὅμως εἶναι πάντα ποιητικὴ. Ἐρηνεῖ ἀκόμα τὰ χαμένα ὄνειρα και διαπιστώνει:

Μᾶς τραγουδεῖ κάποια ρομβία και τότες
βλέπουμε σαστισμένοι, ἐκστατικοί,
πῶς μείναμε γιὰ πάντα ἐπαρχιώτες
με μιὰ καρδιά δειλὴ, ρωμαντικὴ.

Ὁ Δαμιράλης, στὰ «Γλυκόπιπτα φαρμάκια», παρέχει και δεμένο στίχο και λυρισμὸ και εὐγένεια στὴ διάθεσή του. Μόνο εἶναι φανερόπως ξεκινᾶει πάντα ἀπὸ κάποιο θέμα. Θά ἴδῃτε πάντα τὸν πρῶτο στίχο τοῦ ποιήματος νᾶναι ἴδιος με τὸν τίτλο του. Ὁ «Θρήνος τῆς σηλιᾶς», «Κάποια καρτερῶ μεσάνυχτα», «Ἄγριο λουλούδι», «Φούντωσε ἡ λεύκα», «Σκλαβιά», κι' ἄλλα, μᾶς δείχνουν πῶς ὁ κ. Δαμιράλης πάντα περικλείεται σ' ἕνα θέμα κι' ἐκεῖ πλέκει τὸ τραγούδι του.

Ἡ Σοφία Μαυροειδῆ—Παπαδάκη δείχνει μιὰν ἀληθινὴ γυναίκα εὐαισθησία στὴ συλλογὴ της «Ὠρες Ἀγάπης». Ὁ αἰσθαντισμὸς εἶναι τὸ διαρκὲς γνώρισμα τοῦ τραγουδιοῦ της, πού σταθερὰ τὸ συνεχίζει. Οἱ στίχοι της ἀποπνέουν πολὺν ὑποκειμενισμό:

Σὲ περιμένω, Ἀγάπη, μὴν ἀργήσεις
ἔτσι σιγαλοπάτητα, ὄλο χᾶδι,

σ' ακρονύχια πατώντας, κάποιο βράδι,
καί τή δικιά μου πόρτα νά χτυπήσεις.

Ο Γιοφύλλης με τό «Τάραγμα τοῦ νεροῦ» συνεχίζει τό κω-
νωποκτόνο ἔργο του. Μᾶς διασκεδάζει ὁ «Διάλογος τοῦ Ὀρφέα
καί Γιοφύλλη», ὅπου συζητοῦν ὁ Ὀρφέας με τὸ Γιοφύλλη γιά τὰ
σύγχρονα προβλήματα, γιά κίνηση κομμουνιστική στήν Καβάλλα,
για τήν αὐριανή εὐτυχία τοῦ κόσμου, γιά τὸ λανθασμένο ἀξίωμα
«l'art pour l'art», γιά τοὺς Δελφούς. Δέ μᾶς εἶπε μονάχα τί δεῖπνο
τοῦ παρέθεσε ὁ Ὀρφέας κι' ἀκόμα τότε θ' ἀνταποδώσει τήν ἐπίσκεψη
στοῦ Γιοφύλλη, πού ἀσφαλῶς θά τὸν βρεῖ στὸ Δρομοκάττειο.

Τὸν Νικήτα Ράντο, σέ δυὸ τοῦ συλλογῆς τὸν διαβάσαμε. Κάπου
κάτι θέλει νά πεῖ, ἀλλὰ εἶναι τόσο προσποιημένος κι' ἀκατάστατος,
πού δέ λείει τίποτα. Μᾶς δίνει μιὰ ποίηση ἀνισόρροπη. Καμμιά ποιη-
τική ἐμπνοή δὲν ὑπάρχει στὸ τραγούδι του πού εἶναι ἓνα πεζό,
πεζότατο ἀράδιασμα λέξεων καί φράσεων μέσα σέ μιὰν ἀσυναγώ-
νιστη ἀκαταστασία. Οὔτε μπορεῖ νά θεωρηθεῖ πάθος — γιὰτί ὁ Ράν-
τος γράφει τὰ ποιήματά του με τήν ἐγκεφαλικότερη νηφαλιότητα.
Ὅμως τὴ νηφαλιότητα αὐτὴ δὲν τὴν ἀποδίνει. Δὲν ἔχει τὴ δύναμη νά
τήν ἀποδώσει. Τὰ πιὸ ἀντιποιητικά στοιχεῖα συγκροτοῦνε τὴν ποίη-
σή του. Τὰ θέματά του εἶναι τόσο πρόχειρα. Κι' ἂν εἶχαν μόνο τὴν
προχειρότητα τῶν ἐμπνεύσεων, τότε θά μπορούσαν κάπως νά στα-
θοῦν. Ὅμως ὁ στιχοπλόκος δὲν κάνει τίποτ' ἄλλο παρὰ νά δίνει
μιὰ νυσταλέα ρέμβη σέ κάποια κατακάθια τῆς ζωῆς. Ἐξετάσατε
τίς ἐμπνεύσεις του καί θά πειστήτε. Κάποια θέματα ἀπὸ τὴν Ἱστο-
ρία, σπουδαιότητας ἀμφίβολης, εἶναι διαλεγμένα ἀπλῶς γιά νά φι-
γουράρει ὁ παραδοξολόγος στιχουργός. Ἀκολουθεῖ σ' αὐτὸ τὸν
Καβάφη — καί με τὴν εὐκαιρία πρέπει νά σημειώσουμε ἐδῶ τοῦτο:
ὅτι, ἂν μπορεῖ κανένας ν' ἀνεχτεῖ τὸν Καβάφη ὡς ἰδιότροπο, ἀπὸ
συγκατάβαση ἢ ἀπὸ γούστο, ὅπως θέλετε, ὅμως εἶν' ἀδύνατο νά
διαβάσει τοὺς Καβαφίζοντες χωρὶς νά πάθει αἰσθητική ἀσφυξία. Θά
τὸ βροντοφωνήσουμε ἄλλη μιὰ φορά: ὁ Καβάφης δὲν ἐπιδέχεται μί-
μηση. Ἀλλήμονο στὰ νεοελληνικά γράμματα, ἂν γενικευτεῖ ἡ Καβα-
φική τάση ἀνάμεσα στοὺς νέους. Τότε θά πρέπει νά περιμένουμε
γρήγορα τὴν ἐποχὴ ὅπου καί ὁ λόγος τῶν μπακάληδων θά ναι ποί-
ηση περιζήτητη. Γιατί τότε θά μᾶς λείψει τὸ μέτρο τῆς κριτικῆς τοῦ
ποιητικοῦ λόγου, πού μετράει, πού σταθμίζει, πού ζυγιάζει. Τότε
τὴν εὐθύνη τοῦ δημιουργοῦ θά τὴν ἀντικαταστήσει ἡ ἀσυδοσία τοῦ
ἀφηνιασμένου. Τέτοια ἀσυδοσία μᾶς ὑπενθυμίζει ὁ Ράντος:

Θαυμάζεται ἀπὸ τοὺς σοφοῦς

ὁ βαθὺς πολιτισμὸς τῆς ἀρχαίας Κρήτης.
— Ὅχι μόνο πολυτέλεια — τέχνη ἀφθαστή
ἀλλὰ καί ὑγιεινή.
Καθαριότητα ἀγνωστὴ στὴν ἐποχὴ τοῦ Περικλέα
— σπουδαῖα ὑδραγωγεῖα πολὺ πρὶν ἀπ' τὸν Εὐπάλινο —
στὴ Φαιστώ, στὴν Κνωσσό.
Ἀπ' τὰ Γουρνιά διακρίνεται
ἓνα νησί ὅπου πετοῦν λεπρούς.

Τὸ πεζολόγημα αὐτὸ θέλει νά παραστήσει κάποια ἀντίθεση πα-
λιοῦ πολιτισμοῦ καί σύγχρονης ἀναληθσίας. Μπορεῖ νά ναι ἀλήθεια
αὐτό. Ὅμως ἂν εἶπε μιὰν ἀλήθεια, δέ σημαίνει πῶς ἔγραψε ποίη-
μα. Ὅ,τι ἔγραψε, εἶναι μιὰ κοινότητα ἔκφραση κοινάτου νοήμα-
τος. Δὲν εἶναι ποίηση ἢ εὕρεση κάποιων ἀντιθέσεων ἢ συμφωνιῶν
καί ἢ συμβολικὴ τους ἀπόδοσις. Σ' ἄλλο του ποίημα μᾶς διηγίετα
τὰ ἔξης ἀδιήγητα:

Τὴν ἡμέρα στίς βιβλιοθήκες,
τὴν νύχτα στὰ στασίδια
ἐκεῖ ὁ ὕπνος.
Ἐπέρτατη μορφή θεοσέβειας
ἢ προσφορά...

Εμεῖς δέ θά προσθέσουμε τίποτα. Μόνο θά κάνουμε κάποιες
παραλλαγές, χωρὶς νά ζημιώσουμε καθόλου τὸ πρωτότυπο. Αἱ-
φνης, τοὺς δυὸ τελευταίους στίχους τοῦ ἀποσπάσματος αὐτοῦ θά
τοὺς τροποποιήσουμε με διάφορες μεταθέσεις. Ἐκεῖ πού λέει
«ὑπέρτατη μορφή θεοσέβειας ἢ προσφορά» μπορούσε κάλλιστα νά
ἔλεγε «προσφορώτατη μορφή θεοσέβειας τὸ ὑπέρτατο» ἢ «ὑπέρτατη
θεοσέβεια μορφῆς ἢ προσφορά» ἢ «θεοσέβεια ὑπέρτατης μορφῆς ἢ
προσφορά» ἢ «ὑπέρτατη προσφορά μορφῆς ἢ θεοσέβεια» ἢ «χαιρέτα
μου τὸν πλάτανο». Συναστᾶμε φιλικὰ στὸν κ. Ράντο ν' ἀφήσει τίς
μοῦσες καί νά τραπεῖ σ' ἄλλα στάδια ὅπου θά ναι καί γονιμώτερος
καί ὠφελιμώτερος.

Τὸ ταξίδι ἀπὸ τὸ γιὸ Ράντο — Καλαμάρη στὸν πατέρα Καλαμάρη
μπορούσαμε νά τ' ὀνομάσουμε ταξίδι ἀπὸ τὸν πιὸ παρανοημένο
Καβάφη στὸν πιὸ ἀπλοποιημένο Πολέμη. Τιμὴ στὴ γενιά τῶν Καλα-
μαραίων πού χάρισε στὴ νεοελληνικὴ ποίηση τὸν πιὸ ἀχαλίνωτο
καί τὸν πιὸ συντηρητικὸ ἐκπρόσωπο. Τὰ ποιήματα τοῦ πατέρα Κα-

λαμάρη θυμίζουνε πρωτόλεια μαθητή τῶν κατώτερων γυμνασιακῶν τάξεων. Ἡ γαλήνη τῆς νυχτιᾶ συνοδεύεται μὲ τὴν παρουσία τοῦ ἡλίου:

Κοίτα νὰ βρεῖς γαλήνη
σήμερα στὴ νυχτιὰ
γιὰ μ' ἡλιο, γιὰ σελήνητ'
καὶ κλέψε μιὰ ματιὰ.

Τὰ «Λυρικά Σχέδια» τοῦ Ἰ. Μ. Παναγιωτόπουλου ἔχουν μιὰ διάθεση αἰσθήματος, πού εἶναι ὅμως ὑπερβολικὴ. Ὁ λυρισμὸς τους εἶναι ἐπιτηθευμένος. Ὁ ἴδιος μάλιστα ὁ ποιητῆς, στὴν «Ἐπίκληση τοῦ στίχου», ἀναφωνεῖ γιὰ τὸν ἴδιο του τὸ στίχο:

Στίχε, πού εἶσαι ἔτσι δειλὸς κι' ἄρρωστος...

Ἔστερα κι' ἡ θρησκευτικὴ τους πνοή, ὅπως στὰ «Χριστιανικὰ Σχεδιάσματα», εἶναι ἀσύμμετρη. Ὁ Κύριος γίνεται:

λυπημένος ἀδερφός καὶ καταφρονεμένος...

Τὰ ποιήματα τοῦ Παναγιωτόπουλου ἔχουν κάτι τὸ τεχνικὸ. Εἶναι βέβαια κάτι περισσότερο ἀπὸ σχέδια ἀπλὰ: εἶναι—ὅπως προσφυστατα τὰ ὠνόμασε ὁ ἴδιος ὁ ποιητῆς τους—«Λυρικά Σχέδια». Μέσα στὴ συλλογὴ ξεχωρίζουμε πολλὰ ἀριστα τραγούδια, γιατί ἀσφαλῶς ὁ Παναγιωτόπουλος εἶν' ἕνας ποιητῆς.

Θρησκευτικὴ ποίηση θέλησε φέτος νὰ μᾶς δώσει ὁ Γ. Σ. Δούρας μὲ τὰ «Τραγούδια τῆς Ζωῆς», πού δὲν εἶναι τραγούδια τῆς ζωῆς ἀλλὰ τραγούδια τοῦ θεοῦ. Μὰ ἡ λατρεία τοῦ Δούρα εἶναι κάπως ἄκαιρη. Τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα δὲν παύουμε νὰ τὸ θεωροῦμε κεφαλαῖωδες γιὰ τὴν ψυχικὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου. Ὅμως νὰ μὴν ἀντιτίθεται στὸν ἄλλο ἐσωτερικὸ κόσμο τοῦ ἀτόμου καὶ νὰ μὴ τὸν παραμορφώνει καὶ κατανατᾶ ἔτσι ἀνούσιος θρησκευτικὸς φανατισμὸς. Ὁ Δούρας ὅλα τὰ ντύνει μὲ τὴ μόνιμη αὐτὴ λατρεία του. Ὅταν διαβάξεις τὸ «Φθινόπωρο» ἢ τὴ «Θάλασσα» ἢ τὸ «Οὐράνιο τόξο» ἢ τὸν «Ἄετό» ἢ τὸ «Χιόνι», θὰ βρεῖς πάντα καὶ κάποιο θεὸ νὰ κυκλοφορεῖ μαζί τους.

Ὁ Κ. Θρακιώτης, μὲ τὴ συλλογὴ του «Στὸν ἐλεύθερο δρόμο», ἄλλη νότα μᾶς ἔφερε. Ὑποτάσσει τὴν τέχνη στὶς κοινωνιολογικὲς πεποιθήσεις του. Δὲν εἶναι καθόλου ἐλεύθερος δρόμος τὰ τραγούδια του. Εἶν' ἕνας δρόμος κλεισμένος, φραγμένος, πού δὲ φέρνει ὅλῃσα στὴν ποίηση πού εἶναι νὰς πού δέχεται τὸν κάθε πιστό.

Ὅμως τὸν δέχεται πραγματικὰ ἐλευθερωμένον: τὸν δέχεται ποιητῆ. Ὁ Θρακιώτης περισσότερο πιστεύει στὶς πεποιθήσεις του καὶ λιγώτερο στὴν ποίηση. Γι' αὐτὸ τὰ τραγούδι πού τὸν τράβει περισσότερο εἶναι τὸ βούϊσμα τῶν μηχανῶν:

Στὶς φάμπρικες μέσα
πού οἱ μηχανές
ἀκούραστες
κι' ἄπληστες
τραγουδοῦν
τραγούδια χρυσὰ
μὲ τὸ μέταλλο
τῶν στρόγγυλων λιρῶν...

Τὰ ἴδια παρατηροῦμε καὶ στὴ δεύτερη συλλογὴ του «Ἐμεῖς δὲν θὰ βαδίσουμε».

Οἱ «Στοχασμοί, φαντασίες, αἰσθήσεις» τοῦ Γ. Μουρέλου εἶναι ἀκριβῶς στοχασμοί, φαντασίες, αἰσθήσεις. Μέχρι ἐκεῖ φτάνει ὁ στίχος του πού ἔχει κάποιον ἔκφυλο τόνο. Ἔχει τὴν ἀνταρσία τῆς φρούδας πρωτοτυπίας, πού παραλογίζεται. Γι' αὐτὸ, στὸ κεφάλι του ἀνθίζουνε «χειμαρικές καὶ ἐξαισιες πολιτείες» καὶ γι' αὐτὸ χρησιμοποιεῖ τόσο συχνὰ τὰ «μπουκαλάκια». Βρίσκεται ὅμως σὲ μιὰν ἀμηχανία. Δὲ θὰ τραγουδήσει, λέει, τὴν ἀγάπη, γιατί' εἶναι τραγουδημένη οὔτε τοὺς ἀνθρώπους, γιατί' εἶναι δυστυχισμένοι οὔτε τὸ θεό, γιατί δὲν ὑπάρχει. Κι' ἔστερα κάνει αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὸν ποιητικὸ βανδαλισμό:

Νὰ τραγουδήσω τὸν ἑαυτὸ μου;
Πόσο γελοῖος θὰ γινόμουν...

Μὰ τί ἄλλο κάνει ὁ ἀληθινὸς ποιητῆς; Τραγουδαῖ τὸν ἑαυτὸ του, ὅποιος καὶ νᾶναι. Ὅταν τόσο συναισθάνεται τὴν ἀδυναμία του—κι' εἶναι εὐλικρινής, στὸ σημεῖο αὐτό, ὁ Μουρέλος—τότε εἶναι καλύτερα νὰ κάνει αὐτὸ πού ὁ ἴδιος σὲ ἄλλο του στίχο λέει καὶ πού ὅμως δὲν εἶχε τὴ γενναιότητα νὰ τὸ κάνει μέχρι τὴ στιγμή αὐτή:

Τὸ πιὸ καλὸ πού ἔχω νὰ κάνω
εἶναι τὴν πέννα μου νὰ πάρω
σιγὰ σιγὰ νὰ τὴν σκουπίσω
καὶ νὰ τὴ βάλω σὲ μιὰν ἄκρη.
Θᾶταν ἡ μόνη τῆς ζωῆς μου
εὐγενικὴ χειρονομία.

Ὁ Ἄλ. Μπάρας, μέ τίς «Συνθέσεις» του, μάς παρέχει κραυγές ἀναρθρες, γούστα ἀντιαισθητικά, ἐπαναλήψεις γνωστών πραγμάτων, κι' ἐπίσης κάποια αίσθηματα ἀποκαρδιωτικά γιά τήν ἐποχή μας. Είναι γεωγράφος καί ταυτόχρονα ἀνοητογράφος:

Βενεζουέλα... Χανδουράς... Παραγουάη
— πρωτεύουσα Ἀνάληψις—
(ἀπ' τὸ σχολεῖο τώρα τὸ θυμήθηκαν
τῆς πρωτεύουσας τ' ὄνομα).

Ὁ Δ. Στάντζης, μέ τήν «Ἀπελευθέρωση τοῦ Σατανᾶ» καί ἀκατάληπτος εἶναι καί δέν ὀρίζει τήν ἐμπνευσή του πού εἶναι ἐκνευρισμένη. Παραδίνεται σ' ἕνα σκοτεινὸ κόσμο, πού εἶναι ἔξω ἀπὸ τήν ἀνθρώπινη αἴσθηση. Ὑστερα ἡ φράση του εἶναι ἀόριστη καί στριφνή:

Γιγαντόκοσμους ἀπλαστους πού πεθαίνουν ἀγέννητοι
καί ρουφούσε τοῦ Σύμπαντος ἡ μεγάλη πνοή.

Ὁ «Κύκλος τῶν Ἀντιθέσεων» τοῦ Κ. Κοκκόροβιτς ἔχει πολλήν ἀπλοικότητα, περιττολογία κι' ἔλλειψη ἀτομικότητας. Ὡστόσο, ἔχει κάποια ποιήματα πού διαβάζονται ἀνετα.

Ἡ «Ἀπειρη Στιγμή» τοῦ Γιάννη Κουγιουλῆ καί κοινὰ θέματα ἔχει καί ἐπηρεασμούς πολλούς καί ἐπιδράσεις διάφορες. Πολλά πράματα εἶναι χιλιεπιωμένα.

Τὰ «Ζουμπούλια» τῆς Μαρίας Κρυστάλλη εἶναι κάπως ἀδιαμόρφωτα. Εἰκόνας γνώριμες καί παρομοιώσεις τυχαῖες συναντοῦμε κάθε στιγμή στή συλλογὴ αὐτή.

Ἡ Θάλεια Κεσίσογλου, στίς «Χαρωπές Νότες» τῆς διαβάζεται ἀνετώτερα ἀπὸ μερικές ἄλλες συλλογές, πού φέτος εἶδαν τὸ φῶς. Μπορεῖ τὰ θέματά της νᾶναι ἀπλά, ὅπως κι' ὅλη ἡ ποιητικὴ της συγρότηση, ὅμως μάς δίνει ἀφελέστατα, ὅ,τι ὑπάρχει στήν ψυχὴ της. Ἔχει καί τήν ἐπίδραση κάποιων ποιητῶν, ἀσυναίσθητα βέβαια. Τῆς συνιστᾶμε ν' ἀποφεύγει τὸ παιγνίδισμα τοῦ στίχου καί νὰ ἐπιμένει περισσότερο στήν ἀπόδοση τοῦ ἐσωτερικοῦ της, χωρὶς στιχουργικὲς ἀναζητήσεις.

Ἡ «Αὐλοδόκη» τοῦ Π. Μαυρέα εἶναι ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὸ Σικελιανό. Ὅμως δέν πήρε καθόλου ἀπὸ τὴ ρωμαλεότητα καί τὴ θερμὴ καί τὴν ὕγεια πού ἔχει ἡ ποίηση τοῦ Σικελιανοῦ.

Τοῦ Μιχ. Ἀθηναίου τὰ «Ποιήματα» ἀξιοπρόσεχτα εἶναι. Κοσμοῦνται ἀπὸ κάποιες ἀρετές καί, πρὸ παντός, μεταξύ τους ἔχουν κάποια λανθάνουσα σχέση—πρᾶμα πού δέχνην πῶς ὁ ποιητὴς τους ἔχει διάθεση ποιητικὴ, βαθμῶ ὠρισμένου.

Ὁ «Στιγμές», ἡ δευτέρη συλλογὴ τοῦ Γ. Βογιατζῆ, ἀρκετὸ προχώρημα φανερώνουν ἀπὸ τὰ «Παραπονετικά Χομόγελα» τοῦ ἴδιου.

Ὅμως, πρὶν προσθέσουμε τίποτ' ἄλλο στήν ἱκανοποίησή μας αὐτή, θὰ πρέπει ν' ἀναμένουμε τὴν τρίτη συλλογὴ του καί τότε θὰ μποροῦμε ν' ἀποφανθοῦμε ἀν τὸ προχώρημα αὐτὸ εἶναι σταθερὸ κι' ὀριστικό. Πρὸς τὸ παρόν, λοιπόν, ἂς ἀρκεστοῦμε στήν ἀπλή ἱκανοποίησή μας.

Τὰ «Μαραμποῦ» τοῦ Ν. Καββαδία ἔχουνε μιὰ παρατηρητικότητα ἐναργέστατη κι' ἕνα ρεαλισμὸ ἀληθινό. Ἀκόμα στὸ νέο ποιητὴ διακρίνει κανένας μιὰν ἀτομικότητα ξεχωριστὴ καί μιὰ ποιητικὴ ἰδιοσυγκρασία. Τὰ τραγούδια του συγκινοῦν ἀκριβῶς μέ τὴν περιγραφικότητά τους καί μέ κάποιο θυμοσοφικὸ σαρκασμὸ τῶν ἀνθρώπων πού πολλές φορές τὸν ἐκδηλώνει, ὅπως ὅταν περιγράφει τὸ Γουίλη, ἕνα μαῦρο θερμαστή, πού ἔπινε σι' Ἀγγέρι χασίς καί στὸ ἄντεν ἄσπρη σκόνη:

Μιά μέρα τὸν ἀφήσαμε στεγνὸ ἀπὸ πυρετὸ
πέρα στήν Ἄπω Ἀνατολή, νὰ φλέγεται, νὰ λιώνει.
Θεὲ τῶν μαύρων, τὸν καλὸ συχώρησε τὸ Γουίλ
καί δὸς του ἐκεῖ πού βρίσκεται λίγη ἀπ' τὴν ἄσπρη σκόνη.

Κι' ἄλλες συλλογές θάχαμε ν' ἀναφέρουμε, ὅπως τοῦ Πολυχρονίδη «Καλαμιές», τῆς Ρήνας τῆς Ἀθηναίας «Θλιμμένες ὤρες», τῆς Τασίας Πετροπούλου «Τὸ ξύπνημα», τοῦ Κ. Κοφινιώτη «Ἐπὶ γῆς Εἰρήνης», τοῦ Μιμη Κυριακίδη «Φωνές τῆς Νύχτας», τοῦ Γ. Σαραντάρη «Οἱ ἀγάπες τοῦ χρόνου», κ.λ.π. Βέβαια, εἶν' ἐνδεχόμενον, πολλές ἀπὸ τίς συλλογές, πού δὲ μάς ἀπασχόλησαν εἰδικά, νᾶναι ἀξιόστερες. Ὅμως εἶν' ἀδύνατο σὲ μιὰν ἀνασκόπηση καί ἡ κριτικὴ ἀνεση νὰ παρέχεται καί τὸ ἀπόλυτο συγκριτικὸ μέτρο.

Ἐπίσης, κι' ἐκδοσὴ τραγουδιῶν τῆς λαϊκῆς μούσας μάς ἔδωσε ἡ Μαρία Λιουδάκη μέ τίς «Κρητικὲς Μαντινάδες», τὰ δροσερὰ Κρητικὰ δημοτικὰ τραγούδια.

Στὸν ἀπολογισμὸ τῆς ποιητικῆς χρονιάς πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἰδιαίτερα κι' ἡ Ἀνθολογία τοῦ Ἀποστολίδη.

..

Σταθήκαμε ἴσως σὲ πολλές ποιητικὲς συλλογές πού δὲ θάξιζαν κανένα τέτοιον κόπο. Ὅμως ἦταν ἀνάγκη. Γιατί αὐτὸ μάς δίνει τὸ δικαίωμα νὰ ἐκφράσουμε σταθερὰ τὴ γνώμη μας πού δὲ θὰ πρᾶχεται ἀπὸ καμμιὰ προκατάληψη, ἀλλ' ἀπ' αὐτὰ τὰ ἴδια τὰ πράματα. Ἡ παραγωγή τῆς χρονιάς ὄχι μόνο δέν ἱκανοποιεῖ καθόλου τὸν ἀναγνώστη, ἀλλὰ καί τοῦ φέρνει κάποιες θλιβερὲς σκέψεις. Ἡ ποίησή μας διανύει κάποιο στάδιο παρακμῆς. Μπορεῖ στήν πεζογρα-

φία να σημειώθηκαν κάποια βήματα, όμως το στίχο δεν τον καλλιέργησαν οι νέοι προαγωγικά. Αντίθετα, η προσπάθεια τους είναι προσπάθεια φθοράς, που άλλοτε γίνεται επίτηδες κι' άλλοτε άσυνειδητα. Επίτηδες γίνεται από τους νέους που επαναστατούν ενάντια σε καθιερωμένα κι' άσυνειδητα από τους άνιδεους που παραποιούν το καθιερωμένο. Όταν κρίνουμε νέους, πρέπει να συμπαθούμε περισσότερο την αδυναμία από την ασυδοσία. Γιατί ο αδύναμος έχει την πιθανότητα του εξελικτικού δρόμου, ενώ ο ασύδοτος στερείται κάθε τάση για μια καλύτερη κατάσταση. Ο αδύναμος διανοεΐται, συναισθάνεται, βούλεται, εκτελεί, αδύναμα. Ο ασύδοτος όμως διανοεΐται, συναισθάνεται, βούλεται, εκτελεί, έκφυλα.

Αν εξετάσουμε τι είναι κείνο που σήμερα εμπνέει τους νέους, τότε περισσότερο θα αισθανθούμε την απογοήτευση. Οι ποιητικές τους συλλογές δεν αναδίνουν το άρωμα που πρέπει να έχουνε τα νεανικά, γιατί απλούστατα δεν κυκλοφορεί μέσα στους νέους πολύ αίμα νεανικό. Τους λείπει η ένταση της αληθινής ζωής. Και την αντικαθιστά μια όρμη ανέυθνη, άβαθη, άβασάνιστη, έτοιμη να φύγει με το κάθε ρεύμα που θα παρουσιαστεί μπροστά της. Με τέτοια νεανικά δε μπορεί ν' αναμένουμε ποιήση ωραία στη νεανικότητά της και νεανική στην ωραιότητά της. Δε μπορεί να περιμένουμε ποιήση ξάστερη σαν τη φωνή των άηδονιών ή σαν το μουρμούρισμα των πηγών ή σαν το ψιθύρισμα των πεύκων, αλλά την άναρθρη κραυγή μιας γερασμένης νεανικότητας, άδιαφώτιστης, άλόγιστης, άπροσανατόλιστης.

Βέβαια, όταν πρόκειται για νέους, πρέπει πάντα ν' αναγνωρίζουμε το άπλαστο κι' άδιαμόρφωτο κι' άκόμα κάτι που ύπκειται σε κινδύνους παρανοήσεων και συγκρούσεων και έλαφρότητας και άστάθειας. Κι' άφου έξαντλήσουμε όλες τις έλαφρυντικές περιπτώσεις, τότε θα προτάξουμε την εύθυνολογία, μιάν εύθυνολογία θετική, στηριγμένη στα ίδια τά πράματα.

Ας αισιοδοξούμε όμως. Ας μη μας παρασέρνει η άποκαρδίωση. Ας άποβαίνει αυτή δημιουργική κι' άς γίνεται άφετηρία έλπίδας. Ας τη χρησιμοποιήσουμε αυτή για την άνασυγκρότηση και την άνασύνθεση των δυνάμεων που βρίσκονται μέσα στις νεανικές ψυχές. Γιατί τέτοιες δυνάμεις δεν έπαψαν να υπάρχουνε στους νέους, που σήμερα είναι τόσο άνήσυχοι. Αυτήν ακριβώς την άνησυχία πρέπει με άσίγαστη προσπάθεια να τη φέρουν οι νέοι στον καλό δρόμο της δημιουργίας και τότε το τραγούδι τους θα συγκινεί και θα μαγνητίζει....

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΞΥΔΗΣ

ΝΤΙΜΗ ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ

Ο ΚΥΚΛΟΣ ΤΩΝ ΣΤΟΧΑΣΜΩΝ

Έπιλογή, επεξεργασία και άναταξινόμηση
της ύλης (μορφή όριστική).

Ο «Κύκλος των στοχασμών» είναι το ημερολόγιο της σιωπής και των πρώτων ένδοσκηπύσεων που έπακολούθησαν το «σταμάτημα» και τη «στροφή προς τα νοητά»: μόνη ίσως μέθοδο για ν' αναπτύξει ή ύπαρξη τις βαθιές της λειτουργίες και τις καθαρές της τάσεις. Έξιστορεΐ—μ' έναν τρόπο ίσως πολύ ύποκειμενικό και προσωπικό—τις πρώτες πνευματικές μου σχέσεις: τα πρώτα ιδεώδη, τις πρώτες άποτιμήσεις, άποκρίσεις και άποστροφές, κάποιες άπλες βεβαιότητες πίστης και κάποιες ψυχικές καταστάσεις και ύποκειμενικές έκδοχές. (—Ω, όταν άναπολώ κάποιες στιγμές τη γλυκειά και άπερίσπαστη μόνωση της έποχής εκείνης. . . Το καθιερωμένο μου ήταν άφορμη διανοητικής διεγερσης, διανοητικής μέθης. Έσκυβα στον έαυτό μου κι' έδοκίμαζα το ρίγος της σιωπής και της άυτοσυγκέντρωσης. Έβλεπα τον κόσμο μεσ' από λεπτότατους νεφένιους πέπλους, που πλέκανε άπροσδόκητες μορφές. Σεργιάνιζα σε δροσερούς και ειδυλλιακούς κήπους, σ' άσφοδελά λειβάδια, σε νησιά μακάρων, σε νιεβάνες και σφαίρους, σαν νάχα κοιμηθεί «πάνω στην άσπρη πέτρα μέσα στον κόσμο των όνειρων»—)

Ι. ΑΦΟΡΜΗ ΠΡΟΣ ΤΑ ΝΟΗΤΑ

Έξαφνα με συνεπήρε φιλόσοφος *μανία και βακχεία* κι' επέταξα στην Έφαιστεια φωτιά τα «χρόνια μου και τα χαρτιά μου», λέγοντας τον έξαγγελτικό του Πλάτωνος λόγο:

«Έφαιστε, πρόμολ' δδε, Πλάτων νύ τι σεΐο χατίζει

Μάταια επίστεψα στην παντοδυναμία της τέχνης, στην ἄρτια ἀφή της ὀπτικής σκέψης, πού ἐφάπτεται μόλις στη ζωὴ καὶ χαίρεται τὴν ἀπαλὴν καμπύλην τοῦ ὄνειρου. Μάταια ἐζήτησα τὴν ἀλήθεια πίσω ἀπὸ τὴν illusion πού ἐδημιούργησεν ἡ μαγικὴ μήτρα τῆς τέχνης.

Ἀπ' ὅλην αὐτὴ τὴν προσπάθεια δὲν ἔμεινε παρὰ μιά indigesta mors, πού δὲν ἔκλεισε ὡστόσο τὸ σπόρο πού ἐζήτησα...

II. ΤΑ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ ΤΗΣ ΣΙΩΠΗΣ

Felix qui potuit rerum cognoscere causas,
Εὐτυχισμένος ἐκεῖνος πού μπόρεσε νὰ γνωρίσῃ τις (μυστικές) αἰτίες τῶν πραγμάτων.

ΒΙΡΓΙΛΙΟΣ (Γεωργ. II, 189).

1.

Πολλές ἀλήθειες εἶνε τόσο ντελικάτες, πού ἐνῶ μυστικὰ τις ἔχουμε πιστέψει, μὲν ταῦτα δὲν τολμοῦμε νὰ τις στοχαστοῦμε.

Ὅπως ὑπάρχουν ἀλήθειες τόσο συγκλονιστικές, πού ἐνῶ μυστικὰ τις ἔχουμε στοχαστεῖ, μὲν ταῦτα δὲν τολμοῦμε, νὰ τις πιστέψουμε.

2.

Κάποτε ἡ σκέψις μας ἔχει μιά λάμψη γλυκεῖα καὶ κουρασμένη· καὶ μιά ἀτιμωμένη ὡς ὅταν ποτισμένη ἀπὸ ὄπιο εἶνε γύρω της.

Κάποτε πάλι ἡ σκέψις μας διψᾷ τὴν ἐκφραση—διψᾷ νὰ ἐνσωματωθεῖ σὲ μιά μορφή. Εἶνε γλυκεῖα καὶ χαρούμενη, ὅπως κάθε πρᾶγμα πού ποθεῖ νὰ ζήσει.

3

Ὑπάρχουν ἄνθρωποι πού διατηροῦν ὡς τὴν ὀριμὴν ἡλικία τους μιά συγκινητικὴ πνοὴ ὁμορφιάς καὶ μιά παιδικότητα πού μᾶς κάνει νὰ μὴ τοὺς θεωροῦμε ποτὲ ὄριμους γιὰ τὴ στείρωση καὶ τὸ θάνατο. —Ὡ! εἶνε οἱ μόνοι ἄνθρωποι πού χαίρονται ἀκατάπαυτα τὴν ἡδονὴν τοῦ νέου, τὴν ἡδονὴν τῶν ἀπροσδόκητων συνδυασμῶν καὶ τῶν μαγικῶν ἀνυποψίαστων δρόμων, πού πλατεῖς καὶ κατάφωτους ἀνοίγει σὲ κάθε βῆμα τῆς ἡ ζωῆ—).

4.

Ὑπάρχουν ἄνθρωποι πού προσπαθοῦν νὰ τιθασεύσουν τὸν ἀετὸ πού κλείνουν μέσα τους—τὸν ὀδηγὸ ἀετό. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ εἶνε ὁ μεγάλος κίνδυνος τῆς ζωῆς, καὶ πρέπει ἢ νὰ τοὺς διαπαιδαγωγοῦμε ἢ νὰ τοὺς κατασπαράσσουμε.

5.

Ἡ φιλοσοφία εἶνε ἀδύνατο νὰ ἐκφραστεῖ στὴν ἐντέλεια : μένουν πάντοτε σημαντικὲς ζῶνες ἀνεπίδεχτες ἐκφράσεως—ζῶνες ὑψηλές πού τὰ περιεχόμενά των κοῦτε λέγονται, οὔτε κρύπτονται, ἀλλὰ *σημαίνονται*.

6.

Ὑπάρχουν πράγματα πού τὰ καταλαβαίνουμε χωρὶς νὰ μποροῦμε νὰ τὰ ἐκφράσουμε. Ὅπως ὑπάρχουν πράγματα πού τὰ ἐκφράζουμε χωρὶς νὰ τὰ καταλαβαίνουμε.

7.

Κάθε ἀνακάλυψη δὲν εἶνε μιά πλήρης ἐξήγησις. Ἐνα μέρος τῆς μένει αἰώνιο κτῆμα μας, τὸ ὑπόλοιπο ὀδηγεῖ σὲ νέα προβλήματα. —Στὸ βάθος τῆς βρισκουμε πάντοτε ἀπροσδόκητες σφίγγες, ἀσάλευτες, ἀπροσδιόριστες καὶ πεισματικὰ σιωπηλές—).

8.

Ὅ,τι εἶνε *μεγάλο* (—τὸ μεγάλο μῖσος ἢ ἡ μεγάλη ἀγάπη, τὸ μεγάλο δέος ἢ ἡ μεγάλη τόλμη, ὁ μεγάλος θρίαμβος ἢ ἡ μεγάλη θυσία, ἡ μεγάλη πίστις ἢ ἡ μεγάλη ἀμφιβολία—) εἶνε καρπὸς ἀρετῆς καὶ ἀγιότητος : —τῆς ὑψίστης ἀρετῆς καὶ ἀγιότητος τῆς ζωῆς.

Τὸ *μεγάλο* δὲν ὑπάγεται σὲ ἠθικὲς ἀρχές ἢ κανόνες ἐκτίμησις. Εἶνε τὸ μεγαλεῖο τοῦ πού μᾶς διαπαιδαγωγεῖ.

9.

Κάθε πρᾶγμα πού εἶνε ζωντανὸ πρέπει νὰ τὸ μεταχειρίζομαστε μ' εὐλάβεια. Ἄς μιλοῦμε γι' αὐτὸ μὲ τὴν τρυφερότητα καὶ τὴν ἁγία ἐκλέπτυνση πού μιλοῦμε γιὰ τὴς ἀγαπημένες νεκρὲς ὑπάρξεις καὶ τὴς ὑπέρτατες ἀξίες τῆς ζωῆς.

Ἡ ὑπάρξις τῆς ἀγάπης, τῆς εὐλάβειας καὶ τῆς εὐσέβειας δὲν ἔχει ἄλλο λόγο ἀπ' αὐτόν.

10.

Ἡ λογικὴ μᾶς πληγώνει βαθύτατα ἀνίσως δὲ σεβαστεῖ τις πῶς ἀγαπητὲς μᾶς αὐταπάτες. Οἱ αὐταπάτες μᾶς εἶνε πράγματα τόσο ντελικάτα καὶ τρυφερά ὥστε νὰ πρέπει νὰ παραμερίζονται μὲ μεγαλεῖο ἢ κυνισμό.

11.

Τί σημαίνει νὰ ζεῖς ;
Νὰ ζεῖς—σημαίνει : νὰ προσπαθεῖς νὰ δαμάσεις ὅ,τι δὲν ἔχει ἀκόμη δαμαστεῖ. Νὰ ζεῖς—σημαίνει : ν' ἀγωνίζεσαι πρὸς ὅλα τὰ ρέ-

ματα—τά ρέματα και τὰ ξαναρέματα—και νά μένεις κύριος τῶν δρόμων. Νά ζεῖς—σημαίνει : νά κάνεις ἀδιάκοπες σταυροφορίες γιά τή διάσωση τῆς ζωῆς. Νά ζεῖς—σημαίνει : ν' ἀνατείνεσαι ἀκατάπαυτα πρὸς τὴν ἐνότητα τοῦ πνεύματος—σὲ κόσμους ἀπρόσιτους κι' ἀνέκφραστους.

12.

Ἄ πόνος εἶνε μιά πολὺ βαθεῖα στιγμή τῆς ζωῆς πού δὲν πρέπει κανεὶς νά μιλεῖ γι' αὐτή, πού εἶνε ἀδύνατο νά μιλεῖ γι' αὐτή, ἀλλὰ ἀδύνατο και νά σωπαίνει... Ἡ τέχνη μᾶς ἔδωσε κάποιες συγκινητικὲς μορφές του, γιά νά μᾶς δείξη ἀκριβῶς πόσο εἶνε κατὰ βάθος ἀσύλληπτος.

13.

Οἱ ἄνθρωποι δὲν ἔχουν τὸ τρυφερὸ αἶσθημα τῆς καλωσύνης γιά νά σοῦ ἐπιτρέψουν νά πονέσεις ἄνετα. Εἶνε πολὺ ἀδέξιοι ἐμπρὸς στὰ ὄντα πού πονοῦν : δὲν εἶνε τάχα ἡδονικὸ νά μπορεῖ κανεὶς νά χαμογελᾷ ἐμπρὸς σ' ἕνα ἀλλοιωμένο ἀπὸ τὴ λύπη πρόσωπο :

14

Μπορεῖς νά ζεῖς μοναχικὰ μεσ' τὸ παρόν, μακριὰ ἀπ' τὸ παρόν, σὲ μιά μυστικὴ ἀνταπόκριση μὲ τὸ μέλλον, τὸ φωτεινὸ και παρθένο, τὸ γελαστὸ και θεῖο : Σὲ μιά τέτοια περίπτωση δὲν ἀπογοητεύεσαι ποτέ, γιατί τίποτα δὲν εἶνε πιὸ ὄνειρευτὸ ἀπὸ τὴν ἀναπαράσταση ἢ προαίσθηση τοῦ μέλλοντος—πού εἶνε ὅ,τι ἕνα μεγάλο θεῖο χαμόγελο στὰ χεῖλη τῆς στιγμῆς.

15.

Ἐπάρχουν στιγμές πού μᾶς ἐμπνέουν τὸ αἶσθημα τῆς παντοδυναμίας τῆς τέχνης. Βλέπουμε ἕνα ἡλιοβασιλεμα και λέμε : νά ἕνας αὐθεντικὸς πίνακας τοῦ Μανέ. Ἡ ἕνα πρόσωπο και λέμε : νά ἕνα πορταῖτο τοῦ Κορῶ ἢ τοῦ Ντύρερ. Ἡ τὸ θέαμα μῆς πολιτείας και λέμε : νά ἕνα τραγοῦδι τοῦ Βεράρεν..

16

Μὲ τὴν προστασία τῆς σιωπῆς.

Δὲν θὰ ἐσώπαινα ποτέ, ὄν ἢ σιωπῆ δὲν ἦταν ἀναγκαῖα γιά νά συμπληρώσω τὴν εἰκόνα τοῦ κόσμου. Ἐπάρχουν περιεχόμενα ἀπὸ κρυμμένα πράγματα πού μόνο μὲ τὴν προστασία τῆς σιωπῆς μποροῦνε νά φανερωθοῦν.

17.

Ἡ ἐποχὴ μᾶς δὲ θέλει δυσπιστίες, δισταγμοὺς και σκεπτικισμό, ἀλλὰ τόλμη και ἀποφασιστικότητα.

Πολέμησε ἀμείλιχτα τοὺς ἐχθροὺς τῆς—ἢ ἐποχὴ μᾶς κρύβει πολλοὺς ἐχθροὺς μέσα τῆς—ἀποτίναξε τοὺς ἐφιάλτες τῆς—ἢ ἐποχὴ μᾶς ὑποφέρει ἀπὸ πολλοὺς ἐφιάλτες—και πάσκιζε νά τῆς ἀνοίγεις ὄλο και νέους ὀρίζοντες μπροστὰ τῆς.

Ἄ ἄγῶνας σου αὐτὸς ἴσως νά κρύβει κάτι τὸ ἐντελῶς ἐπικό μέσα του.

18

Ἡ ταχύτητα ὡς σύνθεση ὄλων τῶν ρωμαλέων ὀρμῶν τῆς ἐνέργειας, κλείνει τὴ θεὰ πρὸς τίς λεπτομέρειες τῶν μορφῶν τοῦ κόσμου. Εἶνε ἐνέργεια καθαρῶς συνθετικὴ. (—Ἡ ὀπτική μᾶς δὲν μπορεῖ νά θεωρήσει παρὰ μόνον ὄγκους, καμπύλες, ἀπλές ἐπιφάνειες, κάθετες τομές, γωνίες ἐμβληματικὲς και ἀκριβῆ περιγράμματα—).

19.

Ἄ παλαιὸς πολιτισμὸς μ' ὄλες τίς ἀξίες και τίς μορφές του εἶν' ἐτοιμοθάνατος, ἐνῶ ἕνας ἄλλος ἀγωνίζεται ν' ἀναδυθεῖ στὸ φῶς. Μιά περίοδος κυοφορίας ὀρίζει τὴν ἐποχὴ μᾶς, σ' ὅ,τι βαθύτερο και ἀναντικατάστατο ἔχει. Μιά περίοδος κυοφορίας, προπαρασκευῆς και ἀναπροσαρμογῆς. (—Κοίταξε γύρω σου : παντοῦ κυκλοφορεῖ ὁ πυρετὸς τῆς δημιουργίας : ἢ ζέση τῆς ἀναδημιουργίας : τὸ θέλητρο τοῦ ἀδιάκοπου σχηματισμοῦ : τὸ ὄργιο τῆς ἀνανέωσης : ἢ ἐκκρεμότητα : ὁ παλμὸς τῆς ζωῆς πού προαγγέλλει κάθε καινούργιο τῆς θαῦμα—).

20.

Ἄ, ἄνθρωπε, προαισθάνεσαι τὸ μέλλον σου ; Σὲ βλέπω ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τοῦ παρόντος νά μετακινεῖς βουνά, νά ὑψώνεις γιγάντιες πόλεις, νά πηδᾷς στοὺς μυστηριώδεις βυθοὺς και ν' ἀνασυντάσσεις τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου—σὲ βλέπω νά σκύβεις μὲ μοναδικὴ δύναμη σκέψεως στὰ μεγάλα προβλήματα τῆς ζωῆς. Ἄ, ἄνθρωπε, προαισθάνεσαι τὸ μέλλον σου :

21.

Ἐπάρχει ἕνα «ὀφείλειν» πού κανεὶς δὲν ἐτόλμησε νά ὑποδείξει : νά προσπαθεῖς νά διατείνεις τόσο τὴν αἰσθητικότητά σου, ὄστε νά σημειώνεις τίς πιὸ ντελικάτες μεταλλαγές τῆς φύσεως, τίς μοναδικές και γι' αὐτὸ ἀνεξήγητες.

22.

Ἄ ἄνθρωπος δὲν ἐγεννήθη γιά νά συλλάβει τὸ μεγάλο πρόβλημα τοῦ κόσμου, ἀλλὰ γιά νά τὸν καταχτήσει και νά τὸν μεταβάλλει.

Ἐπομένως δὲν πρέπει νὰ τοῦ οἰκοδομοῦμε προβλήματα, ἀλλὰ νὰ τοῦ ἀνοίγουμε ὄλο καὶ νέους δρόμους, ὅπου νὰ τὸν καλοῦν ἀνοιχτοὶ ὀρίζοντες μὲ ἀβύσσους φῶς, ἀνυποψίαστους.

23.

Πρέπει νὰ μιλοῦμε γιὰ τὴ ζωὴ μὲ ἀπλότητα. Μὲ ἀπλότητα δηλαδὴ μὲ λιτότητα καὶ διαύγεια.

Γιατὶ τάχα νὰ πρέπει νὰ μιλοῦμε γι' αὐτὴ μυστικά, σ' ἐρημοτοπιές ἢ σὲ ναοὺς μὲ θύρες σφαλικτές :

24

Ἄσταν δημιουργῆς ἕνα νέο «πλάσμα» (Fiktion-Fiction), μὴ ρωτᾶς τί σημαίνει καὶ ποῦ μπορεῖ νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ. Μπορεῖς νὰ ξαίρῃς τί σημαίνουν οἱ χίμαιρες ποῦ περπατοῦν στὶς σιωπηλές μας ὥρες, καὶ ρυθμίζουν τὸ σφυγμὸ τοῦ σύμπαντος :

25.

Οἱ στοχασμοὶ μᾶς ἔχουν πάντοτε μικρές ἀνεξάληπτες κηλίδες ποῦ προσπαθοῦμε μάταια νὰ τὶς σκεπάσουμε τὴ στιγμὴ ποῦ τοὺς ἐκφράζουμε. Οἱ κηλίδες αὐτές εἶνε οἱ ἐλάχιστοι πυρῆνες κάποιων ἄλλων στοχασμῶν ποῦ μόνο ἄλλοι ἀπὸ μᾶς θὰ μπορέσουν νὰ τοὺς στοχαστοῦνε.

26.

Πολλές ἀλήθειες, ξαναεπιωμένες καὶ παλιές, πρέπει νὰ τὶς ἐπαναλαμβάνουμε μὲ νέα σύμβολα, μὲ νέα μορφή, παλμὸ καὶ τόνο, ποῦ κάνουν αἰσθητότερη τὴν παρουσία τους. Ἄς μὴ θυσιάζουμε τὶς ἀλήθειες μᾶς στὴν ἀνάγκη μιᾶς πολὺ λίγο γόνιμης πρωτοτυπίας.

27.

Κάτι ποῦ πρέπει νὰ μᾶς ἀπελπίζει στὸν ἄνθρωπο εἶνε τοῦτο : πῶς ἐνῶ βρίσκει ἀκατάπαυτα ὄλο καὶ νέους τρόπους θανάτου, δὲν κατάρθωσε ὡς τώρα νὰ βρεῖ παρὰ ἕνα μόνο τρόπο ζωῆς—ἕνα τρόπο δύσκολο μῶλα ταῦτα.

Δὲν εἶνε τάχα καιρὸς νὰ ὑψώσουμε τὴν προσδοκία μιᾶς νέας ζωῆς, τὴν προσδοκία ποῦ διεγείρει τὶς ἀκρότατες δυνατότητες τοῦ ἀνθρώπου :

28.

Φανταζόμαστε συνήθως τοὺς ἀνθρώπους ἀνίκανους νὰ κάνουν κάτι μεγάλο καὶ διαρκές· καὶ ὅταν τὸ βλέπουμε νὰ ἐπιτελεῖται, ἢ ἐκπληξῆς ποῦ μᾶς προξενεῖ δὲν μᾶς ἀφίνει νὰ τὸ ἐκτιμήσουμε ὅσο πρέπει.

29.

Δὲν μποροῦμε νὰ πιστέψουμε πῶς τὰ μεγάλα πράγματα ἔχουν κι' αὐτὰ ἕνα τέλος. Καὶ πεθαμένα τὰ φροντίζουμε καὶ τὰ μεταχειριζόμαστε μὲ κυνισμό ἢ μεγαλειο, ὅπως ἂν ἦσαν ζωντανά.

30.

Ἄς δυσπιστοῦμε σὲ μερικές ἀπὸ τὶς ἰδέες ποῦ ἐκφράζουν οἱ μεγάλες αὐθεντεῖς. Δεχόμαστε συνήθως ἀνεξέταστα ὅ,τι θὰ μᾶς ποῦν γιατί τὰ μάτια μᾶς εἶνε βαρειά ἀπ' τὴ γιγάντια σκιά ποῦ ἀπλώνει τὸ ἔργο τους.

31.

Θὰ ἔπρεπε ὄλους τοὺς λογισμοὺς μᾶς νὰ τοὺς ἐκφράζουμε μὲ τὴν πλαστικὴ ἐντέλεια ἑνὸς γλυπτοῦ. Ἡ ἰδέα μόνο ὅταν εἶνε καλλιτεχνικὰ ἐκφρασμένη διατυπώνει καθαρὰ τὸ νόημά της.

32.

Δὲν πρέπει ν' ἀπαγορεύουμε στὸν ἄνθρωπο νὰ συνθέτει κόσμους *πλασματικούς*. Γιατὶ νὰ τοῦ καταστρέφουμε ὅ,τι τοῦ κάνει ἡδονικὲς τὶς σιωπηλότερες ὥρες του :

33.

Ἔχω ἀκόμη μάτια γιὰ νὰ βλέπω τὸ θαῦμα τῆς μεταμόρφωσης ποῦ ἐκγυμονεῖ ἡ ἐποχὴ μᾶς ; — Ἄπ' ὅλες τὶς μερῆς ἔρχονται προμηνύματα καὶ ἡ προσδοκία μιᾶς νέας ζωῆς ποῦ διάσπᾳ τὴν κρούστα τῶν πραγμάτων καὶ διατείνεται σάν τὶς Μαινάδες πρὸς τὸ φῶς (:«ἤϊε, ἤϊτε μαινὰς ὄρος κατὰ δάσκιον ὕλη»).

34.

Καθετὶ ποῦ εἶνε ὕλικὸ μέσα στὸ σύμπαν τείνει νὰ γίνῃ πνευματικό, νὰ ἐσωτερικευθεῖ, σάν νὰ λαχταρᾷ τὴ χαμένη ψυχὴ ποῦ τοῦ λείπει. Καὶ καθετὶ ποῦ εἶνε πνευματικὸ μέσα στὸ σύμπαν, προσπαθεῖ νὰ διαχυθεῖ, ν' ἀνέβῃ στὸ φῶς, νὰ καταχτήσῃ τὸ πᾶν, νὰ γίνῃ μιὰ αἰωνιότητα στὰ μάτια μᾶς.

35.

Ἡ φιλοσοφία δὲν μπορεῖ νὰ μείνῃ μόνο μιὰ διαφορικὴ ἐκφάνση στὴ συνείδηση τῆς ἀνθρωπότητας. Θὰ ἔπρεπε νὰ δώσει ζωὴ, νὰ ἐμφυσησῇ ψυχὴ στὰ σύμβολά της.

Ἡ φιλοσοφικὴ συνείδηση — ἡ συνείδηση τῆς πραγματικῆς ἐπιταγῆς τῆς ζωτικῆς ὀρμῆς — θάρθει ἐποχὴ ποῦ θὰ μεταμορφώσει τὴ ζωὴ. Καὶ ὄχι μόνο *συμβολικά*, ἀλλὰ *πραγματικά* καὶ *ὀντολογικά*.

36.

Ἐπῆρξαν στιγμές πού δέν εἶχα σχεδόν σαφῆ αἴσθηση τῆς πραγματικότητας. Μὲ εἶχε συνεπάρει ἡ ἀκαταμέτρητη γοητεία τοῦ μέλλοντος, ὅπου ἡ τεράστια ἔνταση τῆς ζωῆς, ξεσπᾷ σὲ φωτεινά ἀναπηδήματα σκέψεων καὶ σὲ συγκλονιστικές ἀναγωγές.

37.

Ἡ ὠμορφιά ἐμπνέει τὸ θαῦμα στὴ ζωὴ· εἶνε τὸ μόνο ἐφήμερο πρᾶγμα πού ἀνήκει στὴν αἰωνιότητα.

Ἡ ὠμορφιά εἶνε κἀθαρση τοῦ ζωϊκοῦ ἀπὸ τὸ φυσικό.

38.

Πρέπει νὰ γκρεμοτοακίσουμε μέσα μας τὴ σοφία τῶν αἰώνων, τὸ κυριαρχικὸ περπάτημα τῶν βιβλίων καὶ τῶν παραδόσεων — ἀλλὰ πῶς :

Πρέπει ν' ἀφανίσουμε τὴν ἀκατανίκητη γοητεία τῶν παλαιῶν ἀξιῶν — ἀλλὰ πῶς :

Πρέπει νὰ σβύσουμε τὸ παρελθόν, ν' ἀποτινάξουμε τὶς ἀλυσίδες πού μᾶς ἐμποδίζουν νὰ βηματίσουμε στὸ παρὸν καὶ στὸ μέλλον — ἀλλὰ πῶς :

39.

Κάθε ὠμορφιά πού ἀνακαλύπτουμε—ὅσο ἀσήμαντη κι' ἂν εἶνε—ἀνυπομονοῦμε νὰ τὴν ἀποτυπώσουμε σὲ λόγο ἢ σὲ εἰκόνα. Ἡ ὠμορφιά μένει πάντα «μιά χαρὰ εἰς τὸν αἰῶνα».

40.

Μεγάλος ποιητὴς εἶν' ἐκεῖνος πού προσθέτει μιὰ νότα ψυχῆς μέσ' στὶς σκληρές καὶ ἀμετάπειστες πραγματικότητες. — Μεγάλος τεχνίτης εἶν' ἐκεῖνος πού ἔχει οὐράτη τὴν αἴσθηση τῆς ἐντέλειας τῆς μορφῆς καὶ τῆς ἀπόχρωσης (nuance). — Μεγάλος φιλόσοφος εἶνε ἐκεῖνος πού ἔχει ἀνέπαφη τὴν πίστη στὴ ζωὴ.

41.

Πρέπει νὰ παρατείνουμε τὰ γεννητικὰ αἴτια μιᾶς πράξης, ὡς νὰ τὴν ἐξαντλήσουμε ἀπ' ὅλες τὶς δυνατὲς πλευρὲς τῆς, ἀπὸ τὶς πιὸ φανερὲς ὡς τὶς πιὸ μυστικές, πού τ' αὐθόρμητα ἀναπηδήματά τους πολλὲς φορὲς μᾶς ξαφνιάζουν.

42.

Τὰ νειάτα κλίνουν ἓνα μυστικὸ φορτίο θεϊότητος, πού ἡ ζωὴ τὸ

ἀφαιρεῖ βαθμιαῖα—δτανεὶ ἡ καμπύλη τῆς ἀρχίζει νὰ κλίνει πρὸς τὰ γεράματα.

43.

Εἶνε κάποιες περιέργες φράσεις, πού οὔτε θυμοῦμαι ἀπὸ ποιά αἴτια γεννήθηκαν, οὔτε σὲ ποῖο σκοπὸ ἀποβλέπανε. Τὶς ἀντιγράφω ἀπὸ ἓνα παλιὸ τετράδιο :

Μάθε νὰ ζητᾷς σὲ κάθε ἄνθρωπο τὴ *γλαῦνα* πού κλείνει μέσα του. Σὲ κάθε πράξη ὑπάρχει μιὰ εἰκόνα θανάτου.

Δέν μπορούμε ν' ἀγαπήσουμε ἢ νὰ μισήσουμε ἓνα πρᾶγμα, παρὰ ἐὰν ἡ γνώση του εἶναι ἀβέβαιη.

Αἰσθανόμεθα τὴν ὑπαρξὴ τῆς θεωρίας, ὅταν πάψει πειὰ νὰ εἶνε θεωρία ὅταν ἔχει γίνεῖ πράξη: μόνο ἡ ἀρμονικὴ αἴσθηση τοῦ ἀποτελέσματος, τοῦ καθωρισμένου καὶ ζωντανοῦ ἀποτελέσματος μᾶς κάνει ν' ἀποζητοῦμε τὴν αἰτία.

Ἡ ζωὴ μᾶς πειθαναγκάζει συχνὰ νὰ ματώνουμε τὰ χέρια μας: γιατί μὲ τὴ συμβολὴ τοῦ αἵματος πλάθονται τὰ νέα ὄντα. Τότε γιατί ἡ προσταγή: νὰ μὴ ματώνουμε:

Παντοῦ ὅπου ὑπάρχει σιωπὴ εἶνε γιὰ μένα μιὰ παλινδρόση.

44.

Στὸ κέντρο ὄλων τῶν εὐδαιμονιῶν εἶνε ἡ πράξη. Ἡ πράξη ἐπιπέφει στιγμὲς ἀπειρης εὐδαιμονίας.

45.

Ἐπάρχουν φράσεις πού ξυπνοῦν ὀλόκληρους κόσμους μέσα μας. Μὰ τοὺς περισσότερους δέν μπορούμε νὰ τοὺς κάμουμε θέματα γιὰ ὀμιλία. Ζοῦνε μέσα μας καὶ μόνο γιὰ μᾶς—εἶνε κόσμοι ἀνέκφραστοι.

46.

Ἐπ' ὄλο τὸν κύκλο τῶν προσπαθειῶν τῆς ἐποχῆς μας, μόνο ἡ περιοχὴ τῆς δράσης καὶ τῆς ἐνέργειας θὰ ἔχει διάρκεια. Ἡ σιωπὴ καὶ ἡ γαλήνη, ἡ ἀναπόληση καὶ ἡ νοσταλγία, τὸ ὄνειρο καὶ ἡ ἔκσταση, ἡ ἀνάταση καὶ ἡ συναρπαγὴ—μορφὲς φυγῆς, καθαρμοῦ καὶ ἀδράνειας—θὰ μείνουν ἔξω ἀπ' ὅ,τι διαρκὲς κλείνει ἡ ἐποχὴ μας.

47.

Ἡ ἐποχὴ μας εἶνε ἡ ἐποχὴ τῆς πραγματώσεως τῶν πιὸ τολμηρῶν ὀνείρων πού ἐσκέφθηκαν οἱ αἰῶνες. Παράγωγο μιᾶς βαθύτερης προσπάθειας, καθιέρωσε τὸ ἀπαραβίαστο καὶ τὴν ὑπεροχὴ τῆς ζωῆς, ἀναποδογυρίζοντας ὀλόκληρο τὸ οἰκοδόμημα τῆς παλαιᾶς ἱεραρχίας τῶν ἀξιῶν.

48.

Καμμιά κεντρόφυγη δύναμη δέν έπεισε τόν άνθρωπο νά έγκαταλείψη τήν *πρός έαυτόν έλξη*, τή μαγική έκείνη δύναμη πού συγκεντρώνει τό όν, τό ζωντανό όν, στον έαυτό του.

Καί όμως. Μοϋ φαίνεται πώς ξαναζώ τώρα—τώρα πού σκέπτομαι τό ένδότατο πολύπλοκο τής όμόψυχης ζωής—τί ζεστές εκείνες νύχτες, τίς σιωπηλές και φωτεινές, πού μιá περίεργη διάταξη, μιá ψυχική ένέργεια πρós τά έξω έσπασε μέσα μου τά δεσμά του έγώ και μέ κοινώνησε στις πηγαίες όμόψυχες δυνάμεις, στις πηγαίες δυνάμεις τής ζωής.

49.

‘Η εύρωπαϊκή σκέψις έχει τούτο τό χαρακτηριστικό: ότι είχε ουσιωδώς φουτουριστική. Αντικατέστησε τό αίώνιο μέ τό μελλοντικό—τή μυστική λατρεία τής αιωνιότητας μέ τήν άγωνιώδη πίστη πρós τό μέλλον.

50

Οί ‘Έλληνες του Ε’ αιώνα έμεγάλωσαν τόσο τόν αιώνα τους, ώστε νά μείνη μοναδική μεγαλειότητα στην ιστορία. Ποιός είπε όμως πώς δέν θά τούς ξεπεράσουμε ;

III. ΟΙ ΦΩΤΕΙΝΟΙ ΔΡΟΜΟΙ

Ein flügel Schlag! —und hinter uns Aeonen.
Ένα φτερούγισμα! —και πίσω μας οι αιωνιότητες!
ΓΚΑΙΤΕ (‘Ορεινές στροφές)

51.

‘Ο πόνος πρέπει νά έχει θέα τή σιωπή για νάνε άληθινός.

52.

Πρέπει ν’ αγαποϋμε από τό σύμπαν τίς αντίθέσεις πού τό κατασπαράσσουν.

53.

Θά έπρεπε νά μην εκάναμε τίς σκέψεις μας θέματα για όμιλία. Γιατί ή άδυναμία μας νά τίς εκφράσουμε τίς παραμορφώνει τρομερά.

54.

‘Αγαποϋμε ό,τι μάς συντρίβει κι’ όχι ό,τι κατανικοϋμε.

55.

Τέχνη—σημαίνει: κυριαρχία.—Κυριαρχία πάνου σ’ ό,τι σφιγγώδες, ξεαλλο και μαγικό κλείνουν τά όντα και τά πράγματα.

56.

‘Αρχή τής τέχνης—και τής ζωής—δέν πρέπει νά είνε τό πολυσύνθετο, τό κρυφό και τό μυστικό, αλλά τό άπλό, τό διαυγές, τό *έλληνικό*—ή Sancta Simplicitas!

57.

Μόνο ό,τι δέν είνε ζωικό είνε άνέκφραστο. ‘Η ζωή είνε λόγος, ρήμα, έκφραση.

58.

‘Η πρόοδος είνε μιá συνεχής, ουσιαστική νίκη τής ζωής κατά τών αντίμαχων φυσικών δυνάμεων.

59.

‘Ο πολιτισμός δημιουργεί άπροσδόκητες άνάγκες στη θέση εκείνων πού έθεράπευσε.

60.

‘Η σκέψη έχει άνάγκη πάντοτε από μιá έστία θερμή και φιλόξενη, όπου νά μπορεί νά καταφεύγει κάποιες στιγμές άδυναμίας και δισταγμών.

61.

Οί ήρωες τής σκέψεως διευρύνουν τούς όρίζοντες τών βλέψεων μας: οι ήρωες τής πράξεως τούς καταχτοϋν.

62.

‘Οποιος δέν μπορεί νά τιθασσέϋση τούς θεούς του, τούς προσκυνάει.

63.

‘Η σιωπή έχει μιá μόνον διάσταση: τή διάσταση του βάθους.

64.

Κάθε αναγωγή συνοδεύεται από τό αίσθημα πώς κάτι τό θεο βιηλώνουμε.

65.

‘Η άγάπη είνε ή άγια όψη τής ζωής.

ΝΤΙΜΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

(Συνέχίζεται στο επόμενο φύλλο τής ‘Ιδέας)

ΟΙ ΝΕΕΣ ΗΘΙΚΕΣ ΒΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΟ ΜΕΤΡΟ ΚΑΙ Η ΑΜΟΙΒΗ ΤΗΣ

10. — Σ' αυτή τη θέση μας βρίσκει το κοσμοϊστορικό γεγονός της μηχανικής τελειοποίησης, που αναστάτωσε τις αντικειμενικές προϋποθέσεις των ανωτέρω ιδεών μας. Γιατί, όπως είδαμε και διαπιστώσαμε παραπάνω, η εργασία που αιώνες αιώνων είχε αποδειχτεί πάντα ωφέλιμη στα άτομα και στο σύνολο, ήρθε τώρα περίσταση που και τα άτομα δεν ωφελεί πάντοτε, το δέ σύνολο να βλέπτει πολλές φορές συμβαίνει. Ύστερα από την προηγούμενη ανάπτυξη ο καθένας αντιλαμβάνεται την κολοσσιαία σημασία της μεταβολής. Μία σπουδαιότητα ανθρώπινη αρετή, όταν περάσει ώρισμένα όρια, αρχίζει να γίνεται αιτία βλάβης, και επομένως *παύει* να είναι *αρετή*. Ένας δλόκληρος ήθικός και πνευματικός κόσμος κλονίζεται από τη μεταβολή αυτή. Και όσο θα *προχωρεί* η μηχανική τελειοποίηση τόσο θα στενεύουν τα άβλαβη όρια της εργασίας του ανθρώπου. Μπορεί να έρθει μέρα που δεν θα χρειάζεται σχεδόν σε *τίποτα*. Και τότε πειά δεν θα είναι ούτε μισή αρετή όπως σήμερα, *μά καθόλου* αρετή!

Εδώ λοιπόν συγκρούεται αδιάλλακτα ο παλαιός μας ήθικός κόσμος με μία αναπάντεχη πραγματικότητα. Το δίλημμα που τίθεται αμείλικτο μπροστά μας είναι: είτε να διατηρήσωμε την ήθική μας παράδοση πιέζοντας και περιορίζοντας την αιτία της ανατροπής, τη μηχανή, είτε να προτιμήσωμε τις ωφέλειες της μηχανής αποποιώντας τις παλιές ιδέες μας. Ο πρώτος δρόμος είναι φανερό πως θα μας οδηγήσει σ' ένα κομφουκισμό για τον οποίο είναι ανάξιος ο νεώτερος άνθρωπος. Ο δεύτερος είναι ο μόνος που μας απομένει. Πρέπει λοιπόν να αποφασίσουμε να αναθεωρήσουμε ριζικά την κοινωνική αντίληψη για την ήθική αξία της εργασίας. Πρέπει:

να πάρουμε το θάρρος να πούμε στον κόσμο πως η ιδέα περί εργασίας ως απόλυτης αρετής, είναι πειά αναχρονισμένη και ανεφάρμοστη και βλαβερή στην εποχή μας και είναι ανάγκη να αντικατασταθεί. Η αποκάλυψη, πριν να εξηγηθεί καλά, φαίνεται πολύ παράξενη, και θα προκαλέσει φυσικά εξέγερση και διαμαρτυρία, και ιδεολογική και συμφεροντολογική, όπως συμβαίνει πάντα όταν γκρεμίζονται ιδανικά, με τα όποια ο άνθρωπος εξοικειώθηκε να ζει πολύν καιρό. Ωστόσο είναι ανασπότερη και επείγουσα ανάγκη η ανθρωπότητα να ακούσει και να χωνέψει αυτή την καινούργια αλήθεια, γιατί μόνο τότες θα μπορέσει να προχωρήσει όμως στο νέο δρόμο που μονάχη της άνοιξε.

11. — Στη θέση της ιδέας της αρετής—εργασίας πρέπει να μπει σύμφωνα με τις νέες περιστάσεις ή αρχικά και βασικά αληθινή αντίληψη της εργασίας ως *ανάγκης*, αντίληψη που ο άνθρωπος δεν έχει πειά λόγο να φοβάται και να κρύβει από τον έαυτό του, γιατί έχει έτοιμο τον αντικαταστάτη, τη μηχανή. Και όταν γίνει παραδεκτή αυτή η αντίληψη, το μέτρο της εργασίας εύρεθηκε αυτόματα και θετικά. Γιατί είναι φανερό, άπάνω σ' αυτή τη βάση, πως η εργασία δεν πρέπει να ξεπερνά τα όρια που θα της αφήνει σε κάθε καιρό και περίσταση η μηχανή. Και τότε ούτε ο οικονομολόγος έχει να σπάσει το κεφάλι του για να συμβιβάσει τα άσυμβίβαστα, *σηλαδή* τη νέα υποχρεωτική κατάσταση με τις παλιές και ανεφάρμοστες πειά θεωρίες, την εργατικότητα με την άχρηστια και βλαβερότητα της υπεργασίας, ούτε το κράτος να παιδεύεται στα καθημερινά άλλα προβλήματα της σύγκρουσης μεταξύ μηχανής και εργασίας, γιατί απλούστατα η μηχανή θα μείνει άπεριόριστη να αναπτύσσεται, άκριβώς για να λιγοστεύει η *ανάγκη* της ανθρώπινης εργασίας, που θα περιορίζεται αναλόγως και γενικώς με αντίστοιχο και *υποχρεωτικό* μετριάσμο της εργατικής ημέρας διαδοχικά σε 8, 7, 6, ώρες και ούτω καθεξής.

12. — Οί συνέπειες αυτές δεν έχουν να σκοντάψουν στο ζήτημα της αμοιβής της εργασίας άμα πέσει η πρόληψη της εργασίας—αρετής γιατί στην πτώση παρακολουθεί αναγκαστικά άλλη ιδέα για τη *δικαιη* αμοιβή της εργασίας αναλόγως με την ποσότητά της. Στην θέση αυτήνης θα μπουν πειό λογικοί και πειό άνθρωποι λογαριασμοί. Ένόσο τα άγαθα της ζωής που παράγονται σήμερα με τη βοήθεια της μηχανής είναι άρκετά για να θρέψουν δλόκληρη την ανθρωπότητα με σχετική άνεση (πολλοί μας λένε πως έχουμε υπεραγωγή, πράγμα που θα συνέβαινε πράγματι με την άπεραντη άποδοτικότητα που *άσφαλίζει* η μηχανή, αν η ανάπτυξη της άφηνότανε *άδέσμευτη*), όλοι οί άνθρωποι έχουν δικαίωμα στην άπόλυση *ζών*

ἀγαθῶν αὐτῶν καὶ στὴν ἄνεση. Καὶ ἐνόσο τὰ ἀγαθὰ αὐτὰ πού φέρουν τὴν ἄνεση παράγονται κατὰ μέγιστο μέρος ὄχι ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη ἐργασία ἀμέσως ἀλλὰ διὰ μέσου τῆς μηχανῆς, κανεὶς δὲν ὑπάρχει πλέον λόγος τὸ μερίδιο τοῦ κάθε ἀνθρώπου στὰ ἀγαθὰ νὰ μετριέται μὲ μόνη βάση τῆ στενὴ ἔννοια τῆς ὥρας τῆς προσωπικῆς —οικονομικῆς ἐργασίας. Γιατί ἡ ἐργασία αὐτὴ δὲν μπορεῖ πειὰ νὰ ἐκτιμᾶται μονάχη τῆς, ἀλλὰ συνδυασμένη ἀφ' ἑνὸς μὲν μὲ τὴν ἄλλη πλευρὰ τῆς κοινωνικότητος τῆς, καὶ συνδεδεμένη ἀφ' ἑτέρου μὲ τὴ δύναμη πού ἀποδίδει μαζί μὲ τὸ ἐξάρτημά τῆς, τὴ μηχανή, δηλαδή αὐξημένη καὶ πολλαπλασιασμένη σὲ βαθμὸ πού δικαιολογεῖ ἀπόλυτα ὄχι μόνον τὴν παλῆν ἀλλὰ καὶ μεγαλύτερη ἀμοιβὴ σὲ πολὺ ὀλιγώτερο ποσὸ ἰδρώτα καὶ χρόνο κόπου. Γι' αὐτοὺς δὲ τοὺς λόγους τὸ μέτρο τῆς ἀμοιβῆς γενικῶς καὶ γιὰ ὅλους τοὺς ἐργαζομένους ὅπωςδήποτε ἡ φνικάνους νὰ ἐργασθῶν ἀνθρώπους θὰ ἀναζητηθεῖ ἄλλοῦ, δηλαδή εἰς τὸ ποσὸ τῆς ἄνεσης πού ἐπιτρέπει ἡ γενικὴ παραγωγὴ κατανεμομένη μὲ τὰ σημερινὰ ἄρτια στατιστικὰ φῶτα στὶς λεπτομέρειες. Γενικὰ δὲ ἀφοῦ εἶναι βέβαιο πῶς σήμερα τὰ ἀγαθὰ τῆς παραγωγῆς ἀρκοῦνε γιὰ καλοὺς ὄρους ζωῆς ὀλόκληρης τῆς ἀνθρωπότητος, τὸ ἡμερομίσθιο ἀνεξάρτητα ἀπὸ τίς ὄρες τῆς ἡμερησίας ἐργασίας πού θάναί φυσικὰ κατὰ κανόνα ἰσάριθμες γιὰ ὅλους, θὰ κανονισθεῖ μὲ βάση νὰ ἀρκεῖ γιὰ μιὰ στοιχειωδῶς καλὴ καὶ ἀνετη ζωῆ, μὲ τάση πάντοτε πρὸς τὰ ἄνω ἀνάλογα μὲ τὴ μηχανικὴ πρόοδο.

Σ' αὐτὰ θὰ ἀντιταχθεῖ μιὰ ἔντονη ἀντίρρηση. Ὁ κίνδυνος τῆς ἀκρίβειας τῆς ζωῆς ἀπὸ τὴν ἀκρίβεια τῆς ἐργασίας. Καὶ ἡ ἀντίρρηση αὐτὴ εἶναι μιὰ ἐκδήλωση τῆς παλῆας νοοτροπίας πού δὲν θὰ ἀνθέξει στὴ νέα λογικὴ. Καὶ πρῶτα εἶναι φανερὸ πῶς σήμερα τὸ ἡμερομίσθιο (ἡ τιμὴ τῆς προσωπικῆς ἐργασίας εἰς χρήματα πού εἶναι ἀναγκαῖα χάριν τῆς εὐκολίας τῶν συναλλαγῶν) δὲν μπορεῖ πειὰ νὰ ἐπηρεάζει ὅσο ἄλλοτε, ἀλλὰ κατὰ πολὺ μικρότερο μέρος, τὴν τιμὴ τῶν προϊόντων καὶ τὸ κόστος τους, γιὰ τὸν ἀπλούστατο λόγο πῶς τὰ προϊόντα παράγονται πλέον κατὰ τὸ μέγιστο μέρος ἀπὸ τὴ μηχανή, ἡ τελειοποίησι καὶ φτήνεια ἐπομένως τῆς ὁποίας εἶναι σὲ θέσι νὰ ἐξουδετερώσει κάθε ἀκρίβεια καὶ αὐξηση τῆς τιμῆς τοῦ ἡμερομισθίου, ἀλλὰ καὶ ἂν συμβεῖ νὰ ἐπακολουθήσει ἀκρίβεια, ἡ ἔκτασι τῆς θάναί γενικὰ ὁμοιόμορφη σὲ ὅλα τὰ προϊόντα, καὶ ἐπομένως θὰ εἶναι ἓνα φαινόμενο σχετικὸ μὲ τὸ ὁποῖο θὰ ἐπέλθει ἀμοιβαία ἐξουδετέρωσι καὶ τὸ ἀποτέλεσμα θάναί τὸ ἴδιο μὲ νούμερα μόνον διαφορετικὰ. Γιατί ἡ οὐσία εἶναι πῶς τὰ προϊόντα πού παράγομε μὲ τὴ βοήθεια τῆς μηχανῆς, μᾶς φθάνουν καὶ μᾶς ὑπεραρκούν νὰ καλοπεράσωμε, καὶ ἐπομένως εἶναι ἀδιάφορο ἂν τὰ πλη-

ρώνομε ὁ ἓνας στὸν ἄλλο, τὰ ἀνταλλάσσωμε δηλαδή μέσο τοῦ χρήματος, μὲ τὴν α ἢ μὲ τὴ β τιμὴ. Τὰ μόνον ἄτομα πού θὰ μπορούσαν νὰ ζημιωθοῦν εἶναι ἐκεῖνα πού δὲν θὰ παράγουν τίποτε, ἀλλὰ αὐτὰ εἶναι εὐτυχῶς τόσα λίγα καὶ θὰ μπορούσαμε ἄλλωστε νὰ ἀναγκάσωμε νὰ λείψουν ὀλότελα, καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ τὸ σύνολο σχεδὸν τῆς ἀνθρωπότητος πού ἐργάζεται καὶ παράγει, δὲν θὰ σταματήσει βέβαια τὴν πρόοδό του γιὰ χατῆρι τῶν ἐλάχιστων καὶ ἀδιορθῶτων κηφήνων πού ἐπὶ τέλους δὲν εἶναι μεγάλη ζημία καὶ ἂν πεθάνουν.

Καὶ οἱ τελευταῖες αὐτὲς σκέψεις μποροῦν νὰ φανοῦν ἀπὸ τὴν ἐπιφανειακὴ ὕψη τους πολὺ ἀλλόκοτες. Καὶ ὅμως αὐτὲς τοῦλάχιστο δὲν εἶναι ἐντελῶς νέες. Τὸ συμπέρασμά τους ἔχει εἰπωθεῖ ἀπὸ ἓνα μεγάλο πρακτικὸ ἄνθρωπο, ὁ ὁποῖος μὲ τὸ καθαρὸ ἔνστικτό του ἐπέτυχεν νὰ ἀντιληφθεῖ τὴν ἀλήθεια πού δὲν κατάρθωσαν νὰ ἰδοῦν οἱ σπουδαῖοι θεωρητικοὶ μὲ τίς γνώσεις τους καὶ τὴ σοφία τους, καὶ εἶχε τὸ θάρρος νὰ τὴ διατυπώσει στοιχειωδῶς καὶ νὰ τὴ διακηρύξει φωνάζοντας «*κρατήστε ψηλὰ τὴν τιμὴ τοῦ ἡμερομισθίου*». Τὸ κήρυγμα τοῦ Ἑρρίκου Φόρντ δὲν ἐπεκράτησε γιὰ τοῦ ἔλειπε ἡ θεωρητικὴ ἐξήγησι καὶ δικαιολογία πού εἶναι ἀπαραίτητη προϋπόθεσι γιὰ τὴ σύγχρονη κοινωνία πού εἶναι ποτισμένη μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ κριτικοῦ ἐλέγχου, καὶ ἔτσι ἡ πράξι του ἔμεινε μονομερῆς καὶ δὲν μπόρεσε νὰ ἐπιβληθεῖ. Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ὅμως εἶπε ἓνα μέρος μιᾶς μεγάλης ἀλήθειας καὶ τοῦ ἀνήκει γι' αὐτὸ μεγάλη τιμὴ. Ἄν τὸν ἄκουαν αὐτὸν καὶ μερικοὺς ἄλλους πού τώρα τελευταῖα τολμοῦν νὰ προπαγανδίζωσι γιὰ μιὰ γενικὴ καὶ ὑποχρεωτικὴ ἐλάττωσι τῶν ὠρῶν ἡμερησίας ἐργασίας, καὶ ἐφάρμοζαν συνδυασμένα καὶ τὰ δύο αὐτὰ μέτρα, ἡ κρίσι δὲν θὰ μπορούσε ποτὲ νὰ φθάσει τὰ σημερινὰ βάθη δυστυχίας καὶ κακομοιριάς.

Ὅλες οἱ σκέψεις τῆς μελέτης αὐτῆς αὐτὸν ἔχουν τὸ σκοπὸ : Νὰ δικαιολογήσωσι φιλοσοφικῶς, ἠθικῶς καὶ κοινωνικῶς αὐτὰ τὰ δύο πρακτικὰ συμπεράσματα :

1.—Περιορισμὸς γενικὸς καὶ ὑποχρεωτικὸς τοῦ χρόνου τῆς ἡμερησίας ἐργασίας μὲ προοδευτικὴ τάση ἀνάλογως τῆς μηχανικῆς πρόοδου.

2.—Διατήρησι καὶ προοδευτικὴ ἐπίσης αὐξηση τοῦ ἡμερομισθίου. Αὐτὰ τὰ δύο μέτρα θελήσαμε νὰ ἀποδείξωμε πῶς εἶναι οἱ λογικὲς καὶ ἀπαραίτητες συνέπειες τῶν νέων ἠθικῶν ἰδεῶν πού ἐπιβάλλουν οἱ νέες περιστάσεις τῆς ζωῆς ὅσον ἀφορᾷ τὴν οικονομικὴ ἐργασία τοῦ ἀνθρώπου.

Οἱ περιστάσεις ὅμως αὐτὲς ἐπιβάλλουν ἀλλαγὴ ἠθικῆς νοοτροπίας καὶ σὲ ἄλλους κύκλους τῆς οικονομικῆς δράσης τοῦ ἀνθρώπου

και ιδίως σχετικά με το μέτρο της κατανάλωσης των προϊόντων της παραγωγής, και αντίστοιχη τροποποίηση των πρακτικών μεθόδων και συστημάτων που είναι ανάγκη να συνδυασθούν με τα παραπάνω δύο αξιώματα περί της εργασίας, για να ολοκληρωθεί ή θεμελιωθεί της νέας ιστορικής περιόδου που ανοίγεται στον άνθρωπο. 'Αλλά γι' αυτά πρέπει να γίνει ιδιαίτερη μελέτη και ανάπτυξη.

Ι. Σ. ΣΥΓΚΕΛΑΚΗΣ

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

ΤΑΤΙΑΝΑΣ Δ. ΣΤΑΥΡΟΥ : *'Εκείνοι που έμειναν*, 'Αθήνα 1933.

'Η κ. Τατιάνα Σταύρου παρουσιάζεται πρώτη φορά στα γράμματα μ' ένα βιβλίο πλούσιον αξιόλογον. Είναι μια συλλογή διηγημάτων, που περιγράφουν τη ζωή του Μεγάλου Πολέμου όπως την έζησαν οι άμαχοι πληθυσμοί και κυρίως οι γυναίκες. 'Όλες αυτές οι ιστορίες διεξάγονται στην Πόλη (ή κ. Σταύρου είναι Πολίτισσα) μες σε μίαν ατμόσφαιρα πολύ πιο άσφυκτική και πιο αγωνιώδη από κείνη που γνώρισε η Παλιά 'Ελλάδα την ίδια εποχή. Στην 'Αθήνα, τα πιο μεγάλα θέματα της κοινωνικής ζωής, όπως ο πόλεμος κ' η επανάσταση, παίρνουνε συνήθως κάποιο χαρακτήρα ερασιτεχνισμού, που ελαττώνει το μεγαλείο τους και την αγκυράδα τους. Στην άχανη και βραία Πόλη αυτά τα πράγματα είχαν ένα άλλο νόημα. Είμουν εκεί, πολύ μικρός βέβαια, παιδί του δημοτικού σχολείου, μα κάτι πρόφτασα να αισθανθώ. 'Ενωθε κανείς, σ' όλην την έντασή τους, τις συγκρούσεις των Αυτοκρατοριών και την τρομερή παραζάλη και την εξασθλίωση της ανθρωπότητας. 'Ο λιμός, ο πανικός, οι νυχτερινοί βομβαρδισμοί των αεροπλάνων, οι ομαδικοί θάνατοι από την πείνα ή τις επιδημίες, οι θανατικές εκτελέσεις στις δημόσιες πλατείες, είχανε καταντήσει ρουτίνας της ζωής μας. Είχαμε δει τον Κάιζερ. Περιμέναμε να δούμε και τον Τσάρο. Οι στρατιές όλων των μεγάλων δυνάμεων περάσανε διαδοχικά κάτω από τα παράθυρά μας. Παρακολουθούσαμε το παγκόσμιο δράμα από ένα θεωρείο πρώτης σειράς.

'Η κ. Τατιάνα Σταύρου μελετά την απήχηση του δράματος στα σκοτεινά βάθη των βυζαντινών μαχαλάδων. Μικρόκοσμος, φτωχολογιά, ξεπεσμένοι μικροαστοί, χερσодουλεύτρες, κορίτσια τμηίων οικογενειών που εξελίσσονται κανονικά προς την πορνεία, τέτοιο είναι το ανθρώπινο υλικό της. Το ζωντανεύει με πολύ ταλέντο και με σπάνιο χρώμα. Το βιβλίο της μου δίνει την εντύπωση ενός πίνακα πολύ ζωηρά χρωματισμένου με μεγάλες και άδρες πινελιές. 'Υγιής ρεαλισμός. Κόντευα να πώ: άντριος. Κι' όμως το βιβλίο αυτό είναι τόσο γυναικειό! Μα δίχως τη μαλθακή και νερούλη γυναικότητα των αναπαυμένων κοινωνιών. Γυναικειό ωμά, τραχιά, πρωτόγονο. 'Η γυναίκα που πεινά, που θεωρείται από την πείνα κι' από τον τρόμο, ή γυναίκα που αγωνίζεται για τη ζωή, ή γυναίκα που επαναστατεί εναντίον της άδικης μοίρας, ή γυναίκα που αποφσιώνεται σ' αγκύλλα, ή γυναίκα που αγαπά δοσμέμφυτα, άσυνείδητα, από λαχτάρα ζωής—τέτοια είναι τα θέματα της κ. Σταύρου. Τα πρόσωπά της δέν προφταίνουν να σκεφθούν και να καταλάβουν τί τους συμβαίνει. Συμβαίνει πόλεμος—αυτό μονάχα ξέρουν— κάτι σαν ένα υπεράνθρωπο ξέσπασμα των δυνάμεων του κακού, σαν όργη Θεού, κάτι που ξεπερνά τη φαντασία τους. Ρίχνονται με τα μούτρα μες στη θύελλα, που τα σφίγγει από παντού, οδηγημένα μονάχα από τα αρχικά ένστικτα της ζωής, και παλεύουν τυφλά, πυσχίζοντας να κρατηθούν στα πόδια τους, με όλα τα μέσα, ώσπου να περάσει το κακό. Το ύφος του βιβλίου είναι μεστό, λιτό, άβιαστο, δέ μας κουράζει πουθενά. 'Ισια—ισια μ'ας μεταδίδει άμέσως τον παλμό του συγγραφέα και μ'ας παρασύρει γοργά μαζί του.

Τὸ βιβλίο τῆς κ. Σταύρου εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρον καὶ ὡς γυκομμένο τῆς παλαιᾶς πολιτικῆς ζωῆς καὶ ὡς ψυχολογικὸ λογοτέχνημα. Εἶναι πλούσιο σὲ παρατηρήσεις καὶ γραμμένο μὲ τρόπο πού φανερῶνει ἀληθινὴ καλλιτεχνικὴ ἰδιοσυγκρασία καὶ καλὴ πνευματικὴ καλλιέργεια. Τοῦ λείπει μονάχα, σὲ ὁρισμένα σημεῖα, ἡ προεπιμένη ἀνάπτυξη τῶν θεμάτων. Ἡ κ. Σταύρου συλλαμβάνει πρόσωπα μὲ ἀναμφίβολη λογοτεχνικὴ ἀξία καὶ καταστάσεις ἐξαιρετικῆς, μὰ κάποτε θαρρεῖς πὼς βιάζεται νὰ ξεμπερδέψει. Τὰ βαριέται προτοῦ ὀλοκληρωθοῦν καὶ ἀρκεῖται σὲ λίγες σελίδες ἐκεῖ πού χρειάζονται πολλές. Θὰ ἀναφέρω ἐδῶ τὰ διηγήματα *Ἄποστολὸς* καὶ *Πῶς ἔφτασε ὡς ἐμεῖ*, πολὺτιμες συλλήψεις, πού λυπάται κανεὶς γιὰ τὴν πῆραν τὴν ἔκταση πού τοὺς ἀξίζει καὶ σὲ βάθος καὶ σὲ πλάτος. Τὰ λέμε αὐτὰ γιὰ τὴν κ. Σταύρου, πού ξεκινᾷ μ' ἓνα βιβλίο τόσο διωλεχτό, προορίζεται ἴσως νὰ μᾶς δώσει σημαντικὰ πράγματα στὸ μέλλον.

Γ. Θ.

Κ. Δ. ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Φυσικὴν τοῦ Ἄτόμου*
μετὰ προλόγου ὑπὸ Γ. Κ. Ἀθανασιάδου Ἀθ. 1933.

Ἡ εἰσαγωγή στὴ Φυσικὴ τοῦ ἀτόμου τοῦ κ. Κ. Α. Παλαιολόγου εἶναι ἓνα βιβλίο μ' ἐξαιρετικὴ σημασία.

Σ' ἓνα βαθιὰ ἐνημερωμένο πρόλογο ὁ σεβαστὸς μου καθηγητὴς τῆς Φυσικῆς στὸ Πανεπιστήμιο κ. Γ. Κ. Ἀθανασιάδης, δίνει μιὰ περιληπτικὴ μὰ καθαρὴ εἰκόνα γιὰ τὰ σύγχρονα προβλήματα τῆς Φυσικῆς πού δημιουργήσε ἡ ραγδαία ἐξέλιξίς της καὶ ἔφεραν τὴν κρίση της.

Τὸ βασικὸ πρόβλημα τῆς ὕλης μὲ τίς μεγάλες ἐργαστηριακὰς ἀνακαλύψεις πού τὸ συνέδεσαν στενὰ μὲ φαινόμενα, πού ὡς χεῖς ἀκόμα ἡ παλιὰ Φυσικὴ τὰ θεωροῦσε ἀνεξάρτητα καὶ ἑτερογενῆ, ἔδωσε ἀφορμὴ σὲ μιὰ ἀναθεώρηση τῶν πρὶν βασικῶν ἀρχῶν ὅσες ἴσχυαν τόσο στὴν πειραματικὴ ὥσα καὶ τὴ θεωρητικὴ Φυσικὴ.

Καὶ τὰ νέα φαινόμενα πολλαπλασιάστηκαν τόσο μέσα στὰ τελευταῖα τριάντα χρόνια, ὥστε δημιουργήσαν τὴν ἀνάγκη γιὰ νέες θεωρίες, ἀφοῦ οἱ παλιές εἶχαν ἀποδειχθεῖ πρὶν ἀνεπαρκεῖς.

Αὐτὴ ὅλη ἡ ἀναστάσιση στὶς ἀρχές τῆς Φυσικῆς καὶ ἡ γενέκευση τοῦ Φυσικοῦ προβλήματος καὶ στὸ ἀντικείμενό του καὶ στὶς μεθόδους γιὰ τὴν κατανόησή του, ξάνοιξε καὶ αὐτὰ τὰ ὅρια τῆς Φυσικῆς Ἐπιστήμης συνολικά, πού μὲ τὴ μικροφυσικὴ εἰδικώτερα, ἔφτασε ὡς σ' αὐτὸ τὸ πρόβλημα τῆς θεωρίας τῆς γνώσης, ἔτσι πού ἐδῶ πρὶν Φυσικὴ καὶ Φιλοσοφία ἀλληλοσυμπληρῶνται.

Κι' ἴσως εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπιμείνω ἐδῶ λίγο, γιὰ τὴν ἑκάστη φορὰ πού δυὸ βασικὸὶ τρόποι γνώσης, ὅπως στὴν περίπτωσή μας ἡ Ἐπιστήμη καὶ ἡ Φιλοσοφία, βρίσκονται ξαφνικὰ μπροστὰ στὸ ἴδιο πρόβλημα πού ζητοῦν τὰ ἐρμηνεύσουν, γίνονται ἀφορμὴ στὴν ἀρχὴ τοῦλάχιστο σὲ μερικὲς παρεξηγήσεις, ἐκείνες ἀκριβῶς, πού προκύπτουν ἀπ' τὸν φυσικὸ γιὰ ὅσα ἀγνοεῖ ἀπὸ τὸν φιλοσοφικὸ τρόπο τῆς σκέψης καὶ ἀπὸ τὸν φιλόσοφο γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ μέθοδο.

Σήμερα ἡ μικροφυσικὴ καὶ ἡ θεωρία τῆς γνώσης ἀπὸ μιὰ ὁρισμένη ἀποψη προσεγγίζονται πολὺ καὶ ὁ φυσικὸς πού θέλει νὰ ἐρευνήσει τὸ πρόβλημα τῆς ὕλης δημοφιλῶς καὶ ὁ φιλόσοφος πού θέλει νὰ τὴν θεμελιώσῃ γνωσιολογικά, ἀσφαλῶς πρέπει νὰ γνωρίζονται καὶ πρέπει νὰ γνωρίζονται καλά. Κι' ἄς μὴν ἀποροῦμε ἂν ὁ φυσικὸς συναντᾷ ἓνα ἀδιέξοδο στὸν νέο τρόπο τῆς ἐρευνᾶς του καὶ ὁ φιλόσοφος στὴν κατανόηση τοῦ ἀντικειμένου τοῦ προβλήματος τῆς ὕλης.

Τὸ βιβλίο τοῦ κ. Κ. Παλαιολόγου ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ ἔχει ἐξαιρετικὴ σημασία γιὰ τὴν ἐνδιαφέρει μονάχα τὸν φυσικὸ ἐπιστήμονα πού θέλει νὰ πληροφορηθεῖ γιὰ τὴν τελευταία ἐξέλιξη τῆς ἐπιστήμης του, ἀλλὰ καὶ τὸν φιλόσοφο πού πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ κατέχει τὰ πορίσματα τῶν τελευταίων ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν.

Ἀναχωρεῖ ἀπὸ τὴν ἀτομικὴ θεωρία στὴ Χημεία καὶ τὴ Φυσικὴ, ὅπως τὴν παρέδωσαν ὁ Θαλῆς, ὁ Ἐμπεδοκλῆς, ὁ Δημόκριτος, σὰν μιὰ εἰσαγωγή στὴ νεώτερη ἐποχὴ. Ἀκολουθοῦν κεφάλαια γιὰ τὰ ἰόντα καὶ τὰ ἠλεκτρόνια, γιὰ τὴν προσέλευσή τους, τὴ γένεσή τους, γιὰ τὴν ἀκτινεργία καὶ τὰ ἀκτινεργά, γιὰ τὰ ἰσότοπα στοιχεῖα, τὸ περιοδικὸ σύστημα κτλ.

Δὲν θὰ ἐξετάσω διεξοδικὰ τὰ διάφορα κεφάλαια τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Κ. Παλαιολόγου πού εἶναι μὲ τόση ἀκρίβεια καὶ ἐπιστημονικότητα γραμμένα καὶ δὲν θὰ περιοριστῶ σ' ἓνα ἐπίπεδο καθαρὰ ἐπιστημονικὸ θὰ ἤθελα μᾶλλον νὰ μοῦ ἐπιτραπῇ, μὲ τὴν ἀφορμὴ αὐτὴ νὰ πῶ δυὸ λόγια γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς ὕλης ὅπως σήμερα παρουσιάζεται στὴ φιλοσοφικὴ σκέψη ἀπὸ γνωσιολογικὴ ἀποψη καὶ νὰ προσπαθῶ νὰ δείξω πολὺ συνοπτικὰ μερικὲς δυσκολίες πού συναντοῦν ὁ φυσικὸς καὶ ὁ φιλόσοφος γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς ὕλης.

Α) *Ἄποστολὸς καὶ τὸ πρόβλημα τῆς ὕλης.*

Ἄποστολὸς στὴν ἐρευνα τῆς ὕλης συναντᾷ σήμερα ἓνα ἄλλο πρόβλημα ἐξαιρετικὰ δύσκολο τὸ πρόβλημα τῆς αἰτιότητος (Causalité) ἢ τοῦ προσδιορισμοῦ (détermination). Ὅλα τείνουν στὸν κύκλο τῆς μικροφυσικῆς πού εἰδικὰ μελετᾷ τὸ πρόβλημα τῆς ὕλης, νὰ δικαιολογήσουν μιὰ ἀνατροπὴ τοῦ νόμου τῆς αἰτιότητος καὶ φυσικὰ τὴν ἀδυναμία τοῦ προσδιορισμοῦ ὅλων τῶν παραγόντων πού δίνουν ἀφορμὴ στὴ γένεση τῶν μικροφαινομένων.

Ἔτσι βρῆκε τὴ δικαιολογία της ἡ ἀρχὴ τῆς ἀπροσδιοριστότητας (indétermination) τοῦ L. de Broglie καὶ τῆς συμπτωματοτικότητος τῶν φυσικῶν νόμων τοῦ E. Boutroux.

Ἄλλ' ἄς ἐξετάσουμε κάπως βαθύτερα τὴν ἀφορμὴ τῆς ἀπροσδιοριστότητας. Προέρχεται μήπως ἀπ' αὐτὴ τὴ φύση τῶν πραγμάτων, εἶναι μέσα σ' αὐτὰ τὰ πράγματα ἓνας παράγοντας μιᾶς ἄλλης ὅπως διόλου διαφορετικῆς σύνθεσης πού δὲν μπορεῖ νὰ ὑπαχθεῖ σὲ κανένα γνωστὸ νόμο καὶ γι' αὐτὸ διαφεύγει τὸν αἰτιολογημένο προσδιορισμό του; ἢ μήπως εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς μεθοδικῆς ἀνεπάρκειας τῶν λογικῶν κανόνων πού ἴσχυαν ὡς σήμερα; Τίχαιτες ἡ ἀπροσδιοριστότητα προέρχεται ἀπ' αὐτὸ τὸ ἀντικείμενο πού μᾶς θέτει ἡ μικροφυσικὴ, ἢ μήπως εἶναι ἀνάγκη στὶς νέες αὐτὲς καταστάσεις νὰ χρησιμοποιήσουμε καὶ νέες μεθόδους γνωσιολογικῆς;

Θέλω νὰ πιστεύω, ὅτι ὅταν μιλοῦμε στὴ μικροφυσικὴ γιὰ ἓνα ὁρισμένο ἀριθμὸ φαινομένων πού συμπεριφέρονται μ' ἓνα τρόπο ἀναιτιολόγητο ἢ ὀπωσδήποτε ὄχι ἀρκετὰ αἰτιολογημένο, ἔτσι πού ἀπ' τὴν ὁλότητα τοῦ φυσικοῦ φαινομένου νὰ μένουν ἀκόμη ἀρκετὰ στοιχεῖα ἀπροσδιόριστα, δὲν δικαιολογοῦμαστε ὀπωσδήποτε ἂν νομίζουμε ὅτι ξαφνικὰ στὴ μικροφυσικὴ ξεφύτρωσαν φαινόμενα πραγματικὰ πρωτοφανῆ, ἐνῶ εἶναι φυσικώτερο νὰ δεχθῶμε τὴν ἀνάγκη μιᾶς νέας μεθόδου, γιὰ μιὰ νέα ὀπωσδήποτε κατηγορία φαινομένων.

Κι' ἐκεῖνο πού θὰ ἦταν ἴσως χρήσιμο νὰ ἔχει ὑπ' ὄψη του ὁ φυσικὸς, εἶναι τὸ νὰ ἀναζητήσῃ μιὰ νέα μέθοδο γνώσης τῶν μικροφαινομένων αὐτῶν, ὅπου ὅλα τείνουν νὰ δικαιολογήσουν τὴν ἀνεπάρκεια μιᾶς καθαρὰ ὀργανικῆς ἐμπειρικῆς μεθόδου, πού ἔχει τοῦτο τὸ βασικὸ μειονέκτημα γιὰ τὴ σύλληψη καὶ τὸν προσδιορισμὸ τῶν μικροφαινομένων, ὅτι ἐνῶ ἡ μέθοδος αὐτὴ εἶναι κατάλληλη γιὰ τοὺς ποσοτικὸς προσδιορισμοὺς ὅπου καὶ περιορίζονταν ἡ παλιὰ φυσικὴ, ὅμως στὰ ποιοτικὰ στοιχεῖα, ἐκεῖνα πού π' ἠθαίνον στὸν κόσμον τῶν μικροφαινομένων, δὲν ἀνταποκρίνεται ἀπόλυτα.

Ποιὰ μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ νέα μέθοδος, ἄς σκεφθεῖ ὁ ἐπιστήμονας καὶ ἄς μὴ πῇ

στεύει και τόσο σε μιὰ κρίση τῆς ἐπιστήμης του,—γιατί είναι παράλογο, όταν δέχεται τὸ ἐνδεχόμενο μιᾶς χρεωκοπίας γιὰ κεκτημένα, πού αἰῶνες ὀλόκληροὶ ἀπέδειξαν ἀληθινὰ ὄχι μονάχα στὴ θεωρία, ἀλλὰ και στὴν ἐφαρμογή.

Β) Ὁ Φιλόσοφος και τὸ πρόβλημα τῆς ὕλης.

Ὁ φιλόσοφος ἴσως βιάστηκε πολὺ νὰπαντήσει ἐκεῖ ὅπου ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα βρέθηκε σ' ἀδιέξοδο. Ἀντὶ νὰ βοηθήσει τὸν ἐπιστήμονα νὰ βρεῖ ἕνα νέο δρόμο μελέτης, καθορίζοντας εὐρύτερα τὸ περιεχόμενο μιᾶς νέας κατηγορίας φαινομένων, πού μὲ κανένα τρόπο δὲν πρέπει νὰ τὰ ἀντιμετωπίζει σὰν τελείως ἀνεξάρτητα κι' ὅπως ἰδιαιτέρω—ἀπὸ τὰ προηγούμενα, τοῦ ἐπιτείνει τὴν φυσικὴ τάση νὰ πιστεύει, ὅτι ἡ πορεία τῆς Ἐπιστήμης του ὡς σήμερα ἦταν ἐσφαλμένη και πὼς βρισκεται μπροστὰ σὲ μυστηριώδη και μαγικά φαινόμενα, πού θὰ τοῦ κρύψουν τὸ μυστικὸ γιὰ πάντα.

Ἡ ἀντίληψη αὐτὴ δὲν εἶναι ὀρθή. Εἶναι προτιμώτερο νὰ ὁμολογεῖ κανεὶς ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ ἀπαντήσει σ' ὀρισμένα ἐρωτήματα πού υπερβαίνουν τὴς δυνάμεις του, παρά νὰ βιαστεῖ νὰ δώσει μιὰ ἀπάντηση πού ἐμποδίζει και τοὺς ἄλλους νὰ βροῦν τὸ δρόμο τους.

Τὸ βιβλίον τοῦ κ. Κ. Παλαιολόγου πρέπει χωρὶς ἄλλο νὰ διαβαστεῖ ἀπ' ὅλους τοὺς πραγματικὰ διανοούμενους ἀνθρώπους, ὅσοι θέλουν νὰ ἔχουν ἀκριβῆ ἰδέα γιὰ τὰ προβλήματα τῆς νεώτερης Φυσικῆς. Καὶ εἶμαι βέβαιος, ὅτι ἡ μελέτη ἢ ἐπίμονη και ἢ ἀμερόληπτη, θὰ δώσει ὅπως και τόσες ἄλλες φορές, τὴν ἀπάντηση πού ἀρμόζει.

Γ. Σ. ΒΟΥΜΒΛΙΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Στοχασμοὶ τοῦ Πῶλ Βαλερύ.

Ἡ Ν. R. F. ἔξεδωκε δυὸ τόμους πεζῶν κομματιῶν τοῦ μεγάλου Γάλλου ποιητοῦ Πῶλ Βαλερύ μὲ τοὺς τίτλους «Choses tues» (Ἀποσιωπημένα πράγματα) και «Moralités» (Ἠθικοὶ λογισμοί). Ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς τοὺς ἔχει στολίσει μὲ εαυκ fortes, πού φανερώνουν μιὰ προσπάθεια ἀποδόσεως τοῦ μηχανισμοῦ και τῆς λειτουργίας τοῦ «εγκεφαλικοῦ ἐργατηρίου» του. Τὰ δυὸ βιβλία ξεχωρίζουν γιὰ τὴ φιλολογικὴ τους ἀριστεία και γιὰ τοὺς θαυμασίους ὀρισμούς των, πραγματικὰ κλασσικούς, γιὰ τὸν ἄνθρωπο, γιὰ τὰ σύγχρονα πράγματα, γιὰ τὸ γούστο, γιὰ τὸν ἔρωτα κλπ.

Παραθέτουμε μερικὸς ὀρισμούς και σκέψεις τοῦ ποιητοῦ :

«Τὰ ὄρατα ἔργα εἶνε παιδιὰ τῆς μορφῆς των, πού γεννιέται πρὶν ἀπ' αὐτά»

«Ἡ ἔμπνευση εἶνε ἡ ὑπόθεσις πού ἀνάγει τὸ συγγραφεὺ στὸ ρόλο ἑνὸς παρατηρητοῦ».

«Ποιητικὴ ἰδέα εἶν' ἐκείνη, πού, βαλμένη σὲ πρύζα, ἐπικαλεῖται ἀκόμη τὸ στίχο».

«Ἡ διαύγεια στὰ μὴ πρακτικὰ πράγματα προκύπτει πάντοτε ἀπὸ μιὰ ἀυπατία».

«Δὲν ἀρμόζει καθόλου νὰ προσβάλλουμε τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ τοὺς θεοὺς των. Ἀρμόζει νὰ χτυποῦμε τοὺς θεοὺς τοῦ ἐχθροῦ. Ἀλλὰ πρὶν πρέπει νὰ τοὺς ἀποκαλύψουμε. Οἱ ἄνθρωποι κρύβουν μ' ἐπιμέλεια τοὺς ἀληθινούς των θεοὺς».

«Πρέπει ν' ἀγαποῦμε τοὺς ἐχθρούς μας. Ἀγαπῶ αὐτούς πού μ' ἐγκαρδιώνουν κι' αὐτούς πού ἐγκαρδιώνω. Οἱ ἐχθροὶ μας μ' ἐγκαρδιώνουν. Κάθε στιγμή, ἡ ψυχὴ τῆς στιγμῆς μᾶς ἔρχεται ἀπ' ἔξω».

«Ἡ ἀδικία εἶνε μιὰ πίκρα πού ξαναδίνει τὴν ὕρξη στὴ μοναξιά, διαγείρει τὴν ὕρξη χωρισμοῦ και παραδοξότητος, ἀνοίγει στὸ πνεῦμα τοὺς βαθεῖς του δρόμους, πού πηγαίνουν πρὸς τὸ μοναδικὸ και τὸ ἀπρόσιτο».

«Ἐνας ἄνθρωπος εἶνε περισσότερο περίπλοκος, ἀπείρως περισσότερο περίπλοκος ἀπὸ τὴ σκέψη του».

«Variations sur Descartes.— Ἐγίστε σκέπτομαι· και ἐνίστε εἶμαι».

«Ἐρωτας εἶνε νὰ μισθανόμαστε ὅτι περαχωμήσαμε παρὰ τὴ θέλησή μας, στὸν ἄλλο, ὅτι δὲν ἦταν παρὰ γιὰ μᾶς».

«Ὁ ἄνθρωπος εἶνε καμῆλος γιὰ ὅ,τι ζητᾷ, μέγας γιὰ ὅ,τι βρῖσκει».

«Ἄφτε τοὺς νεκροὺς θάπτειν τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς. Ἀπὸ σημαίνει ὅτι δὲν πρέπει ν' ἀσχολούμεθα μὲ τοὺς νεκρούς. Ὁ Ἰησοῦς καταδικάζει τὴς παραδόσεις».

«Ὁ ἄγγελος δὲν ξεχωρίζει ἀπ' τὰ δαίμονα παρὰ ἀπὸ ἕνα λογισμό πού δὲν ἔχει φανερωθεῖ σ' αὐτὸν ἀκόμη».

«Ὁ θεὸς ἐδημιούργησε τὸν ἄνθρωπο, και μὴ βρῖσκοντάς τον ἀρχετὰ μόνο, τοῦ ἔδωσε μιὰ σύντροφο γιὰ νὰ τὸν κάνει νὰ μισθάνεται καλλίτερα τὴ μοναξιά του».

«Λέγουν : τὸ πνεῦμα μου, ὅπως λέγουν : τὸ πᾶς μου, τὸ μάτι μου. Λέγουν : ἔχει τὸ πνεῦμα δαυγῆς, ὅπως λέγουν : ἔχει τὸ μάτι γαλανό. Τὴ μεγαλοφυΐα / ὅπως λέγουν : τὴ ὄρατα μαλλιά! —Τί πῶ καμῆδοξο, και πῶ βαθύ νὰ ποῦν : ἡ μνήμη μου!»

ΝΤΙΜ. ΑΠΟΣΤ.

«Ο Μπερντιάεφ κ' η Ρωσική Επανάσταση.»

Ο Νικόλαος Μπερντιάεφ είναι ένα από τα δυνατώτερα ρωσικά πνεύματα της εποχής μας κ' ίσως η σπουδαιότερη φιλοσοφική φυσιογνωμία της σύγχρονης Ρωσίας. Ανήκει στην παράδοση της ορθόδοξης Εκκλησίας και στάθηκε πάντα απόλυτα ανεξάρτητος εμπρός σ' όλα τα πολιτικά και κοινωνικά καθεστώτα της πατρίδας του. Οί τσαρικές αρχές τον καταδίωξαν και τον εξόρισαν. Μετά την Επανάσταση υπήρξε ένα διάστημα καθηγητής της φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο της Μόσχας, αλλά, στα 1922, οι σοβιετικές αρχές τον εξόρισαν ξανά κ' από τότε έζησε στη Γερμανία και στη Γαλλία. Είναι ο τύπος του αλύγιστου διανοουμένου, που άρνιέται να συνθηκολογήσει με κάθε είδος βίας και τυραννίας. Τα κυριότερα έργα του είναι τα «Εξής», «Υποκειμενισμός και ατομικισμός μες στην κοινωνική φιλοσοφία», «Το ήθικό πρόβλημα στο φώς του ιδεαλισμού», «Η νέα θρησκευτική συνείδηση και το κοινωνικό πρόβλημα», «Η πνευματική κρίση των διανοουμένων», «Φιλοσοφία της ελευθερίας», «Το νόημα της δημιουργικής πράξης», «Το νόημα της ιστορίας», «Ένας νέος Μεσαίωνας». Από το τελευταίο αυτό έργο άποσπούμε παρακάτω, για τους αναγνώστες μας, μερικές σκέψεις για τη ρωσική Επανάσταση. Ο «Νέος Μεσαίωνας» του Μπερντιάεφ είναι ένα πολύχροτο βιβλίο, που διαβάστηκε πολύ στην Ευρώπη, τους τελευταίους καιρούς, και προκάλεσε παθιασμένες συζητήσεις, μα πρέπει να όμολογήσουμε πως οι γενικές κατευθύνσεις του απέχουν αρκετά από το πνεύμα του περιοδικού μας. Οί γνώμες του Μπερντιάεφ όστόσο είναι πάντα πολύ αξιομελέτητες και ιδίως όταν άφορούν τα ζητήματα της πατρίδας του, που τα κατέχει βέβαια πολύ βαθύτερα από τους ξένους ερευνητές της σύγχρονης Ρωσίας.

«Η Ρωσία, γράφει, έμεινε έξω από την τεράστια ούμανιστική κίνηση των νεωτέρων χρόνων. Δέν υπήρξε μέσα της Αναγέννηση, το πνεύμα της Αναγέννησης είναι ξένο για το ρωσικό λαό. Η Ρωσία έμεινε πάντα κ' εξακολουθεί να μένει κυριώτατα ανατολική. Ποτέ η αρχή της προσωπικότητας δέν άνθισε πλέρια μέσα της. Ποτέ δέ γνώρισε μιá πλούσια βλάστηση της ανθρώπινης ατομικότητας. Άλλά οί Ρώσοι πήρανε τους τελευταίους καρπούς του ευρωπαϊκού ούμανισμού την εποχή της διάλυσης του, ενώ καταστρεφότανε μοναχός του και πολεμούσε τη θεία όμοίωση του ανθρώπου. Και κανένας λαός δέν πήγε τόσο πολύ στα άκρα, στην καταστροφή της εικόνας του ανθρώπου, του δικαιώματος του ανθρώπου και της ελευθερίας του. Κανένας λαός δέν έδειξε μιá τόσο ξεσκεπαστη έχθρα έναντίον του δημιουργικού ξεχειλίματος ένα τόσο φθονερό μίσος για κάθε άνθρωπο της ανθρώπινης ατομικότητας. Υπάρχει σ' αυτό το σημείο κάτι τρομερό για μας τους Ρώσους. Πειραματιζόμαστε την κατάργηση της Αναγέννησης, στην τελειωτική μορφή της, δίχως να ζήσουμε την ίδια την Αναγέννηση, δίχως να έχουμε καμμιá λαμπρή άνάμνηση ενός παρελθόντος πλουσίου σέ δημιουργική υπεραφθονία. Ολόκληρη ή μεγάλη ρωσική λογοτεχνία έμεινε ξένη προς το πνεύμα της Αναγέννησης. Δέν αισθάνεσαι μες σ' αυτήν τη λογοτεχνία μιάν υπεραφθονία δυνάμεων, αλλά μιάν άρρώστεια της ψυχής, τη βασανιστική αναζήτηση ενός μέσου για να γλιτώσεις από το χαμό. Μονάχα στον Ποΐσκιν μπορείς να ξεχωρίσεις κάτι το αναγεννητικό, μα' το πνεύμα του δέν επικράτησε στη ρωσική λογοτεχνία. Τώρα περνούμε από το φουτουρισμό, που είναι έχθρός της Αναγέννησης, χωρίς να ζήσουμε τις δημιουργικές φάσεις της Αναγέννησης. Περνούμε από το σοσιαλισμό και την αναρχία, που είναι έχθροι της Αναγέννησης, χωρίς να ζήσουμε την ελεύθερη άνθιση μιás εθνικής Πολιτείας. Περνούμε από φιλοσοφικά και θεοσοφικά ρεύματα έχθρικά της Αναγέννησης, χωρίς να γνωρίσουμε τη γοητεία της γνώσης. Δέ μας δόθηκε να ζήσουμε ποτέ τη χαρά μιás ελεύθερης ανθρώπινης. Τέτοια είναι, μες στην ιδιορυθμία της, ή πικρή ρωσική είμαιρήνη».

Γ. Θ.

ΕΛΕΥΘΕΡΕΣ ΓΝΩΜΕΣ

Το γλωσσικό ζήτημα

Κύριε Διευθυντά,

Μερικά άρθρα που γράφει τώρα τελευταία ο κ. Άριστος Καμπάνης στην «Εργασία» υποστηρίζοντας τη θέση πως όλοι οί δημοτικιστές πρέπει να ένωθούν σ' ένα ένιαίο μέτωπο, με κάνουν να σάς γράψω αυτές τις γραμμές για την ιδέα που έχω σ' αυτό το ζήτημα. Επειδή δέν είμαι ούτε λογοτέχνης ούτε ανακατεύτηκα ποτέ στην κίνηση για το γλωσσικό ζήτημα, παρά μονάχα πραχτικός άνθρωπος (είμαι μηχανικός) δέν έχω βέβαια την αξίωση να θεωρώ πως ή γνώμη μου είναι ή πιό σωστή. Θέλω μονάχα να σάς τη γράψω για να δήτε πως σκέφτονται και οί άνθρωποι που αγαπούν το δημοτικισμό γιατί έχουν πιστέψει στα ιδανικά του μα που είναι ξένοι από κάθε κίνηση σχετική.

Ο κ. Κ. προτείνει να οργανωθεί το ένιαίο μέτωπο του Δημοτικισμού με βάση την κοινή δημοτική (τη «νεοδημοτική» όπως τη λέει), και για τέτοια παραδέχεται φέροντας για ένίσχυση και τη γνώμη του κ. Άχ. Τζαρτζάνου, τη γλώσσα που μιλούν οί μορφωμένοι στην Πρωτεύουσα και στα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας. Τίποτα περισσότερο τίποτα λιγώτερο δηλαδή, ζητάει την ένωση των δημοτικιστών για ν' αγωνιστούν υπέρ της περιφημής «μικτής»! Κοί το ζητάει αυτό για τελικό σκοπό, όχι για κάτι που μπορεί να το πετύχει κανείς πιό γρήγορα και πιό εύκολα και που θα βοηθούσε για να φτιάσουμε εκεί που πρέπει, στην απόλυτη δηλ. επικράτηση της δημοτικής γλώσσας, της ζωντανής λαϊκής γλώσσας. Μιά τέτοια κατεύθυνση του αγώνα, φρονώ, χωρίς κανένα δισταγμό πως θα μας γελοιοποιήσει στα μάτια των μεταγενεστέρων γιατί δέ θάταν τίποτ' άλλο από μιá επανάληψη αντίστροφη βέβαια αλλά στην αψία όμοια, με την προσπάθεια του Κοραή. Βέβαια αποτελμάτωση στον αγώνα του Δημοτικισμού δέ θάφερνε, γιατί ποτέ δέ θα λείψουν οί άνθρωποι οί ζωντανοί που θά εξακολουθήσουν να πολεμάνε σ' άλλο επίπεδο πιά, αλλά πάντως θα ήταν ένα δυνατό φρένο στη σταθερή πρόοδο του δημοτικιστικού αγώνα, κατιτί σαν το κόλλημα ενός αυτοκινήτου στη λάσπη. Και θάταν ακόμα μιá τρανή απόδειξη στα μάτια των ύστερων, της διανοητικής τεμπελιάς της σημερινής γενιάς, που θα παρουσιάζοτανε σά να μη θέλει την αναζήτηση και την επιβολή της αλήθειας.

Θά μου πείτε βέβαια πως όλα αυτά είναι γνωστά και πως επειδή βρέθηκε κάποιος να κάνει μιá τέτοια πρόταση, ποιός του είπε, πως σκεφτήκαμε ποτέ σοβαρά να την άκούσουμε. Σωστά. Θά ήθελα όμως και κάτι παραπάνω. Θά ήθελα να κάνουμε την έστω και άπιθανον κίνηση αυτό (της επικράτησης της μικτής δηλ.) έντελώς άδύνατο. Κι' αυτό θα γινόταν μ' έναν αγώνα που να βρίσκεται πιό μέσα στην πραγματικότητα και που θάχε γι' αυτό πιό άμεσα πραχτικά άπαιρέματα, φέροντας πιό

γρήγορα τη νίκη. Με τους μεγάλους αγώνες που έκαναν ως τα σήμερα οι δημοτικιστές, κατάφεραν να κάνουν τεράστια βήματα προς τα μπρός και να επικρατήσουν δραστηρικά στην λογοτεχνία. Η ζωντανή γλώσσα δεν μπόρεσε να μπει όμως ακόμα ούτε στην επιστήμη, αλλά ούτε και στην συνείδηση του πολύ κόσμου, και ειδικότερα του κοινού εκείνου που έχει την ιδέα πως είναι μορφωμένο και που έχει ο λαός για μοντέλο. Θέλετε αποδείξεις; Υπάρχουν πολλές και σας αναφέρω δυο - τρεις για παράδειγμα: Η γλώσσα των εφημερίδων, ή γλώσσα μερικῶν εβδομαδιαίων περιοδικῶν που αποτείνονται στο πολύ, αμόρφωτο κοινό (Θεατής, Μπουκέτο κλπ.) και που, όπως έμαθα, οι δημοτικιστές συντάχτες γράφουνε στη μιχτή, ή μάλλον στην απλή καθαρεύουσα γιατί αλλιώς δε θα τα διάβαζε ο κόσμος! Η γλώσσα που γράφει το κοινό γράμματα, ο γυιός στον πατέρα, ο φίλος στο φίλο, ο άντρας στην γυναίκα. Δεν αναφέρω τα έμπορικά γράμματα γιατί αυτά πρέπει να καταταχθούνε μαζί με τα επίσημα έγγραφα, συμβόλαια κλπ. Άλλα να και κάτι χαρακτηριστικό: Είχα πάει να δώ κάποιο φίλο μου μηχανικό στο εργοστάσιο που δουλεύει, και πήρα απάνω στο γραφείο του ένα κομματάκι χαρτί που του το άφησε ένας συναδερφός του επειδή δεν τον βρήκε. Αυτό το χαρτάκι (ένα κουρελόχαρτο) έγραφε: Γεώργιο, ήρθαν οι άνεμιστήρες. Αν τον έβρισκε τον ιδιον, ασφαλώς θα του έλεγε: Γιώργο, ήρθαν οι άνεμιστήρες. Δεν μπορούσε όμως να το γράψει. Παραδείγματα τέτοια έχει ο καθένας μας σωρό. Έχουμε δά και τους αγώνες που κάνουν οι διάφοροι «ούλλογοι γονέων» ενάντια στην εισαγωγή της δημοτικής στο σχολείο. Όλα αυτά αποδείχνουν φανερά πως ο πολύς κόσμος, και ειδικότερα ο κόσμος της πρωτεύουσας, γιατί, εγώ τουλάχιστον, μόνον αυτή έχω την ευκαιρία να παρατηρήσω, δεν έχει νοιώσει ακόμα την ανάγκη της επικράτησης της δημοτικής για νό προκόψει το έθνος μας και να πάψει να ζει μέσα στη μούλα. Και όχι μονάχ' αυτό δεν έχει νοιώσει, παρά προσπαθεί όσο μπορεί να βοηθήσει για να γραφεται ή και να μιλιέται η καθαρεύουσα, γιατί δεν έχει καταλάβει πως αυτό, αν όχι τίπ' άλλο, είναι πάντως ουτοπία.

Βλέποντας την κατάσταση αυτήν, έμορφωσα σιγά σιγά τη γνώμη (και τα άρθρα του κ. Καμπίνη μ' έκαναν να σās τη γράψω) πως για να μπορέσει να πετύχει ο δημοτικιστικός αγώνας πρέπει, σήμερα, να στραφεί και σε κάποιο άλλο πεδίο. Πρέπει δηλαδή οι δημοτικιστές (οι αγωνιστές δημοτικιστές) με άρθρα, με προπαγάνδα, δεν ξέρω πως αλλιώς, να φροντίσουνε να μορφώσουνε το πολύ κοινό στο γλωσσικό ζήτημα, στο τί θέλει ο δημοτικισμός, τί θα πει δημοτική γλώσσα, πράγματα δηλ. που οι περισσότεροι δεν έχουνε ιδέα τί είναι. Μια τέτοια διαιπαιδαγώγηση λοιπόν, ως την ποίμε «γλωσσική», μια προσπάθεια για να δημιουργηθεί δημοτικιστική συνείδηση, μάς χρειάζεται. Και φαντάζουμε πως αυτό θα μάς φέρει πιο γρήγορα στο τέλος που ζητάμε, με την προϋπόθεση φυσικά πως και ο αγώνας στα άλλα πεδία θα εξακολουθήσει με την ίδια ένταση. Τώρα, πως θα οργανωθεί ο αγώνας αυτός, αν βρίσκετε σωστά αυτά που λέω, είναι ζήτημα που χρειάζεται σκέψη. Φαντάζομαι πως ή αρχή μπορούσε να γίνει με σύντομα άρθρα στα καθημερινά και εβδομαδιαία τύπο, άρθρα γραμμένα στην απλή καθαρεύουσα (δρος απαραίτητος, για την αρχή τουλάχιστο, αλλιώς ή δεν θα τα διαβάσει ο κόσμος ή κι' αν το κάνει θα έχει μια δυσμενή προκατάληψη) που να εξηγούν με συντομία ένα θέμα τη μία μέρα, άλλο την άλλη κλπ. Επίσης μπορούσαν να μοιράζονται βιβλιαράκια, στα παιδιά (βιβλιαράκια του Ύπουργείου φυσικά, ο Τουρκοβασίλης ξεφυγει!) που να τα δίνουν στους γονιούς τους, να γίνονται διαλέξεις κλπ. Δεν έχω βέβαια την αφέλεια να πιστεύω πως μ' αυτόν τον τρόπο σε λίγα χρόνια όλος ο κόσμος θάχει πειστεί για την ανάγκη της δημοτικής. Δεν μπορεί όμως να μου άρνηθεί κανείς πως αυτό είναι απαραίτητη προϋπόθεση για να φτάσουμε στην τελική νίκη.

Άλλωστε κι' ο Ψυχάρης, ο Β. Γιαννίδης κι' οι άλλοι, επιχειρήματα φέρανε για

να αποδείξουνε το δίκιο του δημοτικιστικού αγώνα, και να ανοίξουνε τα μάτια του κόσμου. Και σās όμολογώ, πως κι' εγώ, που ήμουν καθαρευουσιάνος όταν έβγαλα το γυμνάσιο, διαβάζοντας αυτά τα βιβλία άρχισα να γίνουμαι δημοτικιστής και να παρσκολουθώ τη σχετική κίνηση, όσο βέβαια το επιτρέπει ή δουλειά μου. Δυστυχώς όμως μετριούνται στα δάχτυλα εκείνοι που θα διαβάσουν τα βιβλία αυτά χωρίς να ασχολούνται με την φιλολογία. Οι άλλοι δεν τα διαβάζουν είτε γιατί δεν μπορούν (τα 90% των Ρωμηῶν δε διαβάζει τίποτ' άλλο από την φημερίδα) είτε γιατί δε θέλουν επειδή είναι γραμμένα στη δημοτική και δεν καταδέχονται!! Γι' αυτό υποστηρίζω πως ή προπαγάνδα αυτή, αν γίνει, πρέπει να γίνει με τις φημερίδες και με μικρά βιβλιαράκια (τα μεγάλα δε θα διαβαστούν) γραμμένα στην απλή καθαρεύουσα.

Άμα πετύχουμε αυτό, άμα δηλαδή ο κόσμος μάθει τί είναι το γλωσσικό ζήτημα και πόσο δίκιο έχουν οι δημοτικιστές, τότε πιά πέστε πως τελειωσε ο αγώνας. Και για να καταλάβετε πόσο έχω δίκιο, σας φέρνω για παράδειγμα τον εαυτό μου: Ήμουν καθαρευουσιάνος μελέτησα το γλωσσικό ζήτημα και κείστηκα για το άτράνταχο δίκιο της δημοτικής. Στην αρχή δεν μπορούσα να συνηθίσω μερικούς δημοτικούς τύπους πάν τις γενικές: της γλώσσας, της θάλασσας. Με το να λέω όμως μέσα μου πως αυτό είναι το σωστό, συνηθισα (σε λιγότερο από ένα χρόνο) όχι μόνο να λέω αυτά στην καθημερινή μου όμιλία, αλλά και τους πιο άσυνείθιστους τύπους: της φύσης, της πλάσης, της Ακρόπολης, της Τήνος, της Κάρυστος, της Μύκονος. Κι' ακόμα παραπάνω μου κάνει πιά σήμερα πολύ κακή έντύπωση σαν ακούω να λένε: της γλώσσας, της θαλάσσης, της Αιγίνης. Κ' όταν μάλιστα ακούω: ο δρόμος της Αλωνισταίνης, ή διαβάξω: Αθήναι-Χαλάνδριον, όδός Χρυσοσπηλαιωτίσης, όδός Παναγίας της Νεραντζιωτίσης!!!, σας βεβαιώ πως μούρχεται το αίμα στο κεφάλι.

Και όμως! υπάρχουν άνθρωποι που στην καθημερινή τους όμιλία σήμερα λένε: είμεθα, σκεπτόμεθα, μανθάνομεν κι' ένα σωρό άλλους καθαρευουσιάνικους τύπους! αυτό δεν το θεωρώ τόσο φοβερό, όσο το άλλο: πως αντί να ντρέπονται που μιλούν έτσι είναι υπερήφανοι γι' αυτό. Έχουν, βλέπετε, την ιδέα πως καταφέρνουν να μη μιλούν στη χυδαία γλώσσα! Κι' ένα άλλο: Αθηναίοι που βαστάν απ' το Μωρηά λένε: ήσαντε, αγαπίσαντε, καθύσαντε. Τους λες πως αυτοί οι τύποι είναι ιδιωματικοί και πως οι σωστοί τύποι της δημοτικής που πρέπει να γράφονται είναι: ήτανε, αγαπιόντουσαν, καθόντουσαν. Γελούν με την παρατήρησή σου. Καλά, λένε, να μωδέγες να γράφω «εκάθηντο» που είναι το σωστό το καταλαβαίνω. Άλλά γιατί σε παρακαλώ να γράφω καθόντουσαν: όσο σωστό είν' αυτό, άλλο τόσο είναι και το καθόσαντε!

Έτσι σκέφτεται ο κόσμος, κι' αυτή την αντίληψη νομίζω πως πρέπει να χτυπήσει πρώτα-πρώτα ο δημοτικιστικός αγώνας με τον τρόπο που σας είπα παραπάνω. Να καταλάβει δηλ. ο κόσμος τί θέλει ο δημοτικισμός και τί θα πει γλώσσα δημοτική γραφομένη δημοτική γλώσσα. Σα γίνει αυτό τα επιχειρήματα της «γλώσσας των μορφωμένων» θα πέσουν μοναχά τους. Θα τα πνίξει ή ζωνιάνια της ίδιας της γλώσσας της δημοτικής. Ό,τι κατάφερε δηλ. ο λογιωτατισμός μέσα σε 100 χρόνια ελεύτερου κράτους, και που κάνει τους υπερασπιστές της μιχτής να μπορούν να φέρουν επιχειρήματα για ζωντανή γλώσσα που μιλιέται στην Πρωτεύουσα, θα πέσει μοναχό του, γιατί θα συμβεί σ' όλο τον κόσμο αυτό που συνέβη και σε μένα: Όταν καταλάβει δηλ. πως ζωντανή γλώσσα είναι ή σωστή δημοτική, θα συνηθίσει πολύ γρήγορα στους τύπους της εκείνους που έχουν τώρα πέσει σε άχρηστία (από τους μορφωμένους). Και θα τους συνηθίσει, φυσικά, αφάνταστα πιο γρήγορα απ' όσο έκανε γιό να συνηθίσει τους καθαρευουσιάνικους τύπους. Φτάνει να θέλει. Και θα θέλει αν ο αγώνας που σας προτείνω γίνει σωστός και πετύχει.

Ίσως οι υπέρμαχοι της μιχτής ανυπόταχτοι πως μ' αυτόν τον τρόπο κι' εμείς τίποτ' άλλο δεν κάνουμε παρά να θέλουμε να πλάσουμε τη γλώσσα. Αυτό το επιχειρή-

μά δὲν ἀξίζει φυσικά τὸν τόπο οὔτε νὰ συζητηθεῖ· θὰ τοὺς ἀπαντοῦσα ὁμῶς πὼς τὸ νὰ συνηθίσει ὁ κόσμος νὰ μιλάει στὴ σωστὴ δημοτικὴ, εἶναι τόσο εὐκόλο ὅσο σ' ἓνα κουλὶ γεννημένο στὸ κλουβί, νὰ συνηθίσει στὸν ἐλεύτερον ἀγέρα. Ἐνῶ οἱ καθαρευουσιάνοι θέλουνε νὰ κάνουν ἐν' ἀνήμερο θεριὸ τῆς Ἀφρικῆς νὰ συνηθίσει νὰ ζεῖ μεσ' στὸ κλουβί, καὶ νὰ βρῖσκει τὴ ζωὴ αὐτὴ φυσικὴ καὶ εὐχάριστη!

Τὰ ἐπιχειρήματα αὐτὰ ὁμῶς δὲν εἶναι γιὰ νὰ ξεαστοῦν τώρα, ἐπειδὴ ἄλλωστε φεύγουμε ἔτσι ἀπὸ τὸ θέμα μας. Ἐκεῖνο πὸν νομίζω πὼς χρειάζεται εἶναι ὁ ἀγώνας πὸν σὰς εἶπα. Ὅταν ὁ κόσμος χωνέψει πὼς αὐτὸ πὸν ζητάει ὁ Δημοτικισμὸς εἶναι σωστό, καὶ πὼς ὅλοι μας πρέπει νὰ κάνουμε ὅ,τι μπορούμε γιὰ νὰ ἐπιβάλουμε τὴ δημοτικὴ γλῶσσα, ἢ κατάκτηση εἶναι πιά εὐκόλη. Θὰ ὑπάρχουνε βέβαια ἐκεῖνοι πὸν θὰ λένε πὼς δὲν μπορούν νὰ γράψουν στὴ δημοτικὴ (αὐτοὶ φάναί οἱ τεμπέληδες) ἀλλὰ θὰ ἐχτιμοῦν ἐκείνους πὸν γράφουν στὴ ζωντανὴ γλῶσσα. Θὰ μπορεῖ τότε, ὁποῖος θέλει νὰ γράφει μιὰν αἴτηση στὸ Ὑπουργεῖο, μιὰν ἐπίσημη ἐκθεση, ἓνα πιστοποιητικὸ, τὴν ἐμπορικὴν τοῦ ἀλληλογραφία καὶ τόσα ἄλλα πράγματα στὴ δημοτικὴ χωρὶς νὰ κιντυνέψει νὸ τὸν περάσουν γιὰ παλαβό, ἢ νὰ τοῦ στείλουν τὸ γράμμα του πίσω. Δὲ λέω ὑπερβολές. Ἴσως σ' ἓνα γνωστὸ λογατέχνη νὰ μὴν τύχει ποτὲ αὐτό, θὰ τύχει ὁμῶς σίγουρα σ' ἓναν κοινὸ ἄνθρωπο (ἐμπορο, βιομήχανο, μηχανικὸ) πὸν δουλεῖα του δὲν εἶναι νὰ γράφει. Θὰ μπορεῖ τότε ἓνας καθηγητὴς νὰ κάνει τὶς παραδόσεις του στὴ δημοτικὴ, ἓνας δικαστὴς νὰ τὴ μεταχειρίζεται, νὰ γίνονται μὲ μιὰ λέξη ὅλα ὅσα ἀναφέρατε σὲ κάποιον περασμένο φύλλον τῆς «Ἰδέας». Γιὰ νὰ γίνον ὁμῶς αὐτὰ καὶ νὰ χουν πέραση, γιὰ νὰ ριζοβολήσουν, εἶναι, φαντάζομαι, ἀπαραίτητη αὐτὴ ἢ προπαρασκευὴ, ἢ διαπαιδαγώγησι.

Μὴ φανταστῆτε, γιὰ τὸ θεό, πὼς ἔχω τὴν Ἰδέαν ὅτι ἔλυσα τὸ ζήτημα. Τὴ γνώμη μου μόνο θέλησα νὰ σὰς πῶ γιὰ νὰ τὴν ἔχετε ὑπόψη σας ἂν θέλετε νὰ ξέρετε πὼς βλέπει τὰ πράγματα ἓνας ἄλλος κύκλος ἀνθρώπων, πὸν ἀγαποῦν τὴ δημοτικὴ, μὰ πὸν εἶναι ἀπόλυτα ἄγνωστος σὲ κείνους πὸν ἀγωνίζονται γι' αὐτὴ. Κι' ἂν βρῖσκετε τὴν Ἰδέαν σωστὴ, ἀναλάβετε τὴν πρωτοβουλία τοῦ ἀγῶνα, πὸν ἔχει τεράστιες δυσκολίες καὶ θέλει, δὲν τ' ἀρνιέμαι, πολλὴ δουλεῖα γιὰ νὰ διοργανωθεῖ. Τὸ ξαναλέω ὁμῶς: γιὰ νὰ ἔχουμε πρακτικὰ ἀποτελέσματα καὶ νὰ προσηλυτίσουμε κόσμον, πρέπει τὰ δημοσιεύματα νὰ εἶναι σύντομα καὶ στὴν ἀπλὴ καθαρεύουσα.

Ἐνας φίλος τῆς δημοτικῆς.

ΠΡΟΣΩΠΑ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΑ

Δεύτερη χρονιά

Μ' αὐτὸ τὸ τεῦχος ἡ Ἰδέα ἀρχίζει τὸν τρίτον τόμον τῆς καὶ τὴ δευτέρην χρονιά τῆς. Κρατήσαμε ἓναν ὁλόκληρον χρόνον τὶς θέσεις πὸν διακηρύξαμε πέρσι τὸ Γενάρη, μὲς σὲ μιὰν ἀτμόσφαιρα συκοφαντικῆς πολεμικῆς, πρωτόκουστης στὰ χρονικά τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Συνεχίζουμε ὡστόσο τὸ δρόμον μας μὲ τὴν ἴδια θέρη γιὰ τὴν νιώθουμε πὼς ἢ δουλεῖα μας βρῖσκει ἀληθινὴ ἀπήχησι στὰ ἀνίσυχα πνεύματα τῆς νέας γενεᾶς. Μᾶς τὸ δείχνουν καθαρά καὶ τὰ γράμματα πὸν παίρνουμε συνεχῶς ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστες μας καὶ ἢ φανατικὴ ὑποστήριξι μιᾶς μερίδας τοῦ νεανικοῦ κοινού. Οἱ γενικὲς κατευθύνσεις μας εἶναι πολὺ γνωστές, παρὰ τὶς ποικίλες προσπάθειες πὸν ἔγιναν γιὰ τὴ διαστρέβλωσίν τούς. Εἴμαστε ἰδεαλιστές, μὲ τὴν πλατύτερη σημασία τῆς λέξεως, ἀντίπαλοι τῶν ὑλιστικῶν θεωριῶν καὶ τῶν κηρυγμάτων τῆς ὀμῆς βίας, εἴτε ἀπὸ τὴ δεξιὰ προέρχονται εἴτε ἀπὸ τὴν ἀριστερά. Ἀλλὰ εἴμαστε συνάμα ἐχθροὶ τῆς τυφλῆς καὶ ἄγονης συντήρησης θεωριῶν καὶ θεσμῶν χρεωκοπημένων. Πιστεύουμε στὴν ἀνάγκη τῆς ὁλοκλήρωσης τῆς Δημοκρατίας, πὸν ὑπάρχει σήμερον μονάχα τυπικά. Πιστεύουμε ἀκόμα στὴν ἐπείγουσα ἀνάγκη νὰ λυτρωθεῖ τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα ἀπὸ κάθε περιττὴ σαβύρα τοῦ παρελθόντος καὶ νὰ μπεῖ θαρραλέα στὸ ρεῦμα τοῦ Εἰκοστοῦ Αἰῶνα, προετοιμάζοντας τὴν προσαρμογὴ τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς στὶς ἐξελίξεις τῆς μεγάλης εὐρωπαϊκῆς κοινότητος, τῆς ὁποίας εἴμαστε μέλη. Μέλη παθητικὰ καὶ ἀδρανῆ ὡς σήμερον, μὰ ἴσως αὔριο δημιουργικά. Αὐτὴ θὰ εἶναι ἄλλωστε στὸ ἐξῆς ἢ μεγάλη ἐθνικὴ μας φιλοδοξία, νὰ συμβάλουμε ξανά, μὲ τὶς δυνάμεις πὸν θὰ μπορούμε νὰ διαθέσουμε, στὸν πολιτισμὸ τῆς Εὐρώπης, πὸν μᾶς ἀνήκει μὲ τοὺς ἴδιους τίτλους πὸν ἀνήκει καὶ στοὺς ἄλλους. Τὸ ξέρουμε πὼς οἱ ἐπιδιώξεις μας αὐτὲς φαίνονται σήμερον οὐτοπιστικὲς καὶ προκαλοῦν τὸ χαμόγελο πολλῶν ἀπογοητευμένων πρεσβυτέρων. Ἀλλὰ ἢ νιότη μᾶς καταλαβαίνει καὶ αἰσθανόμαστε ὅτι ὁ σπόρος πὸν ρίχνουμε δὲν πάει χαμένος. Μὲ τὶς τάσεις αὐτὲς ἢ Ἰδέα φιλοδοξεῖ νὰ ἀποβεῖ στὸ ἐξῆς τὸ ὄργανον τῶν ἀναζητήσεων καὶ τῶν ἐπιδιώξεων τῆς δημιουργικῆς ἑλληνικῆς νιότητος καὶ συνάμα ἓνας ζωντανὸς σύνδεσμος ἀνάμεσα στὴν πνευματικὴ μας κίνηση καὶ στὴν πορεία τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος. Οἱ στήλες μας θὰ εἶναι πάντα ἀνοιχτὲς γιὰ ὅλους τοὺς ζωντανούς νέους, πὸν αἰσθάνονται νὰ σπαρταρᾶ μέσα τους κάτι χαινούργιον καὶ πὸν μπορούν νὰ βοηθήσουν τὴν προσπάθειάν μας. Τὰ συνθήματά μας ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς εἶταν ἐλευθερία καὶ νιότη. Προχωροῦμε στὸν ἴδιον δρόμον ἔχοντας ὡς ἰδανικὸν μας νὰ φτάσει ἢ νέα ἑλληνικὴ γενεά, χωρὶς νὰ ἀρνηθεῖ τὸν ἑαυτὸ τῆς, στὸ πνευματικὸν ἐπίπεδον τῆς Εὐρώπης, καὶ νὰ ζήσει δημιουργικὰ αὐτὴν τὴ μεγάλη ριζοσπαστικὴ ἐποχὴ.

Ἐψηλὴ φιλοσοφία καὶ μικροπολιτικὴ

Κάποιος καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας ἀπορεῖ καὶ ἐξίσταται γιὰ τὸ ἓνα ἀπὸ τοὺς ἰδρυτὲς τῆς «Ἰδέας» ἔγραψε ἐπαινετικὰ γιὰ τὸ βιβλίον ἓνος συναδέλφου του, πὸν

πασκίζει ὁ ἴδιος μὲ πολὺ ὑποπη προθυμία νὰ «ξετινάξει». Ὁ καθηγητὴς αὐτὸς προβάλλει σὰν ἓνα πολὺ τερπνὸ φαινόμενο. Δὲν φτάνει δὲ φιλοδοξεῖ τὸ ρόλο τοῦ χωροφύλακα τῶν γερμανικῶν φιλοσοφικῶν ἐγχειριδίων. Ἔχει ἀκόμα τὴν πελώρια ἀφέλεια νὰ φαντάζεται πὼς ὅσοι ἀσχολοῦνται σ' αὐτὸν τὸν τόπο μὲ τὴ φιλοσοφία δὲν ἔχουν νὰ κάνουν τίποτα καλύτερο παρὰ νὰ παρακολουθοῦν τοὺς καυγάδες του καὶ τὸ πλῆθος τῶν παρακομπῶν καὶ ἀντιπαραβολῶν, ποὺ τοὺς στολίζουν. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ μὴ χαμογελάσει βλέποντάς τον νὰ ἐπιδίδεται μὲ τόσο ζῆλο στὸ σπὸρ τῆς ομαδικῆς ἐκτέλεσης. Ἰδιαιτέρα ὅμως κωμικὴ εἶναι ἡ ὑψηλὴ συγκατάβαση ποὺ μ' αὐτὴ χαρακτηρίζει τὸν ἰδρυτὴ τῆς «Ἰδέας». Καὶ οἱ μὲν δεκάριχοι αὐτοὶ χαρακτηρισμοὶ χαρακτηρίζουν πρὶν ἀπ' ὅλα ἐκείνον ποὺ τοὺς δίνει. Ὡστόσο δείχνουν ἀκόμη καὶ κίποια διαφορὰ στὰ ἠθικὰ ἐπίπεδα: ἀπὸ τὴν καθηγητικὴ μεριά ἡ ἐμπάθεια μὲ τὴν ομαδικὴ καὶ ἀγαλίνωτη ἐκδήλωση, ἀπὸ τὴν ἄλλη, τοῦ ἰδρυτῆ τῆς «Ἰδέας», ἡ αἰτιολογημένη (ἴσχι βέβαια, μὲ βάσει τὰ γερμανικὰ ἐγχειρίδια) θερμὴ ὑποδοχὴ στὴν προσπάθεια ἐνὸς ἰδεολογικοῦ ἀντιπάλου.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ Μ. ΣΑΛΙΒΕΡΟΥ ΣΤΑΔΙΟΥ 14-ΑΘΗΝΑΙ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

- Ἀνωσσέ Γ.** (Paris).— *Ἀπόκρυφος ἐπιστήμη καὶ ψυχισμός.* Μετάφρασις Ν. Κουντουριώτου. Δρ. 35.—
- Ἀρδανίτη Ἀρ.**— *Ἡ κρίσις τοῦ Σοσιαλισμοῦ καὶ Κομμουνισμοῦ* > 15.—
- Ἀριστοτέλους.**— *Πολιτικῶν τὸ Γ* (Πολίτης, Πολιτεία, Πολίτευμα). Μετάφρασις Ν. Φαρανιάτου. > 20.—
- Βάσσιντ Ν.**— *Ὁ ὕπνος καὶ τὰ ὄνειρα.* Μετάφρασις ὑπὸ Ν. Κουντουριώτου. & 40.—
- Βέλσερ Α.**— *Ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος.* Μετάφρασις ὑπὸ Α. Δαλεξίου. > 30.—
- Βούντ Βέλχ.**— *Σύστημα φιλοσοφίας.* Μετάφρασις ὑπὸ Α. Δαλεξίου. Τόμοι 2. > 175.—
- Βούντ Βέλχ.**— *Ὑπνωτισμὸς καὶ ὑποβολή.* Μετάφρασις ὑπὸ Πολυμέρη > 15.—
- Βράϊλα Ἀρμένη Π.**— *Περὶ ἐνόητος τῶν Λογικῶν Στοιχείων.* > 10.—
- Βράϊλα Ἀρμένη Π.**— *Περὶ Πρώτων Ἰδεῶν καὶ Ἀρχῶν Δοκίμιον.* > 30.—
- Βράϊλα Ἀρμένη Π.**— *Στοιχεῖα θεωρητικῆς καὶ πρακτικῆς φιλοσοφίας.* > 30.—
- Γκόρτερ Ἡρ.**— *Ὁ Ἱστορικὸς Ὑλισμὸς.* Μετάφρασις ὑπὸ Ν. Λαϊδη. > 20.—
- Γκινζώ Μ.**— *Στοιχεῖα ἐλευθέρως Ἠθικῆς.* Μετάφρασις ὑπὸ Ν. Κουντουριώτη > 40.—
- Ἐγγέλου Γ. Γ.**— *Ἡ Λογικὴ.* Μετάφρασις ὑπὸ Παν. Γρατισιάτου. > 35.—
- Ἐκκερμαν Γ. Ρ.**— *Συνομιλαὶ Ἐκκερμαν μὲ τὸν Γκαίτε.* Μετάφρασις ὑπὸ Ν. Καζαντζάκη > 30.—
- Ἐμερσον.** *Δόγια τοῦ κόσμου.* Μετάφρασις ὑπὸ Θ. Χ. Φλωρᾶ. > 30.—
- Ἐνγκελς Π. Ρ.**— *Δουδοβίκος Φόιερμπαχ, καὶ τὸ τέλος τῆς Κλασσικῆς Γερμανικῆς Φιλοσοφίας.* Μετάφρασις ὑπὸ Κ. Ζαχαριάδου. > 30.—
- Ἐνγκελς Π. Ρ.**— *Ὀντοπιστικὸς καὶ Ἐπιστημονικὸς Σοσιαλισμὸς.* Μετάφρασις ὑπὸ Σ. Φημίου. > 15.—
- Ζερβὸς Ι.**— *Ἱστορία τῆς Ἰδέας.* > 35.—
- Ζιέχεν Τ.**— *Ἐγκέφαλος καὶ Ψυχὴ.* Μετάφρασις ὑπὸ Α. Δαλεξίου. > 25.—

**ΕΥΚΟΛΙΑΙ ΠΛΗΡΩΜΗΣ ΔΙΑ ΜΗΝΙΑΙΩΝ ΔΟΣΕΩΝ
ΖΗΤΗΣΑΤΕ ΤΙΜΟΚΑΤΑΛΟΓΟΝ ΔΩΡΕΑΝ**

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΙΔΡΥΘΕΙΣΑ ΤΗ 1861

Κεφάλαια Μετοχικά και 'Αποθεματικά Δρ. 1.250.000.000
Καταθέσεις τη 31 Δεκεμβρίου 1931 » 7.709.000.000

ΚΕΝΤΡΙΚΟΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΥΠΟΚ/ΜΑΤΑ ΚΑΘ' ΟΛΗΝ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
ΠΡΑΚ/ΡΕΙΟΝ ΕΝ Ν. ΥΟΡΚΗ, 51 Maiden Lane
ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΕΝ ΣΙΚΑΓΩ, 33 S. Clark Street
ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΤΑΙ ΕΙΣ ΟΛΑΣ ΤΑΣ ΧΩΡΑΣ ΤΟΥ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ

Η ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Επιτελεί πάσης φύσεως τραπεζικὰς ἐργασίας εἰς τὸ ἐσωτερικόν
καὶ ἐξωτερικόν ἐπὶ ἐξαιρετικῶς συμφέροντας ὄρους.

Δέχεται καταθέσεις

(εἰς πρώτην ζήτησιν, ἐπὶ προθεσμίᾳ καὶ ταμιευτηρίου)
εἰς δραχμὰς καὶ ξένα νομίσματα μὴ λίαν ἐπιτόκια.

HELLENIC BANK TRUST COMPANY

NEW-YORK, 51 MAIDEN LANE

Ἰδρυθεῖσα ἐπὶ τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς Ἑλλάδος,
συμφώνως μὲ τὸς νόμους τῆς πολιτείας τῆς Νέας Ὑ-
όρκης, κατὰ ἐξουχίτησιν τῶν ἐν Ἀμερικῇ Ἑλλήνων

Κεφάλαια ἀλοσυρῶς καταβεβλημένα Δολλ. 1.500.000